

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI**

**AFGANİSTAN ANAYASALARINDA TEMEL HAK VE
HÜRRİYETLERİN GELİŞİMİ**

Bashir Ahmad BASHIR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
Doç. Dr. Nuran KOYUNCU**

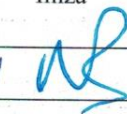

KONYA-2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Bashir Ahmad BASHIR
	Numarası	158104011014
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Nuran KOYUNCU
	Tezin Adı	AFGANİSTAN ANAYASALARINDA TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN GELİŞİMİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Afganistan Anayasalarında başlıklı bu çalışma 26.08.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda temel hak ve hürriyetlerin gelişimi oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr.	Nuran Koyuncu	
2	Dr. Öğr. Üyesi	Ruhsel BAYRAKTAR	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Belgin UÇAR KOCAOĞLU	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Bashir Ahmad BASHIR		
	Numarası	158104011014		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	AFGANİSTAN ANAYASALARINDA TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN GELİŞİMİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Bashir Ahmad BASHIR

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Bashir Ahmad BASHIR		
	Numarası	158104011014		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Nuran KOYUNCU		
Tezin Adı	AFGANİSTAN ANAYASALARINDA TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN GELİŞİMİ			

Komünistlerin iktidarı ele geçirmeleri ve 1979 yılında Afganistan'ın SSCB tarafından resmen işgal edilmesi ile bütün insan hakları ve hürriyetler çiğnenmiştir. Anayasa ve diğer yasalar rafa kaldırılmış, yerine ise istibdat gelmiştir. 1992 yılında komünist rejimi yıkıp Afganistan İslam Cumhuriyetini ilan eden Mücahitlerin iktidara gelmesi ile koltuk kavgası iç savaşlara neden olmuştur. 1994 yılında Taliban grubu ortaya çıkmış ve 1996 yılında Başkent Kabil'i ele geçirerek Afganistan İslam Emirliği'ni ilan etmişlerdir. 1973-2001 yılları arasında Komünistler, Mücahitler ve Taliban gibi farklı grupların hükümetlerinin baskısı altında Afganistan'da insan hakları, özgürlük, ifade özgürlüğü, yasa ve kanunlar yok sayılmıştır.

2001 yılında Taliban'ın yok oluşundan sonra Batılı devletler başta ABD olmak üzere Afganistan'da demokratik bir devletin kurulmasına yardımcı olmuştur. Yeni kurulan Afganistan İslam Cumhuriyetinin modern değerlere yer veren anayasası 2004 yılında Loya Cirge (Ulusal Meclis) tarafından kabul edilmiştir. Yeni 2004 anayasasının hazırlanmasıyla Afganistan'da demokrasi için yeni bir pencere açılmıştır.

Afganistan Halkı 2004 anayasasıyla temel hak ve özgürlükler, hukuk teminatı gibi haklara sahip olmuştur. Tezin birinci bölümünde Afganistan tarihini kısaca anlattıktan sonra, Anayasaların tarihleri, hak ve özgürlüklerin günümüze kadar olan değişimi ve gelişimine değinilmiştir. 2004 yılı anayasasının hazırlanma süreci hakkında verilen kısa bilgilerle ikinci bölüme geçilmiştir. İkinci bölümünde de yürürlükte olan anayasadaki temel hak ve özgürlükler hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümünde ise temel hak ve özgürlükleri kuruyan mekanizmalar hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özgürlük, Hürriyet, İnsan Hakları, Anayasa, Afganistan.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Bashir Ahmad BASHIR		
	Student Number	158104011014		
	Department	Political Science and Public Administration		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Nuran KOYUNCU		
Title of the Thesis/Dissertation	THE DEVELOPMENT OF FUNDAMENTAL RIGHTS AND FREEDOMS IN AFGHANISTAN COSTITUTIONS			

All the human rights were violated in Afghanistan after the power-grabbing by the Communists and its official invasion by the USSR in 1979. The constitution were shelved and the country was overruled by the despotism. With the declaration of the Afghanistan as of their accidence, the Mujahids, which has demolished the communist regime in 1992, led to civil wars in the country. The Taliban group seized the capital, Kabul, in 1996 and declared the Islamic Emirate of Afghanistan. Under the pressure of the governments of different groups such as the Communists, Mujahedeen, and Taliban, human rights, freedom, freedom of expression, laws, and laws were ignored in Afghanistan between 1973-2001. The western states, particularly the USA, helped to establish a democratic state in Afghanistan, after the destruction of the Taliban in 2001.

The new constitution that places modern values of the newly established Islamic Republic of Afghanistan was adopted in 2004. With the preparation of the constitution, a new chance for democracy in Afghanistan was seized.

The people of Afghanistan have rights such as fundamental rights and freedoms and legal guarantees with the 2004 constitution. The first part of this thesis

will explain briefly the history of Afghanistan including the previous Constitutions, the changes, and developments in humans' rights and freedoms. The second part includes a brief explanation of the preparation of the present Constitution of Afghanistan adopted in 2004. And the final part of the thesis will provide a look into the mechanisms of the implementation of the fundamental rights of the citizens by the relevant institutions.

Keywords: Right, Independence, Liberty. Human Rights, Constitutions.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU.....	İİ
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	İİ
ÖZET	İİİ
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER	Vİİ
TEŞEKKÜRLER.....	İX
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE AFGANİSTAN VE AFGANİSTAN ANAYASALARININ GELİŞİMİ

1.1. TARİHSEL SÜREÇTE AFGANİSTAN	2
1.2. AFGANİSTAN ANAYASALARININ GELİŞİMİ VE TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER.....	4
1.2.1. Afganistan'da Anayasaların Gelişimi.....	4
1.2.1.1. 1923 Anayasası (Birinci Anayasa).....	5
1.2.1.2. 1931 Anayasası (İkinci Anayasa).....	7
1.2.1.3. 1964 Anayasası (Üçüncü Anayasa)	9
1.2.1.4. 1977 Anayasası (Dördüncü Anayasa).....	11
1.2.1.5. 1980 Anayasası (Beşinci Anayasa).....	12
1.2.1.6. 1987 Anayasası (Altıncı Anayasa).....	13
1.2.1.7. 1990 Anayasası (Yedinci Anayasa)	17
1.2.1.8. Taliban Dönemi.....	17
1.2.1.9. 2004 yılı Anayasası (Sekizinci Anayasası)	18
1.2.2. 2004 Afganistan Anayasasına Genel Bir Bakış.....	19
1.2.3. 2004 Anayasasında Yargı, Yürütme ve Yasama Organları	20
1.2.3.1. Yürütme Organı	21
1.2.3.2. Yasama Organı.....	21
1.2.3.2.1. Milli Şura	21
1.2.3.2.1.1. Halk Meclisi (Volisi Cirge).....	22
1.2.3.2.1.2. Ayan Meclisi (Mişranu Cirge).....	23
1.2.3.2.2. Loya Cirge	23
1.2.4. Afganistan Yargısında Temel Hak ve Özgürlüklerin Gelişimi	30

İKİNCİ BÖLÜM

2004 YILI AFGANİSTAN ANAYASASINDA TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

2.1. HAK VE ÖZGÜRLÜKLER	34
2.1.1. Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Hakkı	36
2.1.2. Yaşam Hakkı	37
2.1.3. İnsan Onuru ve Özgürlüğü	38
2.1.4. Masumiyet Karinesi	39
2.1.5. Kişisel Suçlar	40

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fak. A1-Blok 42090 Meram Yeni Yol /Meram /KONYA

Tel: 0 332 201 0060 Faks: 0 332 201 0065 Web: www.konya.edu.tr E-posta: sosbil@konya.edu.tr

2.1.6. Keyfi Tutuklanmama İlkesi.....	41
2.1.7. Afganistan Vatandaşını Yabancı Ülkeye Teslim Etmeme İlkesi.....	41
2.1.8 Güvenlik Hakkı ve İşkence Yasağı	41
2.1.9. Avukat Tutma Hakkı	43
2.1.10. Borçlanma Özgürlüğü	44
2.1.11. Seçme ve Seçilme Hakkı	44
2.1.12. İfade Özgürlüğü.....	45
2.1.13. Cemiyetler ve Siyasi Partiler Kurma Özgürlüğü	47
2.1.14. Protesto Hakkı	47
2.1.15. Yazışma ve Haberleşme Özgürlüğü ve Gizlilik İlkesi	49
2.1.16. Konut Hakkı	50
2.1.17. Seyahat Hakkı ve Konaklama Hakkı.....	51
2.1.18. Mülkiyet Hakkı	51
2.1.19. Eğitim Hakkı	52
2.1.20. Eğitim Kurumu Kurma Hakkı	54
2.1.21. Çalışma Hakkı	54
2.1.22. İdarenin Bütünlüğü İlkesi.....	55
2.1.23. Dava Açma Hakkı	56
2.1.24. Sağlık Hizmeti.....	56
2.1.25. Aile Kurma Hakkı	57
2.1.26. Kanun Hükümlerini Bilme İlkesi	57
2.1.27. Afganistan Toprağında Yabancı Uyrukluların Hakkı.....	58
2.1.28. İnsan Hakları Bağımsız Komisyonu.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSAL HUKUKTA İNSAN HAKLARININ KORUNMASI

3.1. KANUN YOLU İLE İNSAN HAKLARININ KORUNMASI.....	59
3.1.1. ANAYASA	59
3.1.2. KANUNLAR.....	60
3.1.3. YADIMCI KANUNLAR	60
3.1.4. ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER	61
3.2. İNSAN HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİNE YÖNELİK ULUSAL DESTEK	62
3.2.1. Cumhurbaşkanlığın Rolü.....	62
3.2.2. Milli Şura	63
3.2.3. Kadın İşleri Bakanlığı	64
3.2.4. Eğitim Bakanlığı	65
3.2.5. Adalet Bakanlığı.....	67
3.2.6. Yükseköğretim Bakanlığı.....	68
3.2. İNSAN HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİNE YÖNELİK ULUSLARARASI DESTEK	70

SONUÇ..... 72

EK..... 74

KAYNAKLAR 90

ÖZ GEÇMİŞ..... 95

TEŞEKKÜRLER

Yüksek Lisans eğitimimde ve tez dönemimde danışmanlığımı üstlenerek tezimin başından sonuna kadar benden yardımını esirgemeyen danışmanım sayın Doç. Dr. Nuran KOYUNCU'ya; Tez çalışmamı okuyarak, eleştirilerini ve önerilerini dile getiren, Arş. Gör. Sayın Turan ATLI'ya; Benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, her zaman yanımda olduğunu hissettiğim başta annem ve babam olmak üzere bütün aileme, Canım Eşim Vefa NECCAR BASHIR'A, Dayım Mohammad Akbar ABDULLAH, Kuzenim Mohammad ABDUL SATTAR ve kendisini Abi gibi hissettiren Hacı Zakir Abime, Kardeşlerime, değerli dostum; Bana Türkiye'ye gelmek için fırsat sağlayan Hamidullah TADAŞ'a, Sosyal etkinliklerde ve öğrenim sürecinde her türlü yardımlarını esirgemeyen başta Ercan Uslu olmak üzere SADAV vakfının tüm üyelerine ve emeği geçen arkadaşlarıma sonsuz teşekkür ederim.

KISALTMALAR

bk.	: Bakınız
bs.	: Baskı/Basım
Dr.	: Doktor/Doktora
H. Ş.	: Hicrî Şemsî
Haz.	: Hazırlayan/Hazırlayanlar
md.	: Madde/Maddesi
m.	: Miladî
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
nr.	: Numara
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
ts.	: Tarihsiz
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
YL.	: Yüksek Lisans
Yy.	: Yüzyıl
SSCB.	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
STK	: Sosyal Tesisler Kurulu
KTSM	: Kanun, Teşkilat ve Salahiyet-i Mehakim-i kuvve'yi kaziye'yi

Cumhur-i İslami-i Afganistan

GİRİŞ

Anayasa bir ülkenin en üstün hukuki belgesi olarak diğer kanunları düzenlemek için hazırlanır. Anayasa bir ülkenin, politikasını, yönetim yapısını, hiyerarşisini, konumunu ve ülkenin siyasi gücünün sınırlarını tanımlar, insan haklarını belirterek bu hakları kanunla koruma altına alır. Bir ülkenin Anayasa hazırlama aşamasına geçmesi, toplum ve halkın gelişmiş ve modernleşmiş durumudur.

Afganistan İlk Anayasasını üçüncü Afgan-İngiliz savaşı sonrası, İngilizlerden bağımsızlığını aldıktan sonra hazırlamıştır. Yıllar geçtikçe yönetimle anayasalar da değişmiştir. Sovyetler Birliğinin Afganistan'ı işgal ettikten sonra Sovyetlere karşı İslam adıyla Mücahitler ortaya çıkmıştır. Bu gruplar birbirleriyle savaşarak Afganistan halkını hak ve özgürlüklerden mahrum bırakmıştır. Taliban örgütünün ortaya çıkmasıyla uluslararası Antlaşmalar ve anayasa rafa kaldırılmıştır.

Taliban örgütünün NATO desteğiyle ortadan kaldırılmasından sonra yeni bir yönetim için çalışmalar başlamıştır. Almanya'nın Bonn kentinde gerçekleşen konferans sonucunda yeni anayasa hazırlanmasına karar verilmiştir. Yeni Anayasa ise diğer anayasalara göre temel hak ve özgürlüklere önem vererek yürürlüğe girmiştir.

Bu anayasa insan hakları evrensel bildirgesine ve uluslararası hukuk teamüllerine riayet edilerek hazırlanmıştır. Ama ne yazık ki, Afganistan halkının kendi hak ve özgürlüklerinden haberdar olmaması ve yerel güçlerin onlara karşı daha güçlü olması anayasanın yürürlüğüne engel olmuş durumdadır.

Bu Tez üç bölüm olarak yukarıda bahis ettiğimiz konular hakkında hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE AFGANİSTAN VE AFGANİSTAN ANAYASALARININ GELİŞİMİ

1.1. Tarihsel Süreçte Afganistan

Afganistan, ülke sınırları yeni oluşmuş bir ülke olmasına rağmen tarihi çok eskiye dayanmaktadır. Eski çağda Aryana, Ortaçağda Horasan olarak adlandırılan Afganistan 1747 yılından günümüze kadar Asya, Güney Asya, Ortadoğu ve Kafkasya arasında kesişme noktasında yer alan bir ülkedir (Büyükbaş, 2006: 4). Avesta döneminden (M.Ö.) 5. yy. kadar Aryana, (M.Ö.) 5.yy. dan sonra 3. yy. kadar Horasan ve 19. yy. dan itibaren Afganistan kelimesi ülke topraklarının bulunduğu bölge için kullanılmıştır (Gubar, 1383: 9). Afganistan kelimesi yabancı bir devlet adamı tarafından ilk olarak 1836-1842 yılları arasında Hindistan vali yardımcısı olarak görev yapan Lord Auckland tarafından kullanılmıştır (Misbahzade, 2009: 59).

Afganistan Devleti, 1747 yılında Ahmed Şah Abdalî tarafından İran egemenliğinden kurtarılarak merkezi “Kandahar” olarak kurulmuştur (Akbaş, 2008: 312). Ahmed Şah Abdalî yeni Afganistan’ın kurucusu olarak tanınmaktadır (Fayaz, 2013). Ahmed Şah Abdalî’nin vefatından sonra devletin başına geçen Timur Şah devletin başkentini Kandahar’dan Kabil’e taşıyarak devleti birlik beraberlik içerisinde tutmaya çalışmıştır (www.hsimsek.com, 12.08.2018)

1878 yılında Rusların Orta Asya’ya baskılarının artması sonucunda İngilizler, İkinci Afganistan İngiliz Savaşı’nı (1878-1880) başlatmıştır. Bu savaş sonunda ülke, büyük çapta harap olmuş ve milli birlik zayıflanmıştır. Afganistan’ın içinde bulunduğu bu olumsuz şartları fırsat bilen Ruslar, 1881’de Türkmenistan’ı işgal ederek Afganistan ile komşu olmuştur (Akbaş, 2008: 9).

1919 yılında devletin başına geçen Emanullah Han Afganistan’ın bağımsızlığını ilan etmesi üzerine, üçüncü Afganistan İngiliz Savaşı (Afganistan İstiklal Harbi) başlatmıştır. Savaş sonrasında; ülkeler arasında yapılan ikili görüşmeler sonucu imzalanan anlaşma ile 18 Ağustos 1919 yılında İngilizler Afganistan’ın bağımsızlığını tanımıştır (Yeğın, 2005: 17).

Halk ve Perçem olarak ikiye ayrılan komünistler 1978 yılında Moskova'nın desteğiyle iktidara gelince "Afganistan Cumhuriyeti" ismini "Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti" olarak değiştirmiştir. Bu dönemde iktidara gelen Nur Muhammed Taraki Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Devrim Konseyi Başkanı olarak seçilmiştir. Aynı zamanda Babrak Karmel, Cumhurbaşkanı Yardımcısı, Başbakan Yardımcısı görevine, Hafizullah Emin ise Başbakan yardımcısı ve dışişleri bakanı olarak görevlendirilmiştir (Horasani, 2001: 36).

1979 yılında Komünistlerin iktidarı ele geçirmesi ve SSCB'nin Afganistan'ı resmen işgal etmesi ile bütün insan hakları ve özgürlükleri çiğnenmiştir. Bu dönemde anayasa ve diğer kanunlar rafa kaldırılarak yerine askeri düzenlemeler getirilmiştir. 1992 yılında Komünist rejimin uzun bir mücadeleden sonra iktidara gelen mücahitler iktidar savaşı başlatmıştır. Bu durum ülkede iç savaşın başlamasına neden olmuştur. İç savaş devam ederken 1994 yılında Taliban örgütü ortaya çıkmış ve 1996 yılında başkent Kabil'i ele geçirerek Afganistan İslam Emirliğini kurmuştur (Maili, 1998: 11).

Taliban'ın dünya ticaret merkezine saldırısından sonra, ABD dünya güçleriyle birleşerek Afganistan topraklarını yöneten Taliban örgütüne karşı çok taraflı askeri saldırı başlatmıştır. Bu durum Taliban örgütünün yıkılmasına ve dünya güçlerinin Afganistan topraklarına girmesine yol açmıştır. Bununla, Afganistan'ın geleceği Bonn konferansına bırakılırken, demokrasi için yeni bir pencere açılmıştır. Bonn Konferansında daimi devlet kurumlarının yeniden inşasına yönelik düzenlemeler yapılmasına ve yeniden geçici yönetim kurulmasına karar verilmiştir (<http://database-aryana-encyclopedia.blogspot.com>, 25.03.2019).

Bu Konferansta başta sosyal konular olmak üzere Afganistan'da yaşanan iç savaş, Taliban yönetimi ve Afganistan'ın durumu ele alınmıştır. Bu Konferansa katılan Afgan gruplar geçmişte aralarında yaşanan ihtilaf ve düşmanlıklara rağmen uluslararası camianın baskısı sonucunda birbirleriyle görüşerek savaşın sonlandırılması, güç paylaşımı ve silahların toplanması gibi birçok konu hakkında anlaşmaya varmıştır (Yeğin, 2005: 32).

Konferansa kuzey ittifakını temsilen Kral Zahir'in temsil ettiği, Roma grubu (Batoor, 2016: 70), Pakistan tarafından desteklenen Peşaver grubu, Afganistan

mültecileri ve Afganistan'ın farklı kesimlerinin oluşturduğu Kıbrıs grubu katılmıştır (Öztürk, 2015: 70). 5 Aralık 2001'de varılan anlaşmaya göre Roma grubu içerisinde yer alan Hamid Karzai Başkanlığında geçici bir hükümet kurulmasına karar verilmiştir. Bu antlaşmaya göre, yeni Anayasa'nın ve yardım için geçici (muvakkat) yönetimin oluşturulması için Loya Cirge tarafından, bir anayasal komisyon oluşturulmuştur. Genel bir incelemeden geçirildikten sonra anayasa komisyonu, anayasa taslağını 2003 yılının Eylül ayında geçiş yönetimine sunmuştur. 26 Ocak 2004 tarihinde Afganistan İslam Cumhuriyeti yeni anayasası Afganistan Cumhurbaşkanı Hamid Karzai tarafından onaylanmış ve resmi gazetede yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir(<http://sarwardanesh.com/?p=335>, 12.02.2019).

1.2. Afganistan Anayasalarının Gelişimi ve Temel Hak ve Özgürlükler

Her ülkede, hükümet unsurlarının görev dağılım biçimini tanımlayan ve bu unsurların birbiriyle ve halkla olan ilişki türünü belirleyen yasalara “Anayasa” denir. Bu anayasanın herhangi bir ülkede genel olarak demokratik referandumlarla onaylanması, halkının anayasal olarak yetkilendirilmiş bir hükümete sahip olduğunu göstermektedir (Müctehidzade, 2012: 108).

Bir ülkenin Anayasası, o ülkedeki geçerli olan hukuki ve siyasi belge olup, diğer yasaları mümkün olan en iyi şekilde düzenlemeye yönelik bir kılavuz niteliği taşımasıdır. Anayasa, sosyal yapı, esas, statü, makam ve haysiyetin temel ilkelerini tanımlar, siyasal iktidarın sınırlarını belirler ve aynı zamanda vatandaşlarının haklarını koruma altına alır. Afganistan'ın geçtiğimiz seksen yıl içerisinde birçok Anayasası olmasına rağmen gerçek anlamda anayasa ile tecrübesi çok kısıtlı olmuştur. Anayasa, yazılı bir belgede somutlaşan ve bir siyasal kurumun kurallarını belirleyen hükümet sistemini yansıtmaktadır. Ulusal bir Anayasa, bir ülkenin politik ve ulusal ilkelerini belirler. Bir Anayasa, yönetim biçimlerinin yanı sıra devletin üçlü erkine verilen yetkileri de belirtir. Özetle, Anayasa bir devlet yönetiminin bütün kararlarının dayandığı hukuki ve siyasi sistemin temellerini oluşturur (Jensen, 2009: 19).

1.2.1. Afganistan'da Anayasaların Gelişimi

Afganistan, Ahmed Şah Abdalî tarafından kurulduktan sonra Emanullah han dönemine kadar anayasa sahibi olmamıştır. Kralların iradesi her şeyin üstünde

tutulmuştur. Toplumdaki olaylar ve davranışlar yalnızca zorlayıcı kuvvet ve şiddet mantığı ile anlam kazanmıştır. Kralları kontrol edecek herhangi bir güç var olmamıştır. Komşu ülkelerde meşrutiyet düşüncesinin gelişmesiyle bu düşünce Afganistan'a ilk önce bir moda olarak girmiştir. Bazı gruplar Kralın gücünü sınırlandırmaya çalışmışlardır. Bu gruplar Habibullah han döneminde varlık göstermişlerdir. Ancak Habibullah han tarafından şiddetli bir şekilde bastırılmıştır. İkinci meşrutiyetçiler hem sarayın içinde hem de sarayın dışında varlıklarını ilan etmişlerdir. Sarayın içindeki meşrutiyetçiler siyasi güce sahip oldukları için onları bastırmak ve yok etmek kral için zor olsa gerek, bu yüzden meşrutiyetçiler daha sonra birtakım başarılar da elde etmişlerdir. Afganistan ilk kez 1923 yılında anayasa sahibi olmuştur. Bu girişim kral Emanullah han tarafından gerçekleştirilmiştir. Emanullah han anarşist bir düzenin hâkim olduğu bir ülkeyi babasından miras almıştır. Emanullah han anayasal bir sistem, insan hakları ve bireysel özgürlüğe inandığı için ilk defa Afganistan anayasasını “Afganistan Devlet-i Aliye Nizamnamesi” adı altında onaylamıştır (Safi, 2018: 68).

1.2.1.1. 1923 Anayasası (Birinci Anayasa)

Afganistan'ın ilk anayasası 19 Nisan 1923 tarihinde Celalabat şehrine davet edilen sekiz yüz devlet adamları, ağalar ve söz sahibi insanlar tarafından “Afganistan Devlet-i Aliye Nizamnamesi” adı altında hazırlanmıştır. Afganistan tarihinde ilk kez yetmiş üç maddeden oluşan bu anayasa ile kralın gücü, bakanlar kurulu, devlet teşkilatı ve mahkemeler gibi siyasi kurumlar yasalarla sınırlandırılmıştır (Daniş, 2010: 54). Bu anayasada bireylerin, vatandaşlık hakları, mezhepsel özgürlükler, affetme özgürlüğü, özel koşullar altında medya özgürlüğü, ticaret hakları, ziraat, sanat ve şirket kurma hakları, memurların yolsuzluklarına itiraz etme hakkı, öğrenim hakkı, eşitlik hakları, devlet dairelerinde görev alabilme hakları, vergi ödeme yükümlülüğü, özel koşullar altında ifade özgürlüğü, konut güvenliği, iletişim ve mektuplaşma mahremiyeti hakları ve işkencenin yasaklanması vatandaşların genel hakları adı altında on yedi madde şeklinde yazılmıştır.

Bu anayasa Fransa ve Türkiye'nin anayasaları da dâhil olmak üzere birçok kaynaktan etkilenecek hazırlanmıştır. Diğer yönden mezhep ve kabile şeflerinin geleneksel gücünü ciddi biçimde sınırlayarak Kral'ın elini güçlendirmiştir. Yasama

gücünü herhangi bir yasama organı yerine tamamıyla krala vermemiştir. Bu Anayasa ayrıca, resmi mahkemeler dışındaki tüm hâkimleri yasaklamakta ve dini mahkemelerin ve resmi olmayan adalet mekanizmalarının yargı yetkisini büyük ölçüde azaltmıştır. 55. madde, resmi mahkemeler dışındaki herhangi bir mahkemenin davaları inceleyebilmesini açıkça yasaklamaktadır. Afganistan'ın tarihinde resmi olmayan adalet sistemine bir sınırlama olmuştur (Jensen, 2009: 19).

1923 Nizamnamesi 7 bölüm, 73 maddeden oluşmaktadır. Kısaca hukuk ve özgürlükler aşağıda ki gibidir:

- Tüm vatandaşlara eşit vatandaşlık hakkı (8. Madde),
- Kişi özgürlüğü (9. Madde),
- Basın özgürlüğü (11. Madde),
- İşletme özgürlüğü (12. Madde),
- Şikâyet Hakkı (13. Madde),
- Özel okulların kurulabilmesi ve eğitim hakkı (14. ve 15. Madde),
- Eşitlik hakkı (16. Madde),
- Mülkiyet ve konut edinme hakkı (19. Madde),
- Mahkemelerin şeffaflığı (50. Madde),
- Adalet hakkı (21. Madde),
- Meslek seçme özgürlüğü (22. Madde),
- İşkence ve yasadışı yapılan eylemleri cezalandırma yasağı (24. Madde).

Emanullah Han'ın 1923 Anayasasında insan hakları alanında çok önemli adımlar gösterilmiştir. Bu dönem Afganistan tarihinde modern dönem olarak bilinmektedir. Bu dönemde eğitim alanında kız ve erkek için ücretsiz burslar hazırlanmış, birçok öğrenci eğitim amaçlı yurt dışına gönderilmiştir. Basın özgürlüğü olarak bazı gazete ve dergilerin yayına başlaması buna örnek gösterilebilmektedir (Hasanı, 2014: 27).

Bu reformlardan bazıları, kadınlar için eğitim hakkını, çocuk evliliğinin kaldırılmasını ve eş sayısının sınırlandırılmasını içermektedir. Emanullah, batı örneklerini ve modellerini takip ederek ve Afganistan'da o zamana kadar bilinmeyen

yandaşlarının yabancı olduğu fikirleri ithal ederek hükümete yasal bir temel oluşturmayı amaçlamıştır. Böylece 1923 yılında Emanullah Han, ilk Anayasayı Afganistan'a sunarak siyasi sistemi Anayasal bir krallıkla değiştirmiştir (Müştaqi, 2009: 34).

1923 Anayasasıyla insan hakları garanti altına alınmış, toplumun dönüşümünden çok daha hızlı şekilde reformlar yapılmış ancak bu reformlar toplum tarafından karşılık görmemiştir. Son dönemlerinde buhrana doğru giden Emanullah Han yönetimi, bunları kontrol etmek için ülkeye bazı önleyici kurallar getirmiştir. Örneğin; düğünlerdeki başlık parasını yüzde doksan düşürmüştür ama bunun bir faydasını görememiştir. Emanullah Han döneminin sona ermesiyle 1923 Anayasası da sona ermiştir (Hasani, 2014: 27).

1.2.1.2. 1931 Anayasası (İkinci Anayasa)

Afganistan'ın ikinci anayasası Ekim 1931 yılında "Devlet-i Aliye-i Afganistan Temel Esasları" adı altında Kabil'in seçilmiş önderleri ve yaşlıları tarafından yüz on madde şeklinde onaylanmıştır. Bu anayasa Türkiye, İran ve Afganistan'ın 1923 yılındaki anayasasından birtakım alıntılar ile kabul edilmiş ve görünüşte anayasal sistemi desteklemiştir. Ancak gerçekte son yetki kral, din adamları ve Molla ad verilen Medrese adamları arasındaydı. Bu anayasa 1923 yılı anayasasına göre çok daha sıkı prensiplere sahip olmuştur. Kral Nadir dönemindeki anayasa kralın diktatörlüğü gölgesinde kalmıştır. Kralın temsili mahkemelerindeki siyasi idamları onun anayasayı bir araç olarak kullandığını göstermiştir. Zira kral son yetkiyi kendi elinde bulundurmıştır (Osman, 2003: 51).

Önceki anayasada bireylerin özgürlükleri garanti altına alınmıştır. Ancak yeni anayasada bireylerin özgürlükleri ticaret, ziraat ve sanat ile sınırlandırılmıştır. Aynı şekilde medya özgürlüğüne sınırlamalar getirilmiştir. Devlet-i Aliye-i Afganistan temel esaslarında vatandaşlık hakları, mezhepsel özgürlükler, affetme özgürlüğü, ticaret, sanat ve ziraat hakları, eşitlik, çalışma, konaklama hakları, işkencenin yasaklanması, modern ve dini eğitim hakları ve vergi ödeme yükümlülüğü Afganistan vatandaşları genel hakları başlığı altında on sekiz madde şeklinde yazılmıştır. Aynı şekilde bu anayasada vatandaşlara vatandaşlık hakları dışında herhangi siyasi hak

tanınmamıştır. Vatandaşlık haklarının nasıl oluşu ile ilgili 1936 yılına kadar herhangi sistematik bir düzenleme yapılmamıştır. Yine ülke vatandaşlarının yabancılardan ayırım kriterleri kimlik olmuştur. Çocuklara doğumdan sonra ebeveynlerinin kimliğine göre nüfus müdürlüğüne kimlik verilmiştir (Nizamname-i Esasi, 1301/1922).

Nadir Şah'ın 1931 Anayasası, Hanefi fikhının ve yerel geleneksel yorumun birçok yönünü barındırmakla birlikte, Türkiye, İran ve Fransa'nın ve 1923 Anayasasının esaslarına dayandığı belirtilmiştir. Akademisyenlerden biri, bu Anayasaya “başarısız unsurlar kümesi” adını vermiştir. Emanullah'ın aksine Nadir Şah, Anayasa hazırlama sürecinde dini liderlerle istişarede ederek hazırlamıştır. Bu da onun, yeni Anayasayı hazırlarken kamuoyunun değer yargılarını göz önünde bulundurmaya azimli olduğunu göstermektedir (Jensen, 2009: 21).

1931 Anayasası Emanullah'ın bazı sosyal laik reformlarını kaldırarak, kadınlara yönelik tüm maddeleri yok sayarak kesin bir şekilde Hanefi fikhına göre olmuştur. Bu Anayasa, Sünni İslam Hanefi hukukunu resmi Afgan yasası olarak ilan ederek, İslami uyum ve yasal uygulama çağrısında bulunmuştur. 1931 Anayasasında dikkat çeken yeniliklerden biri de iki kanatlı Meclis'in (Volisi Cirge ve Mişranu Cirge) oluşturulmasıdır. Volesi Cirge'nin üyeleri üç yıl boyunca ilgili bölge halkı tarafından seçilirken, Mişranu Cirge üyeleri Şah tarafından atanacaktı. Halk Meclisi, yaz aylarında kabile liderlerini Kabil'de bulundurma görevini üstlenmiştir. Çünkü kendi bölgelerinde sorun çıkarma ihtimalleri oldukça yüksek görünmekteydi. Yasama organının resmi olarak herhangi bir yasa çıkarma yetkisi görünmemiştir ancak krala yasa önerisinde bulunmuştur (İshak zade ve Haris, 2013: 14).

Bu Anayasasın birinci maddesine göre devletin resmi dini İslam ve resmi mezhebi da Hanefiliktir. Diğer dinlere mensup insanlar sosyal davranışların ihlal olmadığı sürece kanunun koruması altındadırlar. Müslüman olmayan biri bakan olamaz . Böylece yüksek yönetici pozisyonları olanlar dini azınlıklar içerisinde ayrı bir konuma sahip olarak dini ayrıcalıkları bloke edilmiştir. Bu durum evrensel insan haklarına aykırı olması nedeniyle bazı insanlar temel haklarından mahrum bırakılmıştır. Şah önce Şeriata sonra anayasaya göre hüküm vermek ve yönetmek zorunda kalmıştır (Ferheng, 2002: 17).

Bu anayasada bölümler, örneğin açılış, yemin töreni ve askeri konsey vb. gibi ayrı ve küçük parçalar şeklinde düzenlenmiştir. Vatandaş hakları bir alt seviyede yani üçüncü seviyede yer almaktadır. İlginç olan, vatandaşlardan farklı olarak memurler için anayasada ayrı bir bölümün “hukuk ve memur” adı altında hazırlanmış olmasıdır. Padişahın hakları ya da bakanların hak ve görevleri ayrı bölümlerde yer almıştır (Hasani, 2014: 28).

1.2.1.3. 1964 Anayasası (Üçüncü Anayasa)

1963-1964 yıllarında, politik bir krizden sonra, Davud Han'ın bakanlıktan istifası, üç büyük siyasi güç (entelektüeller, geleneksel aşiret seçkinleri ve kraliyet ailesi) için eşsiz bir fırsat sağlayan bir iktidar boşluğuna yol açmıştır. İktidara katılım için birbirleriyle kapsamlı bir mutabakata vararak işbirliği yapmışlar. Bu koalisyona, liberallerden, muhafazakâr kabile reislerine ve hatta dini liderlere kadar hepsi katılmıştır. Amaçları Davud'un tekrar güç kazanmasını engellemektir. Grup temsilcileri arasında yapılan birçok görüşmeden sonra, 1964'te Zahir Şah nihayet çeşitli gruplar tarafından kabul edilen noktaları içeren yeni bir Anayasayı duyurmuştur (Muştaki, 1388: 38-39). Bu anayasanın hazırlanma ve onaylanma biçimi, birinci ve ikinci anayasadan biraz farklılık göstermiştir. Zira birinci ve ikinci anayasalar alıntı ile hazırlanmış ve onaylanmıştır. Ancak üçüncü anayasa alıntı ve fikir alınarak hazırlanmış ve onaylanmıştır (Abdullah, 2005: 48).

Bu dönem, yasaların derlenmesi, toparlanması ve merkezileştirilmesi açısından Afganistan'ın en yararlı ve tarihi hukuk dönemlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Davud tarafından başlatılan bu dönem, ceza kanununun, medeni kanunun ve ceza muhakemesi kanununun hazırlanması da dâhil olmak üzere, yasa taslaklarının hazırlanması sürecinin doruk noktası olmuştur. Halen yürürlükte olan modern Afganistan yasalarının çoğu o zamanın Halk Meclisi tarafından kabul edilmiştir. Ceza Kanunu ile birlikte suçlar ve cezaları tanımlanarak, adalet sistemi büyük ölçüde organize edilmiştir. O dönemdeki hukuk sistemi Afganistan'ın mevcut hukuk sistemi yapısını yansıtmaktadır. Ancak, iddialı Anayasa ve Halk Meclisi seçimleri, yeni kavramlar hakkında pek bir şey bilmeyen, pek çok okuma yazması olmayan Afganistan halkının yaşamı ile ilgisizliğinden dolayı eleştirilmiştir. Yasama organı,

Anayasaya göre kanun çıkarma yetkisine sahip olsa da bu alandaki tüm çabalar halkın desteğinden yoksun bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Marksist unsurların desteğiyle, Davud Han, 1973'te Zahir Şah'ı devirmiştir. Monarşiyi ortadan kaldırarak, kendisini cumhurbaşkanı ilan etmiştir. Davud Han, bir merkezi istişare komitesi kurarak, mutlak güç ve çıkardığı fermanlarla yönetmeye devam etmiştir (İshak zade ve Haris, 2013: 15-16).

Bu anayasa hak ve yükümlülükleri bakımından 11 bölüm ve 128 maddeden oluşmaktadır. Hak ve yükümlülükler üçüncü bölümdeki 15 maddeden ibarettir. Bu anayasadaki bazı yenilikler aşağıdaki gibidir:

- Milli egemenlik halkın elindedir (1. Madde),
- Özgürlük ve insan onurunu korumak devletin görevidir (25. Madde),
- Ülke sınırları içinde ve dışında seyahat özgürlüğüne sahiptir (26. Madde),
- Yurt içine ve yurt dışına çıkma ve sınır dışı edilme yasağı (27. Madde).
- Düşünce ve ifade özgürlüğü, partilerin toplanma ve protesto özgürlüğü (30. ve 31. Madde),
- Eğitim hakkı (34. Madde),
- Çalışma hakkı (36. Madde),
- Mülkiyet hakkı (29. Madde),
- Sağlık hakkı (36. Madde),
- İnsan onuruna aykırı keyfi konuşma ve işkence yasağı ve insan onurunu koruma hakkı (26. Madde),
- Ayrımcılığa karşı korunma (25. Madde),
- Aile mahremiyeti ve ikamet dokunulmazlığı (36. Madde),

Bu Maddelere ek olarak şu ilaveler yapılmıştır:

- Vatandaş zorunlu olarak çalıştırılmaz (36. Madde),
- Tazminat davası açabilme hakkı (33. Madde), (Hasani, 2014: 30-31).

1964 yılı anayasasında insan hakları, ifade özgürlüğü, STK'lerin kurulma hakkı, siyasi parti kurma gibi hakların yer alması anayasanın üstünlüğünü göstermektedir. Ama eksik olarak, erkek ve kadınların eşitliliği ve özgürlük gibi hakların açıkça

gösterilmemesi insan hak ve özgürlüklerin ihlalini göstermektedir. Bu anayasa eski anayasalara göre daha demokratik olup insan hakları evrensel beyannamesi Maddelerine nispi olarak uyumludur (Hasani, 2014: 31).

1.2.1.4. 1977 Anayasası (Dördüncü Anayasa)

Afganistan'ın dördüncü anayasası Afganistan Cumhuriyeti anayasası başlığı ile Davut han cumhurbaşkanlığı sırasında Ekim 1977 yılında Büyük Ulusal Meclis'e (Loya Cirge) katılan iki yüz on dokuz halk temsilcileri tarafından hazırlanmıştır. Davut Han'ın darbesiyle daha önceki anayasa ve meclis yürürlükten kaldırılmıştır. Bu Anayasa eskilerine göre farklıdır. Bu Anayasanın iki büyük yeniliği, kadın haklarına açıkça atıfta bulunması ve vatandaşa oy verme hakkının tanınmasıdır. Bununla dinin Anayasadaki rolü de zayıflanmıştır. Çünkü Hanefi İslam fikhinin resmi din olduğuna dair herhangi bir madde içermemektedir (İshak zade ve Haris, 2013: 18).

Bu anayasasının dördüncü bölümü halkın hak ve yükümlülükleri adı altında yirmi bir madde şeklinde şöyle sıralanmıştır. Yasalara karşı herkesin eşit haklara sahip olması, affetme özgürlüğü, konaklama ve yolculuk yapabilme hakları, vatandaşlık hakları ve sürgün edilme yasağı, mülkiyet hakları, iletişim özgürlüğü, ifade özgürlüğü, protesto ve barışçıl gösteri yapabilme özgürlüğü, ayrımcılık yapılmadan devlette eşit görev alma hakları, zorla çalıştırma yasağı, vergi ödeme yükümlülüğü, düşmanlara karşı vatani savunma yükümlülüğü 15 Temmuz 1973 devriminin amaç ve hedeflerine bağlı kalma yükümlülüğü, rejime karşı özellikle 1973 devrimine karşı çıkma yasağı, devrimi gerçekleştiren ve iktidarda olan parti dışında siyasi parti kurma sınırlaması ve on sekiz yaşını doldurduktan sonra oy verme hakkını kazanmak şeklinde belirlenmiştir(Adalet Bakanlığı, 1976).

Davut han döneminde 1975 yılında vatandaşların kimliklerinin tespit edilmesi ve vatandaşlık ile ilgili hususların daha iyi düzenlenmesi için nüfus yasaları on bölüm doksan dört madde şeklinde onaylanmıştır. Bu yasaya göre "Afganistan Cumhuriyeti vatandaşları, yurt içinde ve yurt dışında eşit haklara sahip olup doğum belgeleri ile nüfus müdürlüklerinden kimlik alabilmektedir". Aynı şekilde vatandaşın yaşı merkezde nüfus genel müdürlüğü, illerde valiler ve nüfus müdürlüğü ve yurt dışında büyükelçi ve başkonsolosların yetkisi dâhilindedir. Kimliksiz hiç kimse devlet

dairlerinde görevli olarak atanmamak, yurt dışında yaşayan vatandaşlar yeni doğan çocuklarının doğum belgelerini bir hafta içinde Afganistan'ın yurt dışındaki siyasi temsilciliklerine bildirmesi gerekmekte ve Afganistan'ın yurt dışındaki siyasi temsilcilikleri yeni doğan çocukların işlemlerini bitirdikten sonra her üç ayda bir dışişleri bakanlığı aracılığı ile içişleri bakanlığı, nüfus müdürlüklerine göndermeleri gerekmektedir. Nüfus müdürlükleri evlilik ve boşanma hususlarını vatandaşların kimlik bilgilerinin bulunduğu özel sayfaya kaydedip her ayın sonunda nüfus genel müdürlüğüne yazılı bir şekilde bildirmekle yükümlüdür. Yurt dışında yaşayan vatandaşlar evlilik ve boşanma işlemlerini bir hafta içinde yazılı bir şekilde Afganistan'ın yurt dışındaki siyasi temsilciliklerine bildirmesi gerekmektedir (Adalet Bakanlığı, 1988).

1.2.1.5. 1980 Anayasası (Beşinci Anayasa)

Afganistan'ın beşinci anayasası 14 Nisan 1980 tarihinde "Afganistan Demokratik Cumhuriyeti Devrim Konseyi" tarafından "Afganistan Demokratik Cumhuriyeti Temel İlkeleri" adı altında altmış sekiz madde olarak kabul hazırlanmıştır. Bu ilkeler 21 Nisan 1980 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu anayasa Sovyetler Birliği'nin ilk işgal yılı Babrak Karmal Cumhurbaşkanlığı döneminde eklenmiştir. Doğrusu bu anayasa Perçem Komünist Parti'sinin düşüncelerini yansıtmaktadır. Bu anayasa Büyük Ulusal Meclis tarafından onaylanmayan tek anayasadır (Daniş, 2003: 49).

1980 anayasasının ikinci bölümü halkın temel hak ve yükümlülükleri adı altında sekiz madde şeklinde şöyle sıralanmıştır. Vatandaşlık hakları, vatandaşların yasalara karşı eşit hak sahibi olması, güvenli yaşam hakları, dini törenleri yerine getirme hakları, çalışma hakları, eğitim alma hakları, protesto ve barışçıl gösteri hakları, konut güvenliği, affetme özgürlüğü, yasalara uyma yükümlülüğü, ahlaki ve insani davranışlar, Nisan devrimi değerlerini ve düşmanlara karşı vatani savunma yükümlülüğüdür (Adalet Bakanlığı, 1977).

Afganistan Demokratik Halk Partisi iktidarı ele alınca, devrim konseyi 1978 yılın beşinci kararında Afganistan Demokratik Cumhuriyeti vatandaşlarının vatandaşlık hakları ve hainleri vatandaşlıktan çıkarma kararını almıştır. Buna göre

vatandaşlık verme ve vatandaşlıktan çıkarma ile Afganistan Demokratik Cumhuriyeti Devrim Konseyi yetkilendirilmiş ve vatandaşların yükümlülükleri şöyle belirlenmiştir.

- Afganistan Demokratik Cumhuriyeti tüm vatandaşları eşit hak ve özgürlüklere sahip olmakla birlikte aşağıdaki hususlara dikkat etmekle yükümlüdür.
- Afganistan bağımsızlığı, toprak bütünlüğü, ulusal egemenliği ve Nisan ayının büyük devrim değerlerini desteklemek, devrim konseyi kararlarını, Afganistan demokratik halk hükümeti, yasa ve ilkelerini dikkate alıp uygulamakla yükümlüdür.
- Kamu mal varlığına dikkat edip kendi ve ailesinin çıkarına kullanmayıp başkalarına da izin vermemesi gerekmektedir.

Yukarıdaki temel ilkelere göre halka, vatana ve ulusal çıkarlara ihanet etmek en büyük suçtur ve bu suçu işleyenler en ağır ceza ile cezalandırılmalıdır (Adalet Bakanlığı, 1978).

1985 yılında Afganistan Demokratik Cumhuriyeti temel ilkeleri yirmi yedinci maddesi gereğince vatandaşlık kazanma ve vatandaşlıktan çıkarma ilkelerini düzenlemek, iyi niyet ve uluslararası topluluklar ile işbirliği yapmak için yeni vatandaşlık yasaları hazırlanmıştır. Bu yasanın ikinci maddesine göre Afganistan Demokratik Cumhuriyeti vatandaşları ayırım yapılmaksızın eşit haklara sahiptir (Adalet Bakanlığı, 1986).

1.2.1.6. 1987 Anayasası (Altıncı Anayasa)

Afganistan'ın altıncı anayasası Haziran 1987 yılında oluşturulan Büyük Ulusal Meclis (Loya Cirge)'te bir giriş ve yüz kırk dokuz madde şeklinde onaylanmıştır. Bu anayasa kral Zahir dönemindeki 1964 ve Davut han dönemindeki 1976 anayasalarından türetilmiştir (Safi, 2008: 71).

1987 anayasasının üçüncü bölümünde vatandaşlık başlığı altında; haklar, özgürlükler ve vatandaşların temel yükümlülükleri otuz iki madde şeklinde şöyle belirlenmiştir. Vatandaşlık hakları, Afganistan vatandaşlarının diğer ülkelere teslim edilmemesi, Afganistan vatandaşlarının yurt dışında Afganistan devleti tarafından korunması, diğer ülke vatandaşlarının Afganistan yasalarına uyma yükümlülüğü,

vatandaşların ayırım yapılmaksızın eşit haklara sahip olması, yaşam hakları, dini törenleri yerine getirme hakları, affetme özgürlüğü, insani değerlere karşı işkencenin yasaklanması, konut güvenliği, iletişim gizliliği, devlet tarafından sebepsizce zarar görme bedeli hakları, doğrudan ya da temsilcileri vasıtasıyla devlet organizasyonlarına katılma hakları, seçme ve seçilme hakları, fikir ve ifade özgürlüğü hakları, gösteri ve protesto düzenleme hakları, şikâyet etme ve eleştirme hakları, çalışma ve eşit maaş alma hakları, zorla çalıştırma yasağı, eğitim gördüğü alana uygun devlet dairelerinde iş bulma hakları, işçiler hukuku yararlarından yararlanma hakları, bedava eğitim alma hakları, sosyal kolaylıklar ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakları, teknik, bilimsel ve kültürel faaliyet gösterme özgürlüğü hakları, yolculuk yapma hakları, ülkede ikametgâh ve konut seçme hakları, yurt dışına yolculuk yapma hakları, Afganistan yasalarına uyma yükümlülüğü ve yasalardan habersiz olmanın suç olması, vergi ödeme ve düşmanlara karşı vatani savunma yükümlülüğü şeklinde sıralanmıştır (Adalet Bakanlığı; 1987).

1987 Afganistan Demokratik Temel İlkeleri kırk dördüncü maddesi gereğince ve Afganistan'da ulusal barışın sağlanması için Afganistan halkının iyi niyeti dikkate alınarak siyasi ve toplumsal hayatın demokratize edilmesi ve tüm siyasi parti ve kurumlar ve demokratik cumhuriyetin vatandaşlarının işbirliği yapması, siyasi partilerin faaliyet biçimi ve siyasi partiler yasası on sekiz madde olarak onaylanmıştır. Buna göre Afganistan demokratik cumhuriyeti vatandaşları on sekiz yaşını doldurduktan sonra İslam dini ilkelerine, Afganistan halkı, dini, tarihi ve kültürel geleneklerine saygı göstermekle siyasi parti üyesi olabilmektedir. Siyasi partilerin programları ayrımcılık yapılmaksızın, bölge, milliyet ve kabile üstünlüğünden uzak tutulmalıdır. Partiler teşkilatı açısından tüm kesimleri kapsamaması gerekmektedir.

Siyasi partiler aşağıdaki haklara sahiptir.

- Seçimlere aday göstermek,
- Diğer siyasi partiler ile geçici ve kalıcı işbirliği yapmak,
- Yazılı ve sözlü olarak özgürce görüşünü beyan etmek.

Aynı şekilde 1987 yılının siyasi partiler yasasına göre siyasi partiler Afganistan Demokratik yasalarına uymakla yükümlüdür. Diğer siyasi partilere hareket etmemek, tehdit etmemek ve korkutmamak gerekmektedir. Yasalara uygun kurulan siyasi partiler sebepsiz yere kapanamaz ve kapanması gerektiğinde mahkemesinin açık olması gerekmektedir (Adalet Bakanlığı; 1990).

Afganistan'ın Cumhurbaşkanı Necibullah tarafından hazırlanan Afganistan'ın Altıncı Anayasası olup 13. bölüm 149 maddeden oluşmaktadır. 1990 yılında çoğu maddeler gereksiz olduğu için değiştirilmiştir. Bazı maddeleri insanlar arasında eşitlik, dini tören ve serbestlik, kişisel dokunulmazlık, seçme ve seçilme, siyasi parti kurabilme hakkı vb. Anayasanın üçüncü bölümünde vatandaşlık, özgürlükler, temel hak ve görevler adı altında oluşmaktadır (Hasani, 2003: 36).

Temel hak ve hürriyetler aşağıdaki gibidir:

- Vatandaşlık hakkı (33. Madde),
- Eşitlik hakkı (38. Madde),
- Yaşama hakkı (39. Madde),
- Seçme ve seçilme hakkı (48 Madde),
- İşlenen bir suçtan dolayı yurt dışına çıkarılmama yasağı (34. Madde),
- Yabancı haklarını korumak (35. Madde),
- Din özgürlüğü (40. Madde),
- Kişisel dokunulmazlık hakkı (41. Madde),
- Siyasi parti kurabilme hakkı (47. Madde),
- Konut dokunulmazlığı hakkı (44. Madde),
- Haberleşme mahremiyeti (45. Madde),
- Eğitim ve sağlık hakkı (56. ve 57. Madde),
- Düşünce ve ifade özgürlüğü (49. Madde),
- Basın özgürlüğü (49. Madde).

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve diğer alanlardaki hak ve özgürlükler sembolik bir form olarak kalmıştır (Afşar ve Knust, 2007: 42). Bu anayasanın özelliği İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine saygı gösterilmesi, çevreye önem verilmesi ve

çevrenin korunmasıdır. Erkek ve kadın eşitliği bu anayasanın özelliğinden biridir. Din, dil, ırk, siyasi inanç, soy, statü, düşünce arasında hiçbir ayrımı verilmemiştir. Yasalar önünde herkes eşittir. Bu anayasadaki hak ve özgürlükler birtakım nedenlerden dolayı uygulanamadığından kâğıt üzerinde kalmıştır. Önceki baskıcı rejimin bir devamı olan bu rejim, yine bir tür iç savaşın yaşandığı bir dönemdir. Mücahitlerin direnişi ile hükümet düşürülmüştür (Paşai, 2009: 151-152). ve böylece Afganistan'daki komünist rejim ortadan kaldırılmıştır. Söz konusu komünist rejimlerde “Nur Muhammed Taraki, Hafizullah Emin, Babrak Karmel ve Necibullah” kendi düşüncelerinden başkasına inanmamaktadır, komünizmi anlamamakta ve aynı zamanda İslami düşünceye de yer vermemektedir (Emiri, 2009: 112).

1987 Anayasasına göre resmi bir yasama organı olmasına rağmen pratikte, tüm yasa çıkarma yetkisi partinin politik bürosunun elindeydi. Yargı, bu Anayasaya göre kararlar almaktaydı. Ancak, bu yeni Anayasada, ülkenin modern ilkelere dayanan geçerli kanunu mu yoksa şeriat kanunları mecmuası mı olduğuna dair herhangi bir madde yer asmaktadır (İshak zade ve Haris, 2013: 19).

Bu anayasa 13 bölüm 136 maddeden oluşur, insan hakları ve sorumlulukları 4. bölümdeki 21. madde boyunca yer almaktaydı. Bunlar şöyle dizilmiştir:

- Çalışma ve iş hakkı (9.ve 41. Madde),
- Eşitlik hakkı (27. Madde),
- Seçime katılma hakkı (29. Madde),
- Ceza ve insan onuruna aykırı işkence hakkı (5. ve 31. Madde),
- Özgürce düşünme ve sükûnet hakkı (38. Madde),
- Mesken dokunulmazlığı ve iletişim (35. ve 37. Madde),
- Gözaltındayken korunma hakkı(30. Madde),
- Ayrımcılık yasağı (5. ve 27. Madde).

Bu anayasada dikkat edilen özellik Birleşmiş Milletler taliminin ve evrensel insan haklarının yer almasıdır. 18 yaş üstü bayanların seçme hakkı kazanması, kadın ve erkeklerin eşitliği, işkence ve ayrımcılık yasağı, çalışma hakkının korunması, ilköğretim zorunlu sağlamak, halk sağlığını korumak Birleşmiş Milletler ve insan

hakları evrensel sözleşmesine saygı duyulması gibi maddelerin ve işaretler, anayasasının üstünlüğüdür (Hasani, 2014: 33).

1.2.1.7. 1990 Anayasası (Yedinci Anayasa)

Eskiden beri Afganistan'da yeni Anayasa çıkarmak konusu, krizler, darbeler ve rejim değişikliği ile yakından alakalıdır. Afganistan'ın, 1990 yılında cumhurbaşkanı Rabbaninin yönetimi zamanında tamamlanmamış bir Anayasa taslağı dışında, 100 yıldan kısa bir sürede altı Anayasası vardır. 1923 ve 1931'deki her iki Anayasada da Afganistan'ın siyasi sistemi mutlak monarşi olarak adlandırılmıştır. Necibullah dönemindeki 1987 Anayasası ile 1990'da hazırlanan Burhaneddin Rabbani Anayasası bir birine zıt kanunlar ve siyasi sistemleri içermekteydi. Krallık rejimlerinden sahte cumhuriyete, komünist rejimden İslam Devletine ve Taliban'a ve şimdi de İslam Cumhuriyeti'ne kadar her biri hükümetin meşruluğunu onaylatmak için bir Anayasa hazırlamıştır (Kemali, 2014: 2).

Afganistan'ın yedinci anayasası aslında 1987 anayasasının düzenlenmiş halidir. Bu anayasa da bir önceki anayasa gibi 29 Mayıs 1990 tarihinde Büyük Ulusal Meclis tarafından bir giriş on üç bölüm ve yüz kırk dokuz Md olarak onaylanmıştır. Bu anayasa 1992 yılına kadar uygulanmıştır. Necibullah hükümetinin devrilmesi ve mücahit gruplarının iş başına gelmesi ile 1990 anayasası askıya alınmış ve mücahitler yönetimi yeni bir anayasa hazırlama ve onaylama girişiminde bulunmuştur. Bu anayasanın önerilen metni Afganistan'ın yeni temel ilkeleri adı altında Burhaneddin Rebbani devleti tarafından Eylül 1993 tarihinde atanan elli kişilik bir komisyon tarafından yüz on dört madde şeklinde kabul edilmiştir. Ancak cihadı partilerin liderleri tarafından kabul görmediği için halkın değişik kesimleri tarafından eleştirilmiştir. Bu yüzden Burhaneddin Rebbani tarafından da imzalanmamıştır (Tenvir, 1999: 58).

1.2.1.8. Taliban Dönemi

Katı İslami uygulamalarıyla dünyanın dikkatini üstüne çeken ve 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin hedefi haline gelen Taliban rejimi, savaş beyleri, farklı

aşiret, boy ve etnik gruplar arasında bölünmüş olan Afganistan'da 1994'te ortaya çıkmıştır (<http://aljazeera.com.tr>, 01.09.2019).

Taliban örgütü kendisi dışında diğer İslami hareket ve gruplara dışlayıcı bir tavırla bakmakta ve onları gayrimeşru olarak nitelendirmekte iken, “öteki” olarak da Hıristiyanlık ve Yahudiliği seçmiş ve hem bu dinlere hem de bu dinlere mensup olanlara karşı savaşı davalarının bir parçası olarak görmekteydi. En temel hedefleri İslam rejimini tesis etmek ve şeriatı uygulamaktı. Bu bağlamda şu tür düzenlemeler yapılmıştı: Örneğin Taliban döneminde bütün erkekler sakal bırakmak zorundaydı, devlet memurları ve öğrenciler sarıksız dolaşamazken kadınlar da tek başlarına sokağa çıkamazlardı. Ezan okunduğunda *Emr-İ Bi'l-Maruf ve Neyhen'ilmünker* adı verilen polisler camilerde yoklama alır, namaz kılmayanlar çoğu zaman sopa kullanılarak cezalandırılır, esnafın iş yerleri kapatılırdı. Bu yönleriyle de onlar, Haricilere ve Vehbilere benzetilmektedirler (Ahmadi, 2011: 51).

Taliban örgütü, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ve diğer evrensel insan haklarını kabul etmemiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin vermiş olduğu kararlara da karşı çıkmıştır. Taliban Hükümeti televizyonlara, heykellere ve müziğe karşı karşı davranmıştır. Afganistan'ın eski kültürüne önem vermemeleri kendi ideolojilerinden kaynaklanıyordu. Bunun için Bamyan ilini ele geçirdikten sonra Afganistan'ın en önemli kültürel değerlerinden olan Buda heykellerini yıktılar. Bu yıkıcı eylem dünya ülkeleri yanında İslami ülkelerden de eleştirilmiştir. Taliban, İslam dışı-eski kültüre önem vermeyip kendi nizamını reel değerlere aykırı olarak tesis ederken, Afganistan'ın ekonomik durumunu düzelterek herhangi bir plana sahip olmamıştır (Hasani, 2014: 40).

1.2.1.9. 2004 yılı Anayasası (Sekizinci Anayasası)

Bonn Antlaşmasına göre geçiş yönetimi, kuruluşundan on sekiz ay sonra Ulusal Meclis (Loya Cirge) kurmak ve anayasa komisyonunun çalışıp hazırladığı anayasa taslağını milletvekilleri tarafından onaylattırmakla görevlendirilmiştir. Anayasa Meclisi teknik nedenlerden ötürü iki ay gecikme ile 14 Aralık 2003 tarihinde kurulmuş ve yirmi iki gün müzakere ve istişareden sonra yeni anayasa taslağını milletvekillerin onayına sunmuştur. Son tahlilde Afganistan, tarihinde ilk kez erkek-

kadın tüm kesimlerin doğrudan ya da dolaylı katıldığı bir anayasaya sahip olmuştur. Bu anayasa on iki bölüm ve yüz altmış iki maddeden oluşmakta ve Afganistan islami geçiş yönetimi başkanı hamid karzai tarafından 26 Ocak 2004 tarihinde onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir.

Yukarıda da değinildiği gibi Afganistan'ın yürürlükte olan anayasası on iki bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümü otuz sekiz madde şeklinde vatandaşların hak ve yükümlülükleri başlığı altında olup ayrımcılığın yasaklanması, vatandaşların eşit haklara sahip olması, özgürlük haklarına sahip olması, Affetme yetkisinin bulunması, suçun kişisel bir konu olduğu ve diğer aile bireylerine aktarılmaması, takas ve Afganistan'ın üyesi olduğu uluslararası antlaşmaların dışında Afganistan vatandaşlarının yabancı ülkelere teslim edilmemesi, vatandaşlıktan çıkartılmanın yasak oluşu, insani ve ahlaki değerlere karşı işkencenin yapılmaması, zorla itiraf ettirilmemesi, avukat tutma haklarının bulunması, borçlanmadan dolayı özgürlüğün alınmaması, seçme ve seçilme haklarının var olması, ifade özgürlüğü hakları, siyasi parti ve topluluklar kurma haklarının var olması, barışçıl protesto yapma hakları, konut güvenliği, ülkenin her yerine yolculuk yapabilme haklarının var olması, yabancı ülke vatandaşlarının mülkiyet alma haklarının bulunması, vergi ödeme yükümlülüğü, lisans düzeyine kadar bedava eğitim alabilme haklarının var olması, bilimsel, kültürel ve sanatsal programların gelişmesi için etkili projelerin sunumu, çalışma hakları, zorla çalıştırmanın yasaklanması, tarafsızca hükümet programlarının uygulanması, devlet tarafından yersiz zararların karşılanması, bedava sağlık hizmetlerinden yararlanma hakları, düşmanlara karşı vatani savunma yükümlülüğü, yürürlükte olan yasalara saygılı olup uygulama yükümlülüğü, devletin insan haklarına saygı göstermesi ve bireysel özgürlüğü kötüye kullanıp vatanın bağımsızlığı, toprak bütünlüğü, ulusal birliği ve egemenliği zedeleyecek davranışlarda bulunmama gibi hususları kapsamaktadır (Afganistan Anayasaları, Adelet bakanlığı, 2013: 436).

1.2.2. 2004 Afganistan Anayasasına Genel Bir Bakış

2004 Afganistan Anayasası, 12 bölüm ve 162 madde halinde 12 Aralık-4 Ocak 2004 tarihleri arasında ulusal meclis Loya Cirge tarafından onaylanmıştır. 26 Ocak

2004 yılında cumhurbaşkanı Hâmid Karzai tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiştir (Ferzane Por, Hüsain ve Paiman Zengene, 2016: 141)

Anayasanın 1. bölümü 21 maddeyi kapsamaktadır. Afganistan İslam Cumhuriyeti Rejimi devlet ve özelliklerinden bahseder. 2. bölüm ise 38 maddeden oluşmaktadır. Burada vatandaşların temel hakları ve devlete karşı sorumluluklarından bahsedilir. 15 maddeden oluşan 3. bölümünde de cumhurbaşkanının yetkisi ve görevlerinden bahsedilir. 4. bölüm 10 maddeden oluşur. Devlet teşkilatı ve görevine işaret eder. 5. bölüm 29 maddeden oluşmaktadır. Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin yasama organın teşkilatı ve görevleri, Halk Meclisi ve Mişranu Cirge olarak iki meclis ve kanunu onaylama şekli hususlarını içermektedir. 6. bölüm 6 madde halindedir ve millet iradesinin en üst tezahürü olarak Loya Cirge'nin yetkileri, teşkilatı ve görevleri üzerinedir (Ferzane Por, Hüsain ve Paiman Zengene, 2016: 141).

Anayasanın 7. bölümü 20 maddeden oluşmaktadır. Bu bölümde yargı organının yetkileri ve özellikleri belirlenmektedir. 7 maddeden oluşan Afganistan anayasasının 8. bölümüne göre Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin idaresi, Afganistan Şurasının kuruluşu ve kararları açıklanmaktadır. 9. bölüm 8 madde ile olağanüstü hal ilanının hangi durumda olacağı, savaş, karmaşa ve doğal afet gibi durumlarda toplumun nasıl yönetileceğini açıklar ve bu tür durumlarda Cumhurbaşkanı'nın ve yasama meclislerinin yetkilerini içerir. 10. bölüm 2 madde ile anayasayı yeniden gözden geçirme şeklindedir. 11. bölüm 7 madde ile farklı hükümler içermektedir. Afganistan anayasasının 12. bölümü 158 ile 162 arasındaki ilkeleri içermektedir. Buna göre; Afganistan geçici hükümetinin görevleri, Cumhurbaşkanlığı ve Milli Şura seçimlerinin aynı anda yapılması, onaylandığı ve Cumhurbaşkanı'nın imzaladığı tarihten itibaren anayasanın yürürlüğe girmesinin gerekliliği gibi konular belirlenmektedir (<http://politicalstudy.ihcs.ac.ir>, 09.07.2018).

1.2.3. 2004 Anayasasında Yargı, Yürütme ve Yasama Organları

Tarihsel nedenlerden dolayı 2004 anayasasını tasarlayanlar, güçlü bir yürütmenin oluşturulmasına zemin hazırlamışlardır. 2004 Anayasası ile birlikte güç ülkenin başkentinde toplanmakla kalmadı aynı zamanda hükümeti kurma yolunda yürütme koluna geniş yetkiler verilmektedir. Yürütme, yargı alanındaki atamalarla

ilgili olarak kanun koyma ve karar verme konusunda önemli yetkiler bulunmaktadır. Bu durum, devletin üç gücü arasındaki güç ayrılığı ve dengesini önemli ölçüde etkilemiştir.

1.2.3.1. Yürütme Organı

2004 yılı Afganistan Anayasasının 71. maddesine göre yürütme organı; icra organı ve kanunların uygulanmasından sorumludur. Yürütme organı cumhurbaşkanının idaresinde görev yapmaktadır. Yeni hazırlanan anayasaya göre bakanlar cumhurbaşkanının önerisi ile Parlamento tarafından onaylanarak atanmaktadır. Bakanlıkların sayısı ve görevleri kanunla düzenlenmektedir (<http://elections.pajhwok.com>, 09.07.2018).

Merkezi ve yerel yönetim birimleri üzerine kurulan yürütme organı; Afganistan İslam cumhuriyeti yönetimi kanunlarına uygun olarak merkezi ve yerel yönetim birimleri üzerine yürütme organı kurulmuştur. Merkezi yönetim, her birimin başında bir bakan bulunan belirli sayıdaki yönetim birimlerine ayrılmıştır. Yerel yönetim birimi olarak il belirlenmiştir (Afganistan Anayasası, 2004, 136. Madde).

1.2.3.2. Yasama Organı

Afganistan Devletinde yasama erkine Şura-yi Milli denilmektedir. Şura-yi Milli iki meclisten oluşmaktadır. Bunlar; Halk Meclisi (Volisi Cirge) ve Ayan Meclisi (Mişranu Cirge)'dir. Afganistan Anayasasının 81. maddesine göre; Afganistan İslam cumhuriyetinin en yüksek yasama organı, tüm ulusu simgeleyen Afganistan halkının genel çıkarları ve üstün yararları doğrultusunda kararlarını veren Milli Meclis'tir (Afganistan Anayasası, 2004, 81. Madde).

1.2.3.2.1. Milli Şura

Yukarıda bahis ettiğimiz gibi Afganistan Milli Şurası, iki Meclisten oluşmaktadır; Halk Meclisi ve Ayan Meclisi (Afganistan Anayasası, 2004, 81. Madde). Halk Meclisi, 5 yılda bir yapılan seçimle gelen 249 üyeden, Ayan Meclisi ise; il ve ilçe meclisleri arasından seçilenlerle ve devlet başkanı tarafından atanan 102 üyeden oluşmaktadır. Halk Meclisi daha fazla yetkiyle donatılmıştır. Milli Meclis bazı durumlarda Büyük Meclis olarak toplanmaktadır. Bu durumda Milli Meclisin her iki kanadına ek olarak il ve ilçe meclislerinin başkanları da Büyük Meclis toplantısına üye

olarak katılmaktadırlar (Oktay, 2012: 197).

Afganistan Anayasasının 88. maddesine göre Milli Şura özel konulara ilgilenebilmek ve görev ilkeleri doğrultusunda ayrı komisyonlar kurabilir. Milli Şura Afganistan devletinin en yüksek yasama organı olarak halkının iradesini yansıtır ve milletin tamamını temsil etmektedir.

Milli Şuranın yetkileri anayasada şu şekilde sıralanmıştır:

- Kanunların ve/veya yasamaya ilişkin kararnamelerin onaylanması, değiştirilmesi ya da yürürlükten kaldırılması,
- Ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik geliştirme planlarının onaylanması,
- Devlet bütçesinin onaylanması, borç verimi ve alımına izin verilmesi,
- Yönetim birimlerinin oluşturulması değiştirilmesi ve iptal edilmesi,
- Uluslararası antlaşmaların imzalanması, ya da Afganistan'ın bu antlaşmalardan çekilmesi,
- Anayasada yer alan diğer yetkiler (Afganistan Anayasası,2004, 90. Madde).

1.2.3.2.1.1. Halk Meclisi (Volisi Cirge)

Halk Meclisi üyeleri yaygın, özgür, gizli ve direk seçimler yoluyla beş yıllık süreyle halk tarafından seçilmektedir. 2004 anayasaya göre Halk Meclisi sandalyesi 249 olarak tespit edilmiştir. 249 sandalye ülkedeki bütün insanların genel ve adil temsilini sağlamak amacıyla, her ilin nüfusuyla orantılı olarak, en az iki kadının Halk Meclise seçilmesi için seçim kanununda önlemler alınması hükmü yer almaktadır (Afganistan Anayasası,2004, 83. Madde).

Halk Meclisi, anayasanın Milli Şura'ya verdiği yetkilerden hariç, özel olarak bakanlar ile ilgili gensoru hakkında karar verme, devlet kalkınma programları ve devlet bütçesi konusunda meclisler arasında anlaşmazlık meydana gelmesi durumunda, son kararı alma ve anayasanın öngördüğü bazı atamaların onaylanıp, reddedilmesi gibi özel bazı yetkileri de vardır (Afganistan Anayasası,2004, 91. Madde).

1.2.3.2.1.2. Ayan Meclisi (Mişranu Cirge)

Ayan meclisi üyeleri her ilde, il meclis üyeleri arasından ve kendi meclisi tarafından dört yıllık süreyle bir dönem için bir kişi, her ilin, ilçe meclisleri üyeleri arasından ve yine kendi meclisi tarafından, üç yıllık bir süre için bir kişi, kalan üçte birlik üye, cumhurbaşkanı tarafından beş yıl için atanmaktadır. İki üye engelliler ve sorunlular iki üye de göçmenleri içermek üzere uzman ve deneyimli kişiler arasından olmalıdır. Cumhurbaşkanı bu kişilerden %50'sini kadınların arasından seçmektedir (Afganistan Anayasası, 2004, 84. Madde).

1.2.3.2.2. Loya Cirge

Loya Cirge, Loya ve Cirge olmak üzere iki kelimededen oluşmaktadır. Loya büyük ülke anlamını taşırken Cirge ise halk veya grup anlamlarına gelmektedir. Bu anlamda ihtilafları ve problemleri kaldırmak için karar verme yetkisine sahip bir grubun veya belli bir adet insanın bir araya gelmesi ile Loya Cirge oluşur. Bu bir araya gelme, kabilece veya az çoğunluktaki insanlar tarafından yapılırsa "Cirage", eğer büyük çapta ülkenin her köşesini kapsayacak şekilde yapılırsa "Loya Cirge" adını alır.

Afganistan'da Loya Cirge uzun bir geçmişe sahiptir ve siyasi bir değeri vardır. Bu, ülkenin siyasi varlığıyla birlikte doğmuştur. Afganistan Anayasasının altıncı bölümünün 110-115. maddeleri Loya Cirge'nin faaliyetlerini açıklamaktadır. Örneğin Anayasanın 110. maddesinde Loya Cirge'yi millet iradesinin tezahürü sayarken, onu milli şura üyelerinden, il ve ilçe şura başkanlarından oluştuğunu bildirir. Yine bu maddeye göre bakanlar, yüksek mahkeme başkanı ve üyeleri ve başsavcı oy kullanma hakları olmadan Loya Cirge oturumlarına katılabilirler. Bu esasa göre, Loya Cirge Afganistan anayasasında tasarlanan denklik ve kontrol sistemi içerisinde cumhurbaşkanını görevden uzaklaştırma gibi ülkenin önemli meseleleri için karar alabilirler. 111. madde Loya Cirge'nin şu üç konuyla ilgili olarak kurulacağını bildirilmektedir:

- İstiklal, milli hâkimiyet, toprak bütünlüğü ve ülkenin yüksek maslahatları ile ilgili meselelerde karar almak,
- Anayasa hükümlerini değiştirmek ve hakkında karar almak,
- Cumhurbaşkanının 69. maddeye binaen yargılanması hususunda karar almak (Afganistan Anayasası, 2004, 111. Madde).

1.3.1.2.Yargı Organı

Yargı, Afganistan İslam Cumhuriyetinin bağımsız bir organı olarak Afganistan Anayasasında ayrı bir konumda yer almaktadır. Yargı Stre Mahkeme, Yüksek Mahkemeler ve Temyiz Mahkemelerinden oluşmaktadır. Yapısı ve otoritesi kanunla belirlenmiştir. Stre Mahkeme en yüksek adli organ olarak, Afganistan Cumhuriyeti adli organlarının başını temsil etmektedir(Afganistan Anayasası, 2004, 116. Madde).

2004 anayasasının 116-135. maddeleri, ülkedeki bağımsız yargının ilkelerini açıklamaktadır. 116. maddeye göre: Yargı gücü Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin bağımsız bir teşkilatıdır. Yargı gücü, yüksek mahkeme, istinaf ve ilk mahkemelerinden oluşurken, teşkilatı ve yetkileri kanun tarafından düzenlenir (Afganistan Anayasası, 2004, Madde. 116). Ancak 117. madde; yüksek mahkemenin üye teşkilatından bahsederken bir taraftan cumhurbaşkanının etkili rolünü ve diğer taraftan da Halk Meclisi'nin tam rolünü göstermektedir. Bu madde yüksek mahkemenin dokuz üyeden oluştuğunu belirtir. Halk Meclisi onayıyla cumhurbaşkanı tarafından 3 kişi dört yıla kadar, 3 kişi yedi yıla kadar ve kalan diğer üç kişi de 10 yıla kadar olmak üzere seçilir (Afganistan Anayasası, 2004, 117. Madde).

117. maddeye göre yüksek mahkeme başkanı cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. 119. maddeye göre, yüksek mahkeme üyeleri görevlerine başlamadan önce yeminlerini cumhurbaşkanının yanında yerine getirirler. 132. maddeye göre yargıçlar yüksek mahkemenin önerisi ve cumhurbaşkanının onayıyla atanmaktadır. Aynı şekilde 64. maddenin 11. fıkrasına göre başsavcının tayini, görevden alınması ve istifasının kabulü, 64. maddenin 13. fıkrasına göre yargıçların tayini, emekli edilmeleri, istifalarının kabulü ve görevden alınmaları cumhurbaşkanının görevleri arasında yer almaktadır. Anayasanın 120. maddesi yargının yetkilerine işaret ederek bu gücün kısmi bağımsızlığından kaynaklanan ve tüm davaların hakiki veya hukuki şahıslar tarafından ele alınmasını içeren bir tutarlılık gözükmektedir.

Afganistan anayasasının 121. maddesi, kanunların uyumluluğunun, yasama kararlarının, hükümetler arası Antlaşmaların ve uluslararası sözleşmelerin anayasa ile birlikte hükümetin veya mahkemelerin isteği üzerine değerlendirme ve yorumlama yetkisini yüksek mahkemeye veya yargı gücüne vermektedir. 124.

maddeye göre idari çalışanlarının terfii, emekli olmaları, ödüllendirmeleri gibi hükümler, kanuna uygun olarak yüksek mahkeme tarafından gerçekleştirilir. Bu madde kuvvetler arası işbirliğinin önemini ve idari sistemi üzerinde yargı kurumunun etkili olduğunu göstermektedir.

125. madde bir önceki madde gibi kuvvetlerin işbirliğini şu açıklamayla göstermektedir. Buna göre yargı gücünün bütçesi, hükümetin istişaresiyle yüce mahkeme tarafından düzenlenir ve devlet bütçesinin bir parçası olarak milli şuraya sunulur. 127. madde de yüce mahkeme başkanı ve üyelerinin yargılama şekli belirtmektedir. Buna göre Halk Meclisi üyelerinin üçte birinin çoğunluğu yüksek mahkeme başkanını ve üyelerini cinayet veya görevi sırasında işlediği bir suç ile yargılanmasını isterse ve Halk Meclisi bütün üyelerinin üçte ikisinin çoğunluğu oyuyla onaylarsa, sanık görevden uzaklaştırılır ve konu özel mahkemeye gönderilir. 127. maddeye göre yasama kurumu, kuvvetlerin kısmi ayrılığı çerçevesinde yüksek mahkemenin başkanı ve üyelerini görevden alabilir.

Bu durumda siyasi cenahların yargıya müdahale edebileceklerini göstermektedir. Bu hiç hoş bir durum değildir, ancak yargıcın görevden alınmasıyla ilgili Anayasanın 133. maddesi yargıcın görevden alınma sürecini 127. maddedeki gibi siyasi cenahların yargı sürecine karışabileceği bir zemini hazırlayacak şekilde tasarlamıştır. Bu durum cumhurbaşkanının yargıcı görevden alma önerisini kabul etmediğinde, yargıç azledilemez, dolayısıyla her ne kadar ülkenin anayasası yargı kurumunun görevlerini açıklayarak milletin meşru hukukunu koruma anlamında görevlerini belirlese de kanunun adil uygulayıcılar tarafından uygulanması durumunda etkili olacağı söylenmektedir. Yargı kurumu olarak Stre Mahkemenin kendisiyle getireceği problemlerden birisi, yetkisiz idareye dönüşebilmesi ve halk rızasını kendilerinde bulundurmaması durumu olabilir. Stre Mahkeme yargı kurumu olarak, ülkenin siyasi sürecine müdahale ederek halkın isteklerinin tersine uygulayacağı kanunlarda Halk Meclisi ve yürütme gücünü nasıl harekete geçeceklerine dair karar verebilir.

Aynı şekilde Afganistan anayasasının 133. ilkesi içerisinde diğer bir kusur da yargıçların azlinin en son cumhurbaşkanı tarafından yapılmasıdır. Bu durum siyasi cenahın yargı sürecine müdahalesi şüphesini artırabilir. Zira cumhurbaşkanı bu ilkeye

uygun olarak, yüksek mahkeme yargıçları önerisiyle bir yargıcı azledebilir ve Halk Meclisi onayıyla yüksek mahkeme üyelerini seçebilir. Bu da yargı gücünü gözetmede cumhurbaşkanının gücünün daha yüksek olduğunu gösterir.

1.2.3.1. Afganistan'da Yargının Yapısı

Afganistan İslam Cumhuriyeti Devleti'nin bağımsız bir organı olan Yargı; anayasaya mahkemesi, Yüksek Mahkemeler ve Temyiz Mahkemelerinden oluşmaktadır (Afganistan Anayasası, 2004, 116. Madde). Bunlar dışında gerek olduğunda Stre Mahkemesi önerisi ve Cumhurbaşkanı onayla geçici mahkemeler kurulabilir (Khawjamir, 2015: 263).

Mahkeme kararların uygulanması lazımdır ancak İdam gibi kararlar Cumhurbaşkanının onaylanmasıyla uygulanacaktır(KTSM: 2. Madde). Bu mahkemelerin görev ve yetkileri şu şekilde oluşturulmuştur.

1.2.3.1.1. Birincil Mahkemesi

Davaları biçim ve nitelik bakımından ilk aşamada gören ve ayıran yasal mecralardır (KTSM, 19. Madde). Her temyiz mahkemesi yargı sahasındaki birincil mahkemeler şu şekildedir:

- Şehir birincil mahkemesi,
- Ticaret birincil mahkemesi,
- Aile birincil mahkemesi,
- Çocuk birincil mahkemesi,
- İlçe birincil mahkemesi (KTSM, 61. Madde).

Davalar, biçim, nitelik ve içerik bakımından birincil ve temyiz olmak üzere iki aşamada görülür. Kanunun tek ya da üç aşamada görülmesi gerektiğine hükmettiği davalar bu genellemeden istisnadır (KTSM, 9. Madde).

Yüksek Mahkeme bu maddenin 1. Fıkrasında yer alan davaları sadece kanunun doğru biçimde uygulandığından emin olmak için inceler ve altı mahkemelerin kararlarını duruma göre onaylayabilir, bozabilir, iptal edebilir veya değiştirebilir.

Taraflar, alt mahkeme kararlarına kanun hükümlerine uygun olarak itiraz edebilir ve davayı bir üst mahkemeye taşıyabilirler. Kesin ve sonlandırılmış kararlar bundan istisnadır (KTSM, 7. Madde).

Sadece temyiz gitmekle bir mahkemenin kararı yasal olarak uygulanmaz olur. Bu nokta, ne temyiz, ne Yargıtay ne de adli kararları gözden geçirmek için herhangi başka bir yasal işlemin yargı bağımsızlığını ihlal etmediği vurgulanmalıdır.

Bu önlemler yanlış mahkeme kararları olasılığını azaltmada kullanılan araçlardır ve ulusal adaleti teşvik etmek ve güçlendirmek için kullanılır. Yukarıdakilerin her ikisi de adli incelemenin yasaya uygunluğu için şarttır. Yargı bağımsızlığı, herhangi bir hâkime yanlış karar verme hakkı vermez, ancak hâkimleri, karar esnasında dış müdahale karşı destekler (Mushtaqi, 2010, 144).

Mahkemelere fiziksel erişim adaletin temel şartıdır. Bu nedenle, bu kurumun yerel yapılarının varlığı, Yargı Oluşumu ve Yeterliliğine İlişkin Kanunu'nun 4 ve 5. maddelerinin hükümleri uyarınca ülkenin tüm ilçelerinde mahkemelerin olması temel bir gerekliliktir. Afganistan İnsan Hakları Bağımsız Komisyonunun vatandaşların mahkemelere erişim kapasitesi ve bu kurumun yerel mevcudiyeti ile ilgili, araştırmasına göre, 2017 yılında yapılan çalışmanın kapsadığı 25 ilde, birincil ilçe ve şehir semtleri mahkemeleri ve özel mahkemeler dâhil olmak üzere toplan 300 idari birimi mevcuttur. Bunlardan elli birim (% 16,6), büyük ölçüde hükümet muhaliflerinin kontrolünde olan ilçelerdeki tehlikeler ve savaşlar nedeniyle kapanmış durumda ya da komşu ilçelere taşınmıştır. Helmand ili 12 ilçe, Kandahar ili 9 ilçe ve Zabil ili 8 ilçe ile bu bağlamda sorunu olan illerin başında gelir ve buralardaki birçoğu birincil mahkeme kapatılmış durumdadır. Bu nedenle, 2017 yılında ülke nüfusunun% 16,6'sının mahkemelere fiziksel erişim konusunda ciddi sorunlar yaşadığı ve adalet aramak için komşu mahkemelere gittiği söylenebilir (Beşaret ve Sadık, 2018: 28-29).

1.2.3.1.2. İstinaf Mahkemesi

Temyiz mahkemeleri davaları şekil ve nitelik bakımından ikincil aşamada inceleyen ve temyiz eden yasal mecralardır. Bazen davalının, birincil mahkemenin kararına itiraz edebileceğini unutmayalım. Mahkeme kararını verdiğinde, karardan memnun olmayan taraf 20 gün içinde üst mahkemeye itirazda bulunabilir (25. Madde). Tarafların hiç biri 20 gün içinde üst mahkemeye başvurmazsa ilk mahkemenin kararı kesinleşir (Jensen, 2009: 105)

Temyize gidilirse, karşı taraf (birincil mahkemede lehine karar verilen kişi) savunmasını 15 gün içinde ilgili mahkemeye teslim etmesi gerekir (Afganistan İslam Cumhuriyeti Adli Yargısının Oluşumu ve Yetkileri Hakkında Kanun, 24. Madde). Sadece temyiz gitmekle bir mahkemenin kararı yasal olarak uygulanmaz olur. Bu nokta, ne temyiz, ne Yargıtay ne de adli kararları gözden geçirmek için herhangi başka bir yasal işlemin yargı bağımsızlığını ihlal etmediği vurgulanmalıdır. Bu önlemler yanlış mahkeme kararları olasılığını azaltmada kullanılan araçlardır ve ulusal adaleti teşvik etmek ve güçlendirmek için kullanılır. Yukarıdakilerin her ikisi de adli incelemenin yasaya uygunluğu için şarttır. Yargı bağımsızlığı, herhangi bir hâkime yanlış karar verme hakkı vermez, ancak hâkimleri, karar esnasında dış müdahale karşı destekler.

Mahkemelerin Oluşumu ve Yetkileri yasasının 30. maddesine göre: Ülkenin her bir ilinde bu kanunun hükümlerine uygun olarak temyiz mahkemesi oluşturulur. Temyiz mahkemesi başkan, mahkemeler başkanları ve yargı üyelerinden oluşur, temyiz mahkemesi başkanı tam bilgi beceriye, tecrübeye ve dirayete sahip üyeler arasından seçilir. Genel ceza mahkemesi başkanı temyiz mahkemesi yardımcısıdır. 32. maddeye göre, temyiz mahkemelerinin aşağıdaki alt birimleri vardır:

- Genel ceza mahkemesi
- Kamu güvenliği mahkemesi
- Medeni ve kişisel durum mahkemesi
- Kamu hukuku mahkemesi
- Ticaret mahkemesi

- Çocuk mahkemesi

Temyiz mahkemelerinin her birinin yargı üye sayısı en fazla altı kişi olabilir. Trafikle ilgili davlar temyiz genel ceza mahkemesinde görülür. Yüksek mahkeme, cumhurbaşkanı onayı ile gerektiğinde temyiz mahkemeleri bünyesinde ek mahkemeler oluşturabilir. Temyiz Mahkemesi, itiraz edilen alt mahkemelerin kararlarını bu Kanunda ve ilgili diğer kanunlarda belirtilen şekilde temyiz aşamasında karara bağlar.

Temyiz Mahkemesi, bu maddenin 1. paragrafında belirtilen davalara bakarken, davanın tüm durum ve niteliğini yeniden inceler, alt mahkemelerin kararlarını, yasa hükümlerine uygun olarak düzeltilebilir, bozabilir, değiştirilebilir, onaylanabilir veya iptal edilebilir.

Mahkemelerin Oluşumu ve Yetkileri Kanunu'nun 35. maddesine göre, ilgili tüm davalarda temyiz mahkemelerinin kararları kesindir.

1.2.3.1.3. Yüksek Mahkeme (Stre Mahkeme)

Anayasanın 117. maddesi uyarınca, Yüksek Mahkeme, en yüksek yargı organı olarak ülke yargı erkinin başıdır. Stre Mahkeme 9 üyeden oluşmaktadır ve bu 9 üye cumhurbaşkanı önerisi ve Halk Meclisi Onayla tayin edilmektedir. Cumhurbaşkanı yine Halk Meclisi onayla Stre mahkeme Başkanı yapar (Khawjamir, 2015: 265).

Stre mahkeme 4 divandan oluşmaktadır (KTSM, 42. Madde).

- Genel Ceza Divanı
- Güvenlik amme divanı
- Medeni ve Amma Hukuki Divanı
- Ticaret Divanı

Yasaların anayasa ve İslam'a uyumu konusunda yetkisi olan son organ açıkça Afganistan Yüksek Mahkemesidir. Afganistan Anayasası'nın 121. maddesi Yüksek Mahkeme'ye hükümetin veya bir mahkemenin talebi üzerine yasaların ve kararnamelerin Anayasaya uygunluğunu inceleme yetkisi verir. Yüksek Mahkeme yargıçlarının mesleki nitelikleri göz önüne alındığında, Afgan Anayasasının 118. maddesi hâkimlerin hukuk veya fıkıh alanında yükseköğrenim sahibi olmalarını ve

Afgan yargısında yeterli uzmanlık ve deneyime sahip olmaları gerektiğini öngörmektedir. Bu nedenle, Yüksek Mahkeme'deki yargıçların genel olarak fıkıhta uzman olmaları zorunlu değildir. Bununla birlikte, Afgan hukuku, İslami hukuk esaslarına dayandığı için, İslami hukuk konusunda yeterli bilgiye sahip olmayan bir yargıç, Afgan adalet sisteminde yeterli uzmanlığa sahip olamaz. Yine de, Yüksek Mahkeme yargıçlarının Hanefi veya başka her hangi bir İslami mezhep fıkıhında uzman olması gerektiğini şart koşan her hangi bir kanun yoktur. Yüksek Mahkeme yargıçlarının hiçbirinin Hanefi veya İslam hukukunda geniş bilgi ve eğitimi olmadığı ve yalnızca Afganistan Anayasası'nın 118. maddesinin 3. paragrafında belirtilen genel bilgilere sahip olma olasılığı göz önüne alındığında, mahkemenin, içtihat etme ve kanunların İslami hukuka uygunluğu konusunda karar verebilmesi oldukça düşüktür.

Olağanüstü durumlarda, vatandaşların temel haklarından bazıları askıya alınabilir. Cumhurbaşkanı, Millet Meclisi başkanlarının ve Yüksek Mahkeme Başkanının onayı ile 27. maddenin 2. fıkrasını, 36. maddeyi, 37. maddenin 1. fıkrasını ve 38. maddenin 2. fıkrasını askıya alabilir veya hükümlerine şart koşabilir. Bu noktada, temel hakların önemi göz önüne alındığında, bu tür önlemlerin aşırı hassasiyet ve özen gösterilerek ve yalnızca mutlak gereklilik durumlarında alınması gerektiği vurgulanmalıdır.

Temyiz mahkemesinde davayı kaybeden ve karara itirazı olan taraf davayı, görmesi ve kanuna uygunluğunu incelemesi için Yüksek Mahkemeye taşıyabilir. Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 404. maddesi uyarınca, üst mahkeme kararı alt mahkeme kararı üstünde olup Yüksek mahkemenin kararları nihai kararlardır ve dava her hangi başka bir mahkemeye taşınmaz (Jensen, 2009: 107).

1.2.4. Afganistan Yargısında Temel Hak ve Özgürlüklerin Gelişimi

Afganistan'da yargının tarihçesi İslam öncesine dayanır. Kabil Kralları ve Retbilan Egemenliğindeki doğu bölgelerinde yargı ve yargılama sistemleri hakkında net bilgi bulunmamaktadır, ancak doğudan batıya kadar yolculuk eden, Xuan Zang adında Çinli bir gezgin bazı notlar bırakmıştır. Sözü edilen gezgin, Horasan'da işlenen suçlar için ceza kanunları ve adli mahkemelerin bulunduğu, emirlerin ihlal edilmesi

durumunda fiziksel ceza bulunmadığı hakkında bilgiler vermiştir (<http://www.supremecourt.gov.af>).

Horasan'ın Zerdüş toplumunda, ülkenin güney ve batı taraflarında mahkeme gelenekleri Yesna'nın ücret geleneğine uygun bir şekilde devam etmektedir. Pehleviler'in geleneğinde ve Zerdüşlerin Kiş kitaplarında yeterli bilgi nakledilmiştir. Bu bölgelerin yargısının keyfiyetini İslam'ın çıkışı, Arapların fetihleri açığa çıkarmaktadır. Akademisyen ve meşhur bilim adamı Profesör Kristen Sin'in hatırlattığı gibi adalet ve yargı eski zamanlardan beri orta Asya'da var olagelmıştır. Sâsâniler döneminde adalet ve mahkeme işlerini kadılar yönetiyordu. Bu göreve kanunlarını bilen, tecrübeli ve bu alanla ilgili tüm ihtiyacı giderebilecek kişiler getiriliyordu. Sâsâniler döneminde Rical diye meşhur altı büyük aile vardı. Bu aileler ülkeyi birinden diğerine miras bırakarak kendileri yönetiyorlardı. Yargı işlerini de bu ailelerden biri üstlenirdi (<http://www.supremecourt.gov.af>).

Afganistan, Hicri 18 veya 22 yıllarında İslam dinini kabul ettikten sonra o bölgenin hâkimi (kadısı) İslam Halifesinin şeri temsilcisi olarak kabul ediliyordu ve yargı da İslam şeriatı hükmünde kabul edilirdi. Aynı şekilde Gazneliler, Timurlular, Babürlüler ve Nadir Afşar dönemlerinde yargı düzenli bir şekilde uygulanmıştır. Fakat biz burada bunların dönemindeki yargıdan uzun uzun bahsedemeyeceğiz.

Nadir Afşar'ın yenilmesiyle Afganistan kraliyetinin kuruluş yılı olan 1747'te Ahmet Şah Durani resmen Afganistan'ın Emiri olarak ilan edildi. Daha önceki dönemde Horasan olarak gelen ismi bu dönemden itibaren Afganistan olarak değiştirilmiştir. Yargı işleri de eskisi gibi veya bazı sınırlandırmalarla âlimlerin kontrolü altında devam etmiştir. Daha kesin bir ibareye göre yargı kadı ve müftülerin kontrolü altındaydı. Merkezi devlet ulemaya mutlak yetki vermiştir. Böylelikle onların gücünü artırmış ve desteklemiştir. Dolayısıyla âlimler yargı işlerini Kuran'a uygun İslam usulüne göre veriyorlardı. Zamanın geçmesiyle 1880-1901 yılları Amir Abdurrahman Han hükümetinde adil yargı işlerini bazı sınırlamalarla devlet kontrolü altına alan ilk devlet adamıydı. Kısa zaman sonra Afganistan demokrasi tecrübesinden sonra 1960-1970'li yılların başında adli ve yürütme müdüriyeti sade ve

merkezileştirme amacı doğrultusunda devletin tevaccühüyle yargı tamamen bağımsız hale getirildi (<http://www.supremecourt.gov.af>).

İnsanların, ister tanrısal ve doğal hukukla ister yasal hukukla sahip oldukları hak ve özgürlükler, devlet gibi tüzel kişi ya da gerçek şahıslarca ihlal edilemez. Devlet, bu hak ve hürriyetleri korumakla ve ihlal edenlere gerekli tepkiyi vermekle yükümlüdür.

Özgürlük, sosyal yaşamın çeşitli konuları için çözümler sunan herhangi bir ülkenin tarih, toplum ve kültüründe kabul edilen bir tür davranış, yol, yöntem ve düzendir. Hepsinin amacı, bireyleri herhangi bir kısıtlama, zorlama, zorunluluk, adaletsizlik, baskı, cehalet ve önyargıdan alıkoymak ve ayırıştırmaaktır. Sonuç olarak özgürlük, insan makamı, haysiyeti ve şerefini korumaktır. Hürriyeti tanımlamak için birey ve devlet arasındaki ilişki biçiminin, bir birlerine yönelik davranışını ve bu ilişki ve davranış yöneten ilkeleri incelemek gerekmektedir. Toplumu, insan odaklı ve özgürlükçü sistemlerin sunduğu ilkeler ve yasaları, ispat ve sağlamlık derecesi ile ve hangi kamuoyu tarafından desteklendiği ile birlikte incelemek lazım.

Afganistan Tarihine baktığımızda 1924'ten 2004'e kadar her biri değişik derecelerde temel hakları destekleyen altı Anayasayı tecrübe etmiştir. 1931 ve 1964'teki Anayasalar, ülkenin hukuk sistemine temel hakları dâhil etmenin dönüm noktası olmuştur. Afganistan'ın altı Anayasası arasında, 1931, 1964 ve 2004'teki Anayasalar, ülkede temel hakların geliştirilmesi bakımından dönüm noktası konumundadır.

Şah Emanullah Afganistan'ın ilk Anayasasını oluşturdu. Anayasanın oluşturulması başlı başına ülkenin siyasi ve hukuki tarihinin bir dönüm noktasıydı. 1924 Anayasası İslam'ı resmi din olarak tanıdı. Hinduları ve Yahudileri özel kıyafetler giymeye ve cizye ödemeye zorladı. Yine de 1924 Anayasası ilk kez, keyfi tutuklamanın yasaklanması ve köleliğin kaldırılması gibi bir takım temel hakları açıklamaktaydı. 1964 Anayasası, Afganistan'da temel hakların geliştirilmesi ve hukuk sistemi kapsamına sokulması açısından bir başka dönüm noktasıydı. 1964 anayasasının üçüncü bölümü, eşitlik ve ayrımcılık yasağı, işkence yasağı, seyahat

özgürlüğü, ifade özgürlüğü, mülk ve barınak güvenliği ve siyasi katılım hakkı gibi temel haklar üzerine 16 maddeden oluşmaktaydı. Şah Emanullah hükümetinin çöküşünden sonra, Nadir Şah, 1931'de, temel haklarla ilgili 15 madde içeren ikinci Anayasayı açıkladı. Bununla birlikte, aynı dönemde hükümet, temel hakların yaygın ve sistematik ihlallerinden sorumluydu. 1977 ve 1980'in Anayasaları temel haklar açısından gerici birer anayasadır. Çünkü bu Anayasalar, totaliter bir rejimi meşrulaştırmak ve siyasi muhalefeti yasaklamak için koyuldu (Ciyakodi, 2001: 1).

Afganistan Anayasası'nın ikinci bölümünün bir kısmı, Afganistan topraklarında ve hâkimiyetinde yaşayan bireylerin en önemli temel haklarını açıklayan ve vatandaşın temel haklarını gözetleyen kısımdır. Afganistan'ın şimdiki Anayasasında çeşitli özgürlük türleri belirtilmiş ve desteklenmiştir. Bu özgürlükler, kişinin fiziksel bütünlüğünü koruma özgürlüğü ile birlikte, din özgürlüğünü, ifade özgürlüğünü ve örgütlenme özgürlüğünü içerir (Mesudi, 2015: 16).

Bu nizamname Afganistan liberal ve demokratik halkının iftiharıdır. Çünkü bu nizamname daha sonra Afganistan'da demokrasinin oluşumunda önemli rol oynayacaktı. Bu kanun sayesinde ilk defa Afganistan kraliyeti şûraya-ı devlet ve heyeti vüzera ve mahkemeler gibi kurumlarla sınırlandırıldı. İfade özgürlüğü ve yaygın özgürlüğü gibi belirli sayıda siyasal haklar, konut güvenliğine ve yazışmaların gizliliğine bağlı olarak güvence altına alındı. Nizamnamenin altıncı bölümünde adli mahkemelerin kararları ve eylemleri hakkındaki başlığı altında, davranış kurallarını, hükümlülerin ilkeleri ve prosedürlerini konu içine alınarak şöyle özetlemiştir: 50. madde ile 55. maddeler: Duruşmanın herkese açıklığı, savunma hakkı, kararların geciktirilmemesi, mahkemelerin bağımsızlığı, duruşmanın sınırlandırılması ve diğer maddeleri (<http://www.supremecourt.gov.af>).

Taliban'ın rejimi Afganistan kurallarını kabul etmemiştir. Bundan dolayı birçok yargı kurallarını yok etmişlerdir. Taliban rejiminin değişmesi ve Bonn kararlarıyla Afganistan geçici İslam ve İntikali Devletinin gelmesiyle tekrar kanunları geçerli hale getirilir ve yüksek mahkeme tekrar hayata geçirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2004 YILI AFGANİSTAN ANAYASASINDA TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

İnsanların, ister doğal hukukla ister yasal hukukla sahip oldukları hak ve özgürlükler, devlet gibi tüzel kişi ya da gerçek şahıslarca ihlal edilemez. Devlet, bu hak ve hürriyetleri korumakla ve ihlal edenlere gerekli tepkiyi vermekle yükümlüdür.

Özgürlük, sosyal yaşamın çeşitli konuları için çözümler sunan herhangi bir ülkenin tarih, toplum ve kültüründe kabul edilen bir tür davranış, yol, yöntem ve düzendir. Hepsinin amacı, bireyleri herhangi bir kısıtlama, zorlama, zorunluluk, adaletsizlik, baskı, cehalet ve önyargıdan korumak ve kollamaktır. Sonuç olarak özgürlük, insan haysiyeti ve şerefini korumaktır. Hürriyeti tanımlamak için birey ve devlet arasındaki ilişki biçimini, birbirlerine yönelik ilişki ve davranışı yöneten ilkeleri incelemek gerekmektedir.

Afganistan anayasasında bireyler için önemli ve yararlı hak ve özgürlükler yer almaktadır. Bu hak ve özgürlükler, hiçbir ayrımcılık olmaksızın eşitlik sağlamakta ve insan onurunun korunmasında önemli bir unsur olabilir. Afganistan anayasasının farklı ve çeşitli bölümlerinde vatandaşın hak ve hürriyetleri ile ilgili hususlara yer verilmiştir. Bu hususlara riayet etmek toplumun tüm fertleri için kabul edilebilir ve uygulanabilir. Tezin ikinci bölümünde Afganistanın 2004 yılı anayasasının 2.Bölümünde yer alan vatandaşların temel hak ve görevleri hakkında bahsedilmiştir.

2.1. Hak ve Özgürlükler

İnsanoğlu, özü ve doğası bakımından asil ve sosyal bir varlıktır. Bu iki özelliği gereği geniş çaplı hak ve özgürlükleri hak eder ki bireysel ya da toplum olarak bu haklara ve özgürlüklere sahip olması gerekir. Bu haklar ve özgürlükler arasından bir kısmı, bireyin kişiliğinin ve maddi refahının gelişmesi için esastır ve bunlar olmadan kişi bir insan onuruna uygun olarak yaşayamaz, özündeki şeref ve onuru koruyamaz ve toplumun bir üyesi olarak yeterli hakka sahip sayılmamaktadır.

İnsan yaşamı için önemli olan hak ve özgürlükler, hukuk literatüründe, temel haklar ve özgürlükler veya kısaca insan hakları olarak geçer. Bu haklar, yeryüzündeki tüm insanların tarih boyunca zulüm ve baskıya karşı yürüttükleri mücadeleler sonucunda, bu mücadelenin bir tezahürü olarak kurulan Birleşmiş Milletler tarafından tüm dünya insanların yararlanması ve insani şeref ve haysiyetini koruyabilmesi amacıyla 20. yüzyılda bir mecmua olarak deklare edilmiş ve tanınmıştır (Serveri, 2002: 1).

Afganistan'da, bilim ve teknolojiye hızlı gelişmelere toplumun, ekonominin ve kültürün bu insan topluluğundan edindiği büyük başarılarla rağmen, bu topluluğun üyelerinin büyük bir kısmı bilinen hak ve özgürlüklerden henüz faydalanamamaktadır ve hakları ihlal edilmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri kişilerin kendi temel hak ve hürriyetlerinden bihaber olması ve yerel güçlerin bölgelerde hakim olmasıdır.

Afganistan anayasasına göre Afganistan vatandaşları her türlü medeni, siyasi ve sosyal haklara sahiptir. Herhangi bir kısıtlama yapılmaksızın özgür irade ve saygın bir konuma sahiptir. Bu kanun çerçevesinde her bir vatandaş kendi şehrinin hâkimidir. Hâkimlik sisteminde kişiler kendi siyasi, medeni ve sosyal eylemlerinde özgürdürler. Böyle bir hâkimlik ve vatandaşlık sisteminde Afganistan vatandaşı merkezi konumda olur.

Afganistan vatandaşının medeni, sosyal ve siyasi haklara sahip kılan bu sistem çarkı aynı zamanda onları sorumlu da kılar. Onlara çift taraflı bir kişisel kimlik oluşturur. Hem Afganistan vatandaşının haklara sahip olması hem de sorumlu tutulma ikilemi Afganistan'ın varlık sisteminin ve doğal yaşama haklarının varlığının odak noktasını oluşturur.

Afganistan vatandaşı hiçbir engele takılmadan kendi serbest ticaretini yapma hakkına sahiptir. Afganistan vatandaşları kendi memleketlerine karşı sadıktırlar. Aynı zamanda kendi memleketlerinin hâkimidirler. Kendi memleketlerine ve topraklarına karşı sorumludurlar. Afganistan vatandaşlık sisteminde hem haklara sahip olmak hem de sorumlu olmak Afganistan yaşam tarzının iki ayrı boyutudur. Afganistan vatandaşı siyasi, medeni ve sosyal hak ayrıcalığına sahiptir ve memleketine karşı sorumlulukları

vardır. Bu döngüde Afganistan hükümeti vatandaş haklarını geliştirme, gözetme ve iyileştirme ile sorumludur. Bu döngü sistemine bağlı olarak Afganistan yaşam şekli belirlenmektedir. Afganistan vatandaşı, vatandaşlık sistemidir, idareci konumundadır ve idarecilik bilinciyle oluşumları şekillendirirler.

2.1.1. Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Hakkı

Biz Müslümanlara göre tüm insanlar Allah tarafından eşit olarak yaratılmıştır. Bu bakımdan biri diğerinden üstün değildir. Erkek ya da kadın, Arap ya da Acem, zengin ya da fakir hepsi aynı Âdem ve Havva'dan türemiştir. İnsanlık özünde eşittir, biçim, kıyafet, renk, dil, ırk, aşiret veya soy gibi durumlara bu dengeyi etkilemez. Eşitlik, çeşitli uluslararası bildirimlerde, sözleşmelerde ve konvansiyonlarda farklı şekillerde vurgulanan modern insan haklarının temel değerlerinden biridir. İnsan hakları savunucuları bakış açısına göre eşitlik, tüm bireylerin hukuka karşı eşitliği ve herkesin haklarının yasalarca eşit şekilde korunmasıdır.

Eşitlik hakkı ile ilgili olarak, Afganistan Anayasasında ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde aşağıdaki şekilde belirtildiği gibi:

“Afganistan vatandaşları arasında her türlü ayrımcılık yapmak yasaktır. Afganistan vatandaşları ister erkek ister kadın kanun önünde eşit hak ve sorumluluklara sahiptir” (Afganistan Anayasası, 2004, 22. Madde).

Ayrımcılığın ırksal, bölgesel, dilsel, etnik, dini ve cinsiyet ayrımcılığı gibi çeşitli biçimleri vardır. Anayasada tümünü kapsayan ifade ile yukarıdaki madde bağlamındaki (her türlü ayrımcılık) ifadesi ayrımcılığın tüm türleri dâhil edilmiştir. Eşitlik hakkı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde de şöyle ifade edilmiştir:

“Herkes, herhangi bir ayırım yapmadan özellikle ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi görüş veya başka herhangi bir görüşün yanı sıra ulusal veya sosyal köken, servet, doğum veya başka bir durum ayırımı yapılmaksızın bu bildirmede belirtilen tüm haklar ve tüm özgürlüklerden yararlanabilir” (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1. Madde).

Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, ayrımcılığın yasaklanmasına vurgu yaparak tüm insani yönlerde eşitlik ilkesine dikkat çekerek

şöyle yazmaktadır: "Bütün insanlar yasa önünde eşittir ve herhangi bir ayrımcılık yapılmaksızın yasaların eşit koruması hakkına sahiptirler. Bu bağlamda yasa her türlü ayrımcılığı yasaklamalı ve tüm bireylere özellikle ırk, renk, cinsiyet, din, mezhep, siyasi ve diğer görüşler ulusal veya sosyal köken, milliyet, soy ve benzeri her duruma bakılmaksızın her türlü ayrımcılığa karşı etkili ve eşit bir koruma sağlamalıdır (Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar, 26. Madde).

2.1.2 Yaşam Hakkı

Allah'ın bahsettiği bir hediye ve tüm insanların en kutsal hakkı olan yaşam hakkı yasayla korunur. Bu hakkı tüm ihlallere karşı korumak devletlerin görevidir. Hiç kimse bu haktan yoksun bırakılamaz (İnsan Hakları İslam Bildirgesi, 2. Madde)

Yaşama hakkı insanların en temel hakkıdır. Çünkü bu hak insanların yaşamını garanti eder. Şunu belirtmek gerekir ki eğer biri yaşamıyorsa, özgürlük hakkı, seçme hakkı, mülk hakkı, sosyal ve politik faaliyetlere katılma hakkı vb. gibi diğer haklarından bahsetmeye gerek yoktur. Zira insan haklarının varlığı yaşama hakkının varlığına bağlıdır ve bu yüzden yaşama hakkı en temel haktır. Yaşama hakkının karşılaştığı en önemli iki sorun idam cezası ve kürtajdır (Seramed ve Pajman, 2016).

Afganistan anayasası yaşama hakkını 23. maddesinde bu ibare ile korumaktadır. Yaşam, Allah'ın armağanı ve insanın doğal hakkıdır, yasal durumlar dışında hiç kimse bu haktan mahrum edilemez (Afganistan Anayasası, 23. Madde).

Afganistan ceza kanununda mahkeme tarafından verilen kararlar cumhurbaşkanı tarafından onaylamaksızın uygulanmaktadır ama ölüm cezasına gelince mahkeme karar verdikten sonra da cumhurbaşkanı onaylar ve uygulanır. Afganistan anayasasının 129. maddesine göre "mahkemelerin tüm kararları uygulanmak zorunludur yalnız ölüme mahkûm cezalar cumhurbaşkanı tarafından onaylanması gerekmektedir". İdam veya ölüm cezası 18 yaş altı ve hamile kadınlar için geçerli değildir (Hasani, 2014: 49).

Afganistan ceza kanununa göre idam cezasına mahkûm kişilerin sahip olması gereken şartlar Afganistan ceza kanununun 169. ve 170. maddelerinde belirtilmiştir.

Bu maddeler İnsan Hakları İslam bildirgesinde ise şöyle işaret edilmiştir “Ölüm cezası ancak suçun işlendiği zaman yürürlükte olan yasaya uygun olarak, en ağır suçlar için uygulanabilir. Bu ceza yalnızca yetkili bir mahkeme tarafından verilecek nihai karara uygun olarak uygulanabilir(İnsan Hakları İslam Bildirgesi, 2. Madde). Hakkında ölüm cezasına hükmedilenler af veya cezasının hafifletilmesini talep etme hakkına sahiptir. Uygun görülmesi halinde tüm cezalarda genel af, af ya da ceza indirimine gidilebilir. Ölüm cezası on sekiz yaşından küçüklere ve hamile kadınlara uygulanamaz. İnsanoğlunun yok edilmesiyle sonuçlanabilecek araçların kullanımı yasaktır” (İnsan Hakları İslam Bildirgesi, 2. Madde).

İnsan hakları evrensel beyannamesi şöyle işaret eder:

“Herkesin yaşam, kişisel özgürlük ve güvenlik hakkı vardır” (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 3. Madde)

Yaşam hakkı, doğuştan gelen insan hakkıdır. Bu nedenle, bu hak yasalarca korunmalıdır. Hiç kimse (yasa izni dışında) yaşamdan mahrum edilemez. Yaşama hakkı, bir insanın yaşama hakkına sahip olduğu ve başka hiçbir kimsenin onu öldürme hakkına sahip olmadığı inancına dayanan ahlaki bir ilkedir. Yaşam hakkı kavramı etrafında, infaz, savaş, kürtaj ve meşru müdafaa gibi birçok tartışma şekilleniyor. İdam, insanlık tarihi boyunca çoğu zaman toplum veya güç sahiplerince bir hak ve meziyet olarak görülmemiştir.

Uluslararası yasalarda ve sözleşmelerde belirtildiği gibi, her bireyin özgürce yaşama hakkı vardır. Maalesef, Afganistan'da şartlar öyle bir durumda ki, bireylerin özgürce yaşaması bir yana farklı şekillerde, biçimlerde yaşama hakları ellerinden alınıyor. Terör, adam kaçırma, aile cinayetleri vb. gibi sorunların karşılığı, Afganistan yasalarının sadece kâğıt üzerinde olduğunu, ancak uygulamayı garanti etmediğini söylemek gerekmektedir.

2.1.3 İnsan Onuru ve Özgürlüğü

İnsanın diğer canlılardan farklı olarak kendine özgü bir akla ve ahlaki yetilere sahip olduğu kabul edilir. Bu yetiler insana kişilik değerleri katan ve onu özgür kılan özelliklerdir. Bu manada insan onuru, insanın kişi olarak en yüksek akli ve ahlaki

değerlerin sahibi olması dolayısıyla dokunulmaz ve kaybedilmez bir öz değer sahibi olduğu varsayımına dayanmaktadır (Bulu, 2008: 2). İnsan haklarının temeli ve insanı insan yapan ve onu diğer canlılardan ayıran bir öz değeri olduğu söylenebilir. (Kafadar, 2013: 2)

2004 Anayasasının 24. maddesinde bu ilkeye özel önem verilmiştir. “Devletin özgürlük ve insan onuruna saygı ve özen gösterme mükellefiyeti vardır” (Afganistan anayasasının, 2004, 24. Madde). Özgürlük ve insan onuru tecavüzden korunmuştur. Devlet, özgürlük ve insan onuruna saygı duymak ve korumakla sorumludur. Afganistan Anayasası'nın 6. maddesi, Afganistan devletinin sosyal adalete, insanlık onurunun ve insan haklarının korunmasına dayalı müreffeh ve müterakki bir toplum oluşturması konusunda muvazzaf ve sorumlu kılmaktadır. İnsan onurunun korunması her toplumda değer verilen husus olarak gelmektedir. İnsan onuru uluslararası kamuoyunda ve İslam'da temel ilke olarak gelmektedir. Bu nedenle tüm uluslararası belgelerde de önem verilmiştir. İnsan Hakları İslam Bildirgesinde de şöyle işaret edilmiştir;

- Tüm insanlar tek bir aile oluşturur. Irk, renk, dil, cinsiyet, din, siyasi görüş, ulusal veya sosyal köken veya farklı bir statü gözetilmeksizin insan onuru ve temel haklar konusunda hepsi eşittir.

- Özellikle kadın ve çocukların maruz kaldığı kölelik, esaret, angarya ve insan ticareti her türlü biçimde ve her durumda yasaktır (İnsan Hakları İslam Bildirgesi, 1.Madde).

İnsan onuru iki tür olarak herkesin temel unsurudur. Bahsettiğimiz gibi kişiler ve devlet tarafından korunmaktadır. Afganistan Anayasası anlaşmalı olduğu ve riayet ettiği beyannamelerde de önemli konu olarak gelmektedir. Bu konu eylemden daha çok kâğıt üzerinde kalmış ve insan onuruna aykırı davranılmıştır.

2.1.4 Masumiyet Karinesi

Bu dünyada hiç kimse suçlu olarak doğmaz, herkes mahkemeler ve yargı organları önünde eşittir Afganistan anayasası ve ceza kanununa göre kişinin suç ve mahkûm haline, bir tarafsız mahkeme veya yetkili tarafından mahkûm edilinceye kadar suçsuzdur. Bu esas Afganistan anayasasının 25. maddesinde yer almıştır

“yükümlülük beraat asıl durumdur. Zanlı yetkili mahkemenin kesin kararı ile mahkûm edilmediği sürece suçsuzdur.

Afganistan ceza kanuna göre kesin karar, istinaf ve temyiz mahkemelerince geçmiş ya da yasal olarak istinaf ve temyiz süresi tamamlanmış son karar anlamına gelir (Afganistan Ceza Kanunu, 10. Madde).

Uluslararası bildirgelerde de bu ilke kabul edilmiştir. İnsan hakları Evrensel Bildirgelerin maddelerine göre de “hiç kimse keyfi olarak tutuklanmaz veya gözaltına alınmaz” (İnsan Hakları Evrensel bildirgesi, 9.madde). Kendisine bir suç yüklenen herkes, savunması için gerekli olan tüm güvencelerin tanındığı açık bir yargılama sonunda, yasaya göre suçlu olduğu saptanmadıkça, suçsuz sayılır. Hiç kimse işlendiği sırada ulusal ya da uluslararası hukuka göre bir suç oluşturmayan herhangi bir eylem veya ihmalden dolayı suçlu sayılamaz. Kimseye suçun işlendiği sırada uygulanabilecek olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez (İnsan Hakları Evrensel bildirgesi, 11.)

2.1.5 Kişisel Suçlar

Afganistan anayasası ve ceza kanunları, evrensel insan hakları, insan hakları İslam bildirgesi, medeni ve siyasi hukuklar uluslararası sözleşme kanunlarına göre mantıksal olarak da suçun şahsiliği ilkesi geçerlidir. Kişi bir suç işlediyse o kişinin kendisine bağlıdır ve o kişi sorumludur. Başkası bu eylemden etkilenmez ve hiçbir yetkili veya yetkisiz idare herhangi bir mahkeme tarafından suçlanmaz eğer yardım ettiyse veya ortak suç işleydiyse sorumlu olacaktır. Suç kişiye bağlı olduğu gibi ceza da suç işleyen kişiye uygulanır.

Bu konu yeni anayasasın 26. maddesinde şöyle işaret edilmiştir; “Suç Kişisel bir eylemdir. Sanığın yargılanması, tutuklanması veya gözaltına alınması cezanın uygulanması kişiyedir, başka bir kişiye yayılmaz” (Afganistan Anayasası, 2004, 26. Madde).

Afganistan toplumunda ne yazık ki böyle değildir. Bir kişi suç işlediyse suç işleyen kişinin akraba, aile veya yakın dostları bile etkilenir. Bu durum eski yönetimde de görünmüştür. Eski Afganistan Kralı Nadir Şah’ın ölümü sonucu yakın bir tarihte

oluşturan mahkemede katil olarak yargılanan Abdul Haliq'in yanı sıra kardeşi Ali Ekber, Nicat Lisesi Asistanı Eyüp, aynı lisenin beden eğitimi öğretmeni Gulam Rasol Khan, Milli Eğitim Bakanı yardımcısı Kasım Han, Abdul Haliq'in babası Hodada Han, Abdul Haliq'in amcası Mevladad Han ayrıca dayısı ve Çerhenin oğullarını idama mahkûm edilmiştir. Nadir Şah cinayetinde bu kişilerin hepsi suçlu olmamasına rağmen idam edilmiştir. Bu olay kötülük ve intikam için öfkeyle gerçekleştirilmiştir (Ferheng, 2002: 616-632).

2.1.6. Keyfi Tutuklanmama İlkesi

Öncesinden Kanun hükmüyle belirtilmedikçe, hiçbir eylem suç olarak kabul edilmez. Yasaların öngördüğü durumlar dışında hiç kimse takip edilemez, tutuklanamaz veya gözaltına alınamaz. Suç teşkil eden bir eylem yürürlükteki yasaya uygun olarak, kesin ve yetkili bir yargı organı haricinde hiç kimse tarafından cezalandırılmaz (Afganistan Anayasası, 2004, 27. Madde).

2.1.7. Afganistan Vatandaşını Yabancı Ülkeye Teslim Etmeme İlkesi

Kimliği ve tabiiyeti olan ve Afganistan'da yaşayan herkesi Afganistan anayasasının koruma zorunluluğu vardır ve kendi kanunlarına göre cezalandıracaktır. Afganistan devleti yasalarının ilkelerine göre eğer bir kişi suç işlerse o kişi Afganistan cezalarına göre cezalandırılır, hiçbir devletin kanunu altına verilmez. Afganistan anayasasının 28. maddesinde “Afganistan'ın katıldığı benzer bir anlaşma ve hükümetler arası Antlaşmaların haricinde, hiçbir Afgan vatandaşı suçlama suçuyla dış devlete devredilemez. Hiçbir Afgan, Afganistan'ın içinde veya dışında vatandaşlığı reddetme veya sürgün etme cezasına çarptırılmaz” (Afganistan Anayasası, 2004. 28. Madde). Anayasanın bu maddesine göre hiçbir Afganistan vatandaşı kendi rızası dışında hiçbir şekilde yabancı bir ülkeye yargılama amaçlı verilmez ve hiçbir şekilde vatandaşlıktan çıkarılmaz.

2.1.8 Güvenlik Hakkı ve İşkence Yasağı

Kişisel dokunulmazlığın veya kişisel güvenliğin anlamı, bir kişinin; cinayet, yaralanma, darp, alı konulma, hapis, sürgün, işkence ve diğer yasadışı ve keyfi cezalar gibi her türlü saldırı ve tacize karşı veya tutsaklık, sahiplenilme ve sömürü gibi insan

onuruna zıt düşen her türlü davranışa karşı güvende olmasıdır. Kuşkusuz yaşam hakkından sonra insan hakları arasından hiçbiri güvenlik hakkı kadar önemli değildir. Bu hak, tüm insan özgürlüklerinin temelidir ve ortadan kalkmasıyla birlikte özgürlük, hangi boyutta olursa olsun hiçbir anlam ifade etmeyecektir. İslam Peygamberinden şöyle rivayet edilmiştir; “İki nimetin önemi halk tarafından tam bilinmez ve bu iki nimet güvenlik ve afiyettir (sağlık ve yaşam)”. Bu rivayette yaşam hakkı ve güvenlik hakkı bir nimet olarak değerlendirilmiştir. En temel insan ihtiyacı, güvenlik ihtiyacıdır. Böylece güvenlik bölgesi insan üzerinde olunca ve herhangi bir saldırganlık ve tehdit hayatı dar etmeyince yaşamak mümkün olacaktır (Hüseyin, 2003: 23).

Bu tür işkenceler Afganistan anayasası 29. maddesi ve anlaşma olduğu uluslararası sözleşmeler ve diğer evrensel bildirgelerde de yasaklanmıştır. “İnsanlara zulmetmek yasaktır. Soruşturma, tutuklama, gözaltı alınma veya cezalandırılmak üzere mahkum edilmiş bir kimseden gerçeği keşfetmek için bile olsa hiç kimse başkasını işkence yapmaz veya emir veremez. İnsanlık onuruna aykırı bir ceza vermek yasaktır”. Bu madde gereği hiç kimse hiç kimseyi tutuklu halde veya gözaltı veya normal hayatta, işkence edemez ve işkenceye emir de veremez. Bu duruma Afganistan devleti ve anlaşma olduğu sözleşmelerde de ayrı önem almıştır. “Hiç kimse fiziksel veya psikolojik işkenceye veya zalimane, insanlık dışı ve küçültücü muamele ve cezaya tabi tutulamaz”(İslam İşbirliği Teşkilatı İnsan Hakları Bildirgesi, 21.madde).

Afganistan anayasası, 30.maddesine göre, “Davalı veya başka bir kişi tarafından isteksizce elde edilen ifade, itiraf ve tanıklık geçerli değildir”, suçlunun, tam yetkili ve akılda kalması durumunda, yetkili mahkeme yerinde itirafıdır.” Yani işkence ile kabul ettirilen cürümler mahkemede geçerli gelmemektedir. Bu durum bir devlet memuru tarafından itiraf yapıldıysa devlet memuru cezalandırılacaktır (Hasanı, 2014.78).

2004 yılı anayasasının 100. maddesine göre iki meclis bir araya gelerek 2007 yılında işkence yasağı kanunu hazırlamıştır ve bu kanun Cumhurbaşkanı Eşraf Gani İmzasıyla yürürlüğe girmiştir (<https://8am.af>, 20.02.2019).

2.1.9. Avukat Tutma Hakkı

Afganistan'da avukat tutma veya kendi yerine başka birinin hak savunması eskiye dayanır ve İslam Fıkından gelmektedir. Bu konu ilk 1923 anayasasında yer almıştır. 1957 yılında kanun onaylanarak yürürlüğe girmiştir (hasani, 2012: 80).

Vatandaşın temel haklarından biri, sanık durumuna düştüğü zaman kendi haklarını savunabilmek için avukat tutmaktır. Bu demektir ki herkes aleyhindeki iddiaları çürütmek ve lehindeki delilleri ispat etmek için avukat tutma hakkına sahiptir. Sanık tutuklandıktan hemen sonra kendisine addedilen suçlardan haberdar olma hakkına sahiptir ve kanunda belirtilen süre zarfında mahkemede hazır olmalıdır. Adli davalarda, avukat tutma gücüne sahip olmayan sanıklar için devlet tarafından avukat tayin edilir (Afganistan Anayasası 2004, 31. Madde).

Tutuklanan her bireyin anayasal avukat tutma hakkına sahip olmasına rağmen Afganistan'ın birçok yerinde savunma avukatının rolü bilinmemektedir. Avukatlık bürosu sayıca çok az ve birçok yerde hiç yoktur. Örneğin, avukat kayıt bürosunun mahkemelerde bulunabilecek avukatlar listesinde sadece 250 avukat bulunmaktadır. (Tüm savunma avukatları kayıtlı olmadığından, avukatların gerçek sayısı bundan daha yüksek olabilir.) Sonuç olarak yıllık toplam 8 ila 10.000 arası sanıktan çok azı avukat yardımından yararlanabilmektedir. Bunun yerine, savunma avukatı olmayan sanıklar, çok az hukuk eğitimi almış dost ve akrabalarca savunulmaktadır (Jensen, 2009: 62).

Kendisine bir suç yüklenen herkes, savunması için gerekli olan tüm güvencelerin tanındığı açık bir yargılama sonunda yasaya göre suçlu olduğu saptanmadıkça suçsuz sayılır (İnsan hakları evrensel bildirgesi, 11. Madde). Avukat hakkı söz konusu olduğunda bu hak, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde açıkça belirtilmemiştir, ancak yukarıda belirtilen maddedeki savunması için gerekli olan tüm güvencelerin tanınması ifadesinden savunma için lazım olanlardan birinin avukat olduğunu çıkarabiliriz. Bu şekilde, bildirgenin 11. maddesini avukat tutma hakkı olarak genelleştirebiliriz.

Avukat tutma hakkı günümüzde dünyanın her yerinde vatandaşın en bariz haklarından biri olarak görülmektedir. Bu hak, insan hakları ve medeni, siyasi ve

sosyal haklarla ilgili uluslararası belgelerde öngörülmüştür. Bu nedenle, dava tarafları avukat tutma hakkına sahiptir ve kurulan tüm mahkemelerin avukatı kabul etmesi gerekmektedir (Süleymani, Sıddıkıy ve Sacidi, 2013).

2.1.10. Borçlanma Özgürlüğü

Afganistan anayasasının 32 maddesi gereği borçlu olmak temel hak ve özgürlüklerinden uzak kalmak değildir. Hiç kimse borçlu halinde bile borçluların özgürlüğünü kısıltamaz, anayasasda şöyşe ifade edilmiştir, “Borç, bireyin özgürlüğünü kısıtlamaz veya mahrum etmez, Borç kurtarma yöntemi ve araçları yasa ile düzenlenir”.

2.1.11. Seçme ve Seçilme Hakkı

Seçim, demokrasinin en önemli ve temel ilkesidir, devletin ve halkın arasını açık tutan ve halk tarafına rahatlık veren ve kendi istekleriyle istediği kişiyi yetkili yapan ve siyasi kaderini değiştirme yetkisini aktaran bir harekettir. Modern toplumlarda seçimler vasıtasıyla Cumhurbaşkanı, milletvekili, belediye başkanı, mahalle muhtarı seçilmektedir. Ama Afganistan’da sadece cumhurbaşkanı ve milletvekilleri seçilir. Diğerleri devlet tarafından atanır.

Seçim ve seçilme, insanların doğal hakkıdır. Ne yazık ki Afganistan halkı birinci bölümde bahsettiğimiz gibi eski başkanlarının hiçbiri seçim ile değil darbeler ile başa gelmişlerdir. Ondan dolayıdır ki Afganistan halkı demokrasiden uzun süre mahrum kalmıştır.

İnsan hakları evrensel bildirgesi, şöyle işaret eder;

- Herkes, doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.
- Ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır.
- Halkın iradesi hükümet otoritesinin temelidir. Bu irade, gizli veya serbestliği sağlayacak benzeri bir yöntemle genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak ve belirli aralıklarla tekrarlanacak dürüst seçimlerle belirlenir(İnsan hakları evrensel bildirgesi, 21. Madde).

Medeni ve Siyasi haklar sözleşmesi şöyle atıfta bulunur;

- Her yurttaş, 2. maddede belirtilen ayrımlara ve makul olmayan kısıtlamalara bağlı olmaksızın,
- Doğrudan doğruya ya da özgürce seçilmiş temsilciler aracılığı ile kamu yönetimine katılma,
- Genel, eşit ve gizli oyla belirli dönemlerde yapılan, seçmenlerin iradelerini özgürce ortaya koymalarını garanti eden gerçek seçimlerde oy kullanma ve seçilme,
- Genel anlamda eşit olarak, ülkesinin kamu hizmetlerine girme hak ve fırsatına sahiptir.

İnsan hakları İslam beyanamesine göre, başkanlık bir emanettir, onu her türlü baskıya veya kötüye kullanmak yasaktır çünkü temel haklar buradan temin edilir ve her insan ülkesinin kamu hizmetlerine doğrudan ve dolaylı katılabilir. Ayrıca Şeriat hükümlerine göre halka açık görevde bulunabilir (İnsan hakları İslam beyanamesi, 21. Madde). Afganistan vatandaşları, temel hak ve özgürlüklerine erişebilmeleri gibi, siyasi ve sosyal haklarına da erişebilmektedir. Seçme ve seçilme, siyasi haklarındandır.

Afganistan Anayasası, 33. maddesinde bu hakkı vatandaşlara tanımıştır, “Afganistan halkı seçme ve seçilme hakkına sahiptir, şart ve kullanım şartı Afganistan anayasası tarafında düzenlemektedir”.

Seçme ve seçilme ortamı sağlayan seçim komisyonunu yeri Afganistan Anayasasının 156. maddesinde yer almıştır. “Bağımsız Seçim Komisyonu, ülkede her tür seçimi genel halkın oylarına başvurarak izlemek ve idare etmek amaçla anayasa hükümlerine göre kurulur (Afganistan, Anayasası, 2004, 156. Madde).

2.1.12. İfade Özgürlüğü

Özgürlük, her insanın yaşadığı çevrede değer ve kimlik kazanabilmek için insan olduğunu ve özgür yaşadığını tanımlamaya çalıştığı bir düşünce sürecidir. İfade özgürlüğü özgürlük türlerinden biri olup aynı zamanda çağdaş dünya toplumlarının

en çok tartıştığı konulardan biridir. Çünkü bu kavram, kendine özgü doğası gereği, bir yandan toplumlardaki bireylerin en önemli temel haklarından birini tanımlarken diğer taraftan her zaman iktidar unsurlarının çıkarlarıyla ve otoriter görüşlerle zıt kutupta olmuştur.

İfade özgürlüğü Anayasasın 34. Maddesinde şölye ifade edilmiştir, “İfade özgürlüğü dokunulmazdır. Her Afgan anayasasının hükümlerine uygun olarak söylem, yazı, görüntü veya başka yollarla görüşlerini açıklama hakkına sahiptir. Her Afgan, yasa hükümlerine uygun olarak, devlet memurlarına önceden bildirimde bulunmadan herhangi bir hususu basma ve yayınlama hakkına sahiptir. Matbaalar, radyo ve televizyon, basın yayıncılığı ve diğer kitle iletişim araçları ile ilgili hükümler yasalarla düzenlenecektir”.

İfade özgürlüğü Evrensel İnsan hakları bildirgesinin 19.maddesinde “Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğü hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu 205 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar” (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 19. Madde). İfadesiyle yer almıştır.

Medeni ve siyasi haklar uluslararası sözleşmenin 19. maddesinde “Herkes, düşüncelerini açıklama hakkına sahiptir; bu hak, herkesin, ülkesel sınırlara bağlı olmaksızın her çeşit bilgiyi ve fikri, sözlü, yazılı ya da basılı biçimde, sanat eserleri biçiminde ya da kendi sececeği herhangi bir başka biçimde araştırma, edinme ve iletme özgürlüğünü de içerir” (Medeni Ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşme, 19. Madde). İfadesiyle yer alır ama savaş veya herhangi bir propaganda amaçlı kullanılması için aynı sözleşmenin 20. maddesinde yasaklanır “Her türlü savaş propagandası yasalarla yasaklanır (Evrensel İnsan hakları bildirgesi, 20. Madde). Böylece insan huzurunu bozacak ifadeler özgürlüğü kapsamamaktır.

Her ne kadar Afganistan yasaları ifade özgürlüğünün güvence altına alındığını ve her türlü saldırıdan korunduğunu belirtmiş olsa da, ülkede ifade özgürlüğü konusunda yasal koruma eksikliği vardır. Hükümet, güçlüler ve güçsüzler arasında eşitliği uygulamak konusunda başarısızdır. Örneğin, eğer oto sansür konusuna

bakarsak, gazetecilerin büyük çoğunluğunun haber hazırlarken belirli konulardan endişe duyduklarını görürüz. Bunun nedeni, geçmiş mutlakıyetçi rejimlerin otokritik basınında çalışanların, oto sansüre alışmalarıdır.

2.1.13. Cemiyetler ve Siyasi Partiler Kurma Özgürlüğü

Parti, Afganistan İslam Cumhuriyeti yasa ve yönetmelikleri çerçevesinde, belirli plan ve programlarla siyasal iktidarı elde etmek, siyasal iktidara katılmak, onu eleştirmek ve düzeltmek için gerçek bireylerden oluşan bir örgüttür.

Parti, grup, oluşum, dernek, topluluk, meclis ve siyasi örgütlenme gibi başka bir adlar altında çalışabilir. Afganistan vatandaşları, maddi ve manevi amaçları doğrultusunda oluşumlar kurma hakkına sahiptir. Ancak bu oluşumlar anayasada belirtilen koşullara ve oluşumlar ve siyasi partiler ile ilgili kanunlara uygun olmalıdır.

Bu konu ile alakalı anayasanın 35. Maddesinde şu ifadeler yer almaktadır: Maddi ve manevi hedeflere ulaşmak için, Afganistan vatandaşları, kanunun hükümlerine uygun olarak Cemiyetler (Dernekler) kurma hakkına sahip olacaktır. Afganistan vatandaşları, aşağıdaki şartlar altında, kanun hükümlerine uygun olarak siyasi partiler kurma hakkına sahiptir:

- Esas Sözleşme ve Parti Tüzüğü, İslam'ın kutsal dininin hükümlerine ve bu Anayasa'da yer alan metin ve değerlere aykırı olmama,
- Partinin teşkilatı ve mali kaynakları açık olmalı,
- Askeri veya paramiliter amaç ve yapılara sahip olmamalı,
- Siyasi partiye veya diğer dış kaynaklara bağlı olmamak.

Parti'nin etnik köken, bölge, dil ve din mezhepçiliğine dayanarak kurulmasına ve işletilmesine izin verilmez. Kanun hükümlerine göre oluşturulmuş bir parti veya dernek, yasal sebepler ve yetkili mahkeme emri olmadan çözülmez.

2.1.14. Protesto Hakkı

Toplanma özgürlüğü, gösteriler ve grevler, bireylerin temel özgürlüklerinden olup tüm ülkelerin vatandaşlarının meşru hakkıdır. Görüşlerini ve fikirlerini belirli konularla ilgili olarak özgürce toplanarak, tartışarak, ancak barışçıl bir şekilde

kullanma hakkına sahiptir. Bu haklar aynı zamanda, geçici toplanma özgürlüğü veya genel sosyal özgürlüğü olarak da adlandırılır. Buna bağlı olarak, toplanma özgürlüğünü, bir grup insanın geçici olarak belirli bir yerde ve belirli bir amaç için önceden kararlaştırma ya da davet üzerine toplanması olarak yorumlayabiliriz. Bu nedenle, bireyler ulusal, grup veya sınıf çıkarlarını savunmak için tepki verebilir ve taleplerinin yerine getirilmesi için toplantılar, yürüyüşler veya gösteriler ve grevler gibi araçları kullanabilir.

Toplanma özgürlüğü, her toplumun medeni ve politik yaşamının önemli bir parçasıdır. Bu özgürlük, siyasi ve seçim faaliyetlerinin temel bir parçasıdır. Özellikle de bu seçimlerin ifade özgürlüğünü garanti etmesi durumunda.

Afganistan anayasasının 36. maddesinde şöyle ifade edilmiştir. Afgan vatandaşları, gösterilerin kamu düzenine ve güvenliğine zarar vermemesi şartıyla meşru amaçları ve yasal hakları için barışçıl gösteriler yapma hakkına sahiptir. Bu durumu Afganistan anayasayı açıkça belirtmektedir Afganistan vatandaşları, meşru haklarının sağlanması için yasalara uygun olarak barışçıl ve silah taşımadan toplanma ve gösteri yapma hakkına sahiptir.

Yukarıdaki maddenin metnine dayanarak, bu hakkın kullanımı aşağıdaki şartlar altında meşru bir haktır:

- Toplanma ve gösteriler meşru amaçlar için olmalı,
- Toplanma ve gösteriler barışçıl olmalı,
- Toplanma ve gösteriler silahsız olmalı,
- Toplanma ve gösteriler yasalara uygun olmalıdır.

Afganistan Anayasası'nın 36. maddesinde belirtilen yukarıdaki koşullar göz önüne alındığında, Afganistan vatandaşları amaçlarına ve haklarına erişmeye yönelik toplanma ve gösteriler düzenleme hakkına sahiptir.

Genel olarak bakılırsa Afganistan'da, vatandaşlarının temel haklarından biri olan barışçıl gösterilerin düzgün şekilde yapılmadığı söylenebilir. Çünkü ilk olarak, insanlar, barışçıl bir gösterinin hükümet tarafından halk için bir dizi girişimlerin yapılmasını içerdiğini bilmiyor, öte yandan, bir takım insanlar kendi şahsi ya da

grupsal menfaatleri doğrultusunda hareket ediyor. İkinci olarak, hükümet, kuralları yalnızca yazılara veya kitaplara dökmüştür ve uygulanmasına gerektiği şekilde dikkat etmiyor.

Ama ne yazık ki son yıllarda yapılan gösterilerde, Afganistan anayasasını kabul etmeyenler, Afganistan yönetimine karşı sivil halkı hedef alan canlı bomba saldırıları düzenlemişlerdir. Bazen kendilerine göre devletin yaptığı haksızlıklar nedeniyle Kabil ve diğer şehirlerde devletin gösterilerinde maalesef devlete, devlet himayesindeki silahlı gruplara saldırmıştır. Bu gibi olaylar sonucunda insanların hak ve özgürlükleri ayakaltına alınmıştır dolayısıyla insanlar haklarını özgürce izah edememektedir. Oysaki topluluklar, grev ve gösteriler yasasının 2. bölümü 6'nıncı maddesi "Hükümet, topluluklara, grevlere ve protestoculara güvenlik ve dokunulmazlık sağlanmalıdır" şeklindedir (Topluluklar, Grev ve Gösteriler Yasası, 2. Madde).

2.1.15. Yazışma ve Haberleşme Özgürlüğü ve Gizlilik İlkesi

Vatandaşların temel haklarından biri de yazışma ve haberleşme gizliliği hakkıdır ve bununla ilgili Afganistan anayasasının 37. maddesi şöyledir: "Devletin, yasal durumlar hariç bireylerin iletişimlerini denetleme hakkı yoktur" (Afganistan Anayasası, 2004, 37. Madde).

Afganistan Anayasası 37. madde'sinin Analizi

Yazışma ve haberleşme özgürlüğü hakkının ihlaliyle ilgili olarak en temel sınıflandırma şöyledir:

- Vatandaşın haberleşme özgürlüğü hakkının vatandaş tarafından ihlal,
- Vatandaşın haberleşme özgürlüğü hakkının devlet tarafından ihlali.

37. maddenin amacı, hükümetin vatandaşların yazışma ve iletişim özgürlüğünü ihlal etme ve telekomünikasyon denetimleri yapma hakkına sahip olmamasıdır. Bu şekilde, denetleme bahanesi ile vatandaşların yazışmaları, mektuplaşmaları, telefon ve internet vasıtasıyla iletişimlerini içeriğine erişimin engellenmesi amaçlanmıştır. 37. madde mutlaktır ve her türlü iletişimi kapsamaktadır. Mevzu bahis maddenin mantığı, vatandaşların herhangi bir iletişim aracının devlet tarafından denetlenmesi ve

kontrolünün yasaklandığını söylese de, ilgili maddenin son kısmının zıt içeriği, hükümetin yasalar çerçevesinde vatandaşların iletişimini denetlemesini sağlar. Bu maddenin ilk kısmı, Afganistan vatandaşlarının mektuplaşmada ve diğer iletişim araçlarını kullanmada tamamen özgür olduğunu ve kimsenin denetleme hakkına sahip olmadığını söylüyor. Ancak, maddenin ikinci kısmı (yasa hükümleri hariç) beyanı ile mutlak olan maddeyi koşullandırmıştır.

Vatandaşların hakkı olan özgürlüklerden biri aralarında mektup, telefon, telgraf, posta ve elektronik posta vasıtası ile ülke içinde ya da dışarı ile iletişim kurmaktır. Çünkü iletişimin güvenliği ve gizliliği değiş tokuşun gelişmesini ve güvenini artıracaktır. Ancak, bu hakkın ülke yasalarına aykırı olmaması şartı vardır. Yasalar ihlal edildiği takdirde devlet kanuna göre takibe alır sorguya çeker ve ya cezalandırır.

Afganistan anayasası 37.maddesine herkişinin Mektup, telefon ve benzeri iletişimlere özgür olarak iletişime geçmesini kurur ve hiçkimesenin buna engel olmasına izin vermez ve anayasada şöyle yer almıştır. “Afganistan vatandaşları, meşru haklarının sağlanması için yasalara uygun olarak barışçıl ve silah taşımadan toplanma ve gösteri yapma hakkına sahiptir”.

2.1.16. Konut Hakkı

İki insan evlilik yoluyla müşterek bir hayata başlayınca halledilmesi gereken en önemli konulardan biri yaşayacak yeri belirlemek olur. Aile, çiftin tek bir çatı altına girip ortak hayatlarına başladığı zaman ciddi bir şekilde başlar. Aile için yaşayacak bir yer ayarlamak birlikte yaşamının gereğidir ve sevgi, fedakârlık ve şefkat üssü olan kutlu aile kurumunun ön koşuludur.

Afganistan anayasasının 38. maddesinde bununla ilgili şu ifade yer almaktadır:

“Bir insanın evi dokunulmazdır. Devlet de dâhil olmak üzere hiçbir kimse, bir kimsenin konutuna ev sahibinin izni olmadan veya yetkili mahkeme kararı olmadan ve yasada belirtilen usul ve tarz dışında giremez veya arayamaz. Belirgin bir suç unsuru olması durumunda, mahkemenin ön izni olmadan sorumlu görevli bir kişinin mülküne girebilir veya arama bilecektir. Bu görevlinin, eve girdikten veya bir

denetleme yaptıktan sonra, yasa ile belirlenen süre içinde bir mahkeme emri çıkarması gerekiyor”.

Evrensel deklarasyonlarda ve devletlerin yasalarında konutun, halkın temel haklarından biri olarak kabul edilmesinin sebeplerinden biri, her bir insanın barınma yerinin o kişinin dinlenme ve ikamet yeri olmasıdır. Manevi ve fiziksel rahatlama için konutu olması tüm insan topluluklarının ihtiyaçlarından biridir. Bir sürü bildirgenin bu hakkın tanınmasına yaptığı vurgu dikkate alındığında, bir kişinin istediği rahatı sağlayabilmesi için kural gereği konutun taciz ve zarardan korunması gerektiği anlaşılmaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, konut hakkı ile ilgili şöyle yazıyor:

Hiç kimse, kişisel yaşamında, ailesinde, evinde veya yazışmalarında keyfi müdahaleye maruz kalmamalı veya onurunun ve itibarının ihlal edilmesine izin verilmemelidir. Herkesin, bu tür müdahalelere ve saldırılara karşı yasa ile korunmaya hakkı vardır (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Madde, 12).Geçmişten günümüze, insan topluluklarında, bireylerin evi ve ikametgâhı dokunulmazdır. Kimse yetkili mahkeme emri olmadan başka bir kişinin evine girme hakkına sahip değildir. İslam dini de 1400 küsur yıl önce bir eve girmeden izin alınması gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü birinin evine girmek, kişi bir suç işlemeyse ve mantıklı neden veya geçerli belge(mahkeme kararı) yoksa saygısızlıktır.

2.1.17. Seyahat Hakkı ve Konaklama Hakkı

Afgan vatandaşlarının Afganistan’a ait her yere gidip yaşama hakkına sahip olduğu yasalarca belirtilmiştir. Ancak yasaklanan bölgeler de vardır. Afganistan vatandaşlarının yurtdışı ülkelere gitme ve sığınmacı olarak kalma hakkına sahip olduğu da yasalarca belirlenmiş ve devletin bu hakları koruyacağı vurgulanmıştır (Afganistan Anayasası, 2004, 39. Madde).

2.1.18. Mülkiyet Hakkı

Afganistan Medeni kanununun 19. maddesinde mülk, bir kimsenin iradesine ve kontrolüne tabi olan bir şeydir. Kanun sınırı çerçevesinde kişi, onu her türlü

kullanma hakkına sahiptir, şeklinde yer almaktadır. 2004 yılı anayasasında şöyle ifade edilmiştir: “ Mülkiyet, ihlallere karşı güvenlidir. Yasa hükümleri ile sınırlanmadıkça veya yasaklanmadıkça, herkes mülk edinebilir ve mülk sahibi olabilir. Yasanın emri ve yetkili mahkemenin kararı olmadan kimsenin mallarına el konulmaz. Özel mülk edinilmesine yasal olarak yalnızca kamu yararı uğruna ve önceden ve adil tazminat karşılığında izin verilir. Bir kişinin mal varlığının denetimi ve beyanı sadece yasa hükmüyle yapılır. 41. maddede afganistan vatandaşı olmayaan için kısıtılmıştır. Yabancı şahısların Afganistan'da taşınmaz mal sahibi olma hakları yoktur. Kanun uyarınca yatırım amaçlı gayrimenkul kiralanmasına izin verilmektedir. Afganistan'ın üyesi olduğu uluslararası kuruluşların yanı sıra yabancı ülkelerin diplomatik misyonlarına malların satışına kanun hükümlerine göre izin verilecek.

2.1.19. Eğitim Hakkı

Herkesin eğitim almaya hakkı olduğu Afganistan anayasasında açık bir şekilde ifade edilmiştir. Anayasaya göre, eğitimin uzun vadeli görev ve vizyonu, cinsiyet, etnik köken, sosyo-ekonomik statü veya dini bağlılığa bakılmaksızın tüm Afganların bilgi ve becerilerini geliştirmek amacıyla kaliteli eğitime eşit şekilde sahip olmaları olduğu yönündedir.

Anayasanın 42. maddesinde şöyle yer almıştır, “Eğitim tüm Afganistan vatandaşlarının hakkıdır. Lisans derecesine kadar devlet eğitim kurumlarında ücretsiz olarak sağlanır. Hükümet, Afganistan'ın tüm bölgelerinde dengeli eğitimi genelleştirmek, zorunlu orta öğretim sağlamak ve konuşulduğu alanlarda anadilleri eğitim vermek amacıyla etkili programlar tasarlamak ve uygulamakla yükümlüdür”.

“Devlet, kadınlar için dengeli bir eğitim oluşturmak ve teşvik etmek, göçebelerin eğitimini iyileştirmek ve ülkedeki eğitimsizlik durumunu ortadan kaldırmak için etkili programlar tasarlayıp ve uygulamakla hükümlüdür” (Afganistan Anayasası, 2004, 44. Madde).

Eğitim hakkı her zaman en önemli insan haklarından biridir ve İnsan Hakları belgeleri, eğitim hakkını her insanın özellikle çocukların en temel haklarından bir

olarak görür. Bu belgelerin tümüne yakını, bu hakkın reddedilmesi veya nasıl olacağı ile ilgili önceliği ebeveyne vermektedir.

- Herkesin eğitim hakkı vardır. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitime kadar ücretsiz olmalıdır. İlköğretim mecburidir. Mesleki eğitim yaygınlaştırılmalı ve yüksek eğitim herkesin yeteneklerinden faydalanabilmesi için her kесе eşit şekilde açık olmalıdır,
- Eğitim, her kesin insani kişiliğini kemale erdireceği ve insan haklarına ve özgürlüklerine saygı duymasını teşvik edeceği şekilde yönlendirilmelidir,

Eğitim, bütün milletler ve ırk ya da dini topluluklar arasındaki değişik inanışa ilişkin anlayışı ve dostluğu, hoşgörüyü ve saygıyı, ayrıca barışı korumak için Birleşmiş Milletler faaliyetlerinin genişlemesini kolaylaştırmalıdır. Ebeveynler, çocuklarının eğitim türünü seçmede diğerlerine nazaran daha önceliklidir (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 26. Madde).

Afganistan vatandaşlarının en temel haklarından biri eğitim hakkıdır. Çünkü bu hak bir yandan, ülkede yaşayan bireylerin zihniyetlerinin olgunlaşmasını sağlar, öyle ki onların gelişmesine neden olarak ve eğitim yoluyla hayatlarını daha iyi hale getirebilirler öte yandan, kendilerine olduğu gibi topluma da faydalı olurlar ve diğer insanlar da onlardan yararlanabilir. Deneyimler şunu göstermiştir ki eğitimsiz insanı kötüye kullanmak çok kolaydır.

Bu durumla ilgili Afganistan'a bakarsak, anayasada, tüm Afganlar için eğitim hakkının cinsiyet, etnik köken, ırk vb. ne olursa olsun ücretsiz olarak kabul edildiğini görüyoruz. Ancak bunu kontrol etme konusunda özellikle Afganistan'ın uzak bölgelerinde çok fazla ihmal vardır ve bu husus nitelik ve nicelik düşüşüne neden olmuştur. Bu yüzden insanlar, bu haktan yararlanabilecekleri bölgelere göç ederler ya da geçici mesken tutarlar. Yüksek eğitime devam edebilmek için uzak bölgelerden öğrencilerin değişik illere gelmeleri bunun açık bir örneğidir. Afganistan anayasası eğitime yönelik özel olarak odaklanmaktadır ve kadın ve erkeklerin arasında dengeleri sağlamakla hükümlüdür.

2.1.20. Eğitim Kurumu Kurma Hakkı

Yüksek öğretim, kamu ve özel eğitim kurumları kurmak ve işletmek hükümetin sorumluluğundadır. Afganistan vatandaşları, devlet izniyle yüksek öğretim, halk eğitimi, özel eğitim ve okuryazarlık kurumları kurabilir. Devlet ayrıca yabancılara da yasa hükümlerine uygun olarak kamu ve özel eğitim kurumları kurmasına izin verebilir. Devletin yüksek öğretim kurumlarına ve diğer ilgili konulara kabul şartları kanunla düzenlenir (Afganistan Anayasası, 2004, 46. Madde).

Devlet, bilgi, kültür, edebiyat ve sanatın teşviki için etkili programlar tasarlar. Devlet, yazarların, mucitlerin ve kâşiflerin telif haklarını garanti altına alacak ve tüm alanlardaki bilimsel araştırmaları teşvik edecek ve koruyacak, sonuçlarını yasaların hükümlerine uygun olarak etkin kullanım için yayınlamalıdır (Afganistan Anayasası, 2004, 47. Madde).

2.1.21. Çalışma Hakkı

Çalışma, insan yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır ve ülkenin tüm kalkınma programlarının etkin uygulanmasında ve belirlenmesinde önemli bir rol oynar. Bu başlık altında hak ve iş kelimesinden oluşan iş hakkını tanımlayacağız.

Hukuk terimi Farsçada farklı anlamlara sahiptir ve akla en yakın anlamı düzen ve adaleti sağlamak için var olan kural ve kanunların toplamıdır. Hukukun diğer anlamları da değişik ifadelerde yer alır ve en önemli diğer anlamları şunlardır:

Hukuk, insanların ilişkilerini düzenlemek ve toplumda düzeni sağlamak için toplum içinde oldukları için bireyleri yöneten bir kurallar kümesidir. Hukuk herkes için, başkalarına karşı ayrıcalıklar tanır ve onlara özel bir güç verir.

İnsan gündelik hayatında ve hayatta kalabilmek için mali kaynağa ihtiyaç duyar. Bu bağlamda yasal olarak çalışır, ücret hakkını alır ve hayat ihtiyaçlarını giderir. Böylece anayasada çalışma hakkı ve meslek seçimi hakkında şöyle yazılmıştır: "Çalışma saatlerinin belirlenmesi, ücretli tatil, iş ve işçi hakları ve diğer ilgili konular yasa ile düzenlenir" (Afganistan Anayasası, 2004, 48. Madde).

İkinci nesil insan hakları arasında olan çalışma hakkının ekonomik ve sosyal hakları uluslararası, bölgesel belgeler ve ayrıca çeşitli devletlerin anayasalarında tanınmaktadır. “Herkesin çalışma, serbestçe işini seçme ve çalışmaları için adil ve tatmin edici koşullar talep etme ve işsizlikten korunma hakkı vardır” (İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 23. Madde).

İş, bir ülkenin vatandaşları arasında becerilerine göre eşit olarak paylaşılması gereken haklardan biridir, böylece hayatlarına devam edebilirler ve sahip oldukları hakları kullanabilirler. Bu bağlamda, Afganistan'a egemen durum göz önüne alındığında, bu ülkenin sakinlerinin çeşitli nedenlerden dolayı bu hakka sahip olmadıkları söylenebilir. İlişkilerin kurallara galebe çaldığı bu ülkede sivil ve askeri hatta diğer alanlarda işe alınan insanların çoğu yeterli bilgi ve beceriye sahip değildir. Toplumdaki durum göz önüne alındığında, bu husus bir yandan işsizlik sürecini hızlandırabilir, diğer yandan hükümet ve insanlar arasında güvensizliği artırır ve toplumda düzensizliğe neden olabilir.

İş, her Afganın hakkıdır, İnsan gündelik hayatında ve hayatta kalabilmek için mali kaynağa ihtiyaç duyar, Afganistan ortamında Afgan vatandaşların çok çalışma ortamı olmamasına rağmen kendi giderlerini hertür işle çalışmakla meşguldür. Bu bağlamda yasal olarak çalışır, ücret hakkını alır ve hayat ihtiyaçlarını giderir. Böylece anayasada çalışma hakkı ve meslek seçimi hakkında şöyle yazılmıştır: “İş, her Afgan’ın hakkıdır. Çalışma saatleri, ücretli tatiller, iş ve işçi hakları ile ilgili konular kanunla düzenlenir. Mesleğin ve zanaatın seçimi yasaların sınırları dâhilinde serbesttir.

Zorla çalıştırma yasaktır. Savaş, felaket ve halkın yaşamını ve rahatlığını tehdit eden diğer durumlarda aktif katılım, her Afgan’ın ulusal görevidir. Çocuklar zorla çalıştırılmaz (Afganistan Anayasası, 2004, 49. Madde).

2.1.22. İdarenin Bütünlüğü İlkesi

Devlet, sağlam bir idare kurmak ve ülkenin idari sistemini yeniden düzenlemek için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür. İdare, görevlerini eksiksiz bir tarafsızlıkla

ve yasaların hükümlerine uygun olarak yerine getirir. Afganistan vatandaşları, kanun hükümleri uyarınca devlet birimlerindeki bilgilere erişme hakkına sahip olacaklardır. Bu hakkın, kamu güvenliğinin yanı sıra başkalarının haklarına zarar vermediği sürece hiçbir sınırlaması yoktur. Afganistan vatandaşları, kanun hükümlerine göre, ayrımcılık yapılmaksızın, kabiliyet temelinde devlet tarafından istihdam edilir (Afganistan Anayasası, 2004, 50. Madde).

2.1.23. Dava Açma Hakkı

İdare tarafından sebepsiz yere zarar gören herkes tazminat alma hakkına sahiptir ve mahkemeye tazminat için dava açabilir. Kanunda belirtilen durumlar dışında devlet, yetkili mahkeme emri olmadan, haklarını talep edemez (Afganistan Anayasası, 2004, 51. Madde).

2.1.24. Sağlık Hizmeti

Sağlık, yaşamın en önemli ihtiyaçlarından biridir. Uluslararası insan hakları belgeleri sağlığı her bireyin hakkı olduğunu vurgulamıştır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 12. maddesi: "Bu sözleşmeye taraf devletler, herkesin fiziksel ve zihinsel sağlığı haklarından en iyi şekilde yararlanma hakkını kabul etmiş olur." Bu maddenin ikinci fıkrası devletleri bu haktan gerekli şekilde yararlanılması için gerekli zeminleri hazırlama ile yükümlü kılar. "Sözleşmeye taraf devletlerin bu haktan tam olarak yararlanmasını sağlamak için aldığı önlemler aşağıdakileri sağlayacak önlemleri içermelidir:

- Var olan doğum oranının ve bebek ölümlerinin düşürülmesi ile çocukların sağlıklı gelişmelerinin sağlanması,
- Çevre sağlığını ve sanayi temizliğini her yönüyle ileriye götürme,
- Salgın hastalıkların, yöresel hastalıkların, mesleki hastalıkların ve diğer hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü,
- Hastalık halinde her türlü sağlık hizmetinin ve bakımının sağlanması için gerekli şartların yaratılması.

Canlı bir varlık olarak insanın her zaman hastalığa maruz kalma ihtimali vardır ve insan hayata kalabilmek için doğal olarak hep hastalıklara karşı amansız bir

mücadele içerisindedir. Tıbbi destek hakkı ile ilgili olarak anayasada şu ifade yer almaktadır: “Devlet, yasalara uygun olarak tüm vatandaşlara ücretsiz acil tıbbi malzeme ve tesisler sunmakla görevlidir. Devlet, özel sağlık hizmetlerinin ve sağlık merkezlerinin kurulmasını ve geliştirilmesini kanun hükümlerine göre destek ve teşvik etmektedir. Devlet, sağlıklı beden eğitimi ve ulusal ve yerel sporların gelişimini teşvik etmek için gerekli önlemleri alır” (Afganistan Anayasası, 2004, 52. Madde). Devlet, şehit ve kayıp kişilerin ailesine sağlık hizmetlerini yanı sıra maddi yardımda bulunmakla, engellilerin topluma aktif katılımlarının yasa hükümlerine uygun olarak yeniden entegrasyonu için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür. Devlet, emeklilerin haklarını güvence altına alacak ve yaşlılara, engelli ve özürlü kadınların yanı sıra yoksul yetimlere de yasaların hükümlerine uygun olarak gerekli yardımı yapar (Afganistan Anayasası 2004, 53. Madde).

Yaşam her insan için en önemli yasal haklardan biridir ve onun önemi çok açık ve barizdir. Şüphesiz ki bu husus ilk olarak yüce Allah’a bağlıdır ve ikinci olarak değişik hastalıkları tedavi eden maharetli hekimlere bağlıdır. Afganistan’daki tıbbi destek öneminin yeterli olmadığını belirtmek gerekir. Günümüzde tıbbi destek tamamen ticaret hali almış durumda ve bir sürü devlet ve özel sağlık kuruluşu olmasına rağmen az bir bölümü yeterli tıbbi destek verebilmektedir. Ancak büyük bir kısmı yeterli tıbbi destek verme kapasitesi ve olanağına sahip değildir. Buna binaen nicelik yerine niteliğe dikkatin önemli olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.25. Aile Kurma Hakkı

Aile toplumun temel bir dayanağıdır ve devlet tarafından desteklenir. Hükümet, ailenin fiziksel ve ruhsal iyiliğini, özellikle çocuklar ve anneleri, çocukların yetişmesini ve İslam’ın kutsal öğretilerine aykırı geleneklerin ortadan kaldırılmasını sağlamak için önlemler alır (Afganistan Anayasası, 2004, 54. Madde).

2.1.26. Kanun Hükümlerini Bilme İlkesi

Anayasaya ve kanunlara uymak, kamu düzeni ve güvenliği gözetmek Afganistan halkının bütününün görevidir. Kanun hükümlerini bilmemek bahane sayılmaz (Afganistan Anayasası, 2004, 56. Madde).

2.1.27. Afganistan Toprağında Yabancı Uyrukluların Hakkı

Devlet, Afganistan'daki yabancı uyruklu kişilerin hak ve özgürlüklerini yasalara uygun olarak garanti eder. Bu insanlar, Afganistan devleti kanunlarına uluslararası hukuk hükümleri sınırları dâhilinde uymakla yükümlüdür (Afganistan Anayasası, 2004, 57. Madde).

2.1.28. İnsan Hakları Bağımsız Komisyonu

Devlet, Afganistan'daki insan haklarını denetlemek ve geliştirmek için Afganistan'daki Bağımsız İnsan Hakları Komisyonunu kurar. İnsan hakları ihlalleri durumunda herkes Komisyon'a şikâyetle bulunabilir. Komisyon, insan hakları ihlallerini yasal makamlara yönlendirebilir ve haklarının korunmasına yardımcı olabilir. Bu komisyonun oluşumu ve işleyişi kanunla düzenlenir (Afganistan Anayasası, 2004, 58. Madde).

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM

ULUSAL HUKUKTA İNSAN HAKLARININ KORUNMASI

Bu bölümde, Afganistan anayasasının İkinci Bölümünde, Afganistan vatandaşları için tanıdığı hak ve özgürlükleri koruyan ilkeler, ulusal hukukta ve uluslararası olarak insan haklarının korunması amacıyla afganistan devletiyle antlaşmalı olarak Afganistan toprağında faaliyet gösteren ve insan haklarını savunan mekanizmalara değineceğiz.

3.1. Kanun Yolu ile İnsan Haklarının Korunması

Afganistanın 2004 yılı anayasasıyla insan hakları daha garanti altına gelmiştir. Bireylerin hak ve özgürlükleri, **Anayasa, Kanunlar, Yardımcı Kanunlar** ve **Uluslararası sözleşmeler** olarak dört kategori altında korunmaktadır.

3.1.1. Anayasa

Bir ülkenin anayasası, insanların yaşadığı ülkesinde güvencesidir. Bireyler alt veya üst düzey kanun adamları dahi Anayasa maddeleri ihlal edemez. İhlal ettiği takdirde herkes için ayrı cezalar uygular, Afganistan Anayasası ikinci bölümünde insanlara hak ve özgürlükler tanıdığı gibi ikinci bölümün 58. maddesinde ve destek olarak 6. madde ve 7. maddelerinde İnsan haklarının korunması ve desteklemek amacıyla işaret etmektedir.

Afganistan hukuk sistemi insan haklarının korunmasına büyük önem vermektedir. Bu durum Afganistan anayasasının 6. ve 7. maddelerinde açıkça belirtilmektedir. Bu maddelere göre Afganistan Devleti uluslararası sözleşmelere ve özellikle insan haklarını koruma konusundaki hususlara bağlılığını açıkça vurgulayarak insan haklarına dayalı bir toplum oluşturma taahhüdü vermektedir (Muştaki, 2009: 72).

İnsan haklarını resmi olarak tanımak, din ve ifade özgürlüğü, yaşam ve serbest yaşamak hakkı gibi haklar kadar anayasanın önemli kazanımlarından biridir. Afganistan Anayasasının 58. maddesinde şöyle işaret edilmiştir: “Devlet,

Afganistan'daki insan haklarını denetlemek ve geliştirmek için Afganistan'daki Bağımsız İnsan Hakları Komisyonunu kurar. İnsan hakları ihlalleri durumunda herkes Komisyon'a şikâyetinde bulunabilir. Komisyon, insan hakları ihlallerini yasal makamlara yönlendirebilir ve haklarının korunmasına yardımcı olabilir. Bu komisyonun oluşumu ve işleyişı kanunla düzenlenir”.

İnsan Hakları Bağımsız Komisyonu, yargı sisteminde oluşan ihlalleri, adaletsizlik veya yanlış kararları tespit ve müdahale etme yetkisine sahiptir. Konunun açıklığı kavuşması için şu örneğe dikkat edelim: “14 yaşındaki bir kız üvey babası tarafından evlendirme amacıyla iki bin dolara seksen yaşındaki bir adama satılır. Sonra bu adam kızını beş bin dolara başka bir kişiye satmıştır. Bu kişi tarafından cinsel saldırıya uğrayan kız komaya girerek hastaneye kaldırılmış, olay burada polis tarafından soruşturulmuştur. Üç gün sonra savcılığa götürülen kız, buradan da ıslah merkezi'ne teslim edilmiş ve üç buçuk ayı burada geçirmiştir. Konuyla ilgili kadının (yargıç) ısrarı ise, kızın kendisine tecavüz eden adamla evlenmesi yönünde sürmüştü. Nihayetinde kız, İnsan Hakları Bağımsız Komisyonu ve Çocukları Koruma Şebekesinin müdahalesi sonucu yasadışı olan bu gözaltı sürecinden kurtulmuştur” (Hukuk-i Beşer, 2008: 14).

3.1.2. Kanunlar

Ülkenin mevzuatına özgün organlar tarafından yasalaşan kanunlar, Anayasanın hükümlerini uygunlamak için düzenlenir ve anayasaya göre ikinci derece konum alır. Örneğin: Medeni Kanunlar, Ceza Kanunu, Seçim Kanunu, İş kanunu vb.

3.1.3. Yardımcı Kanunlar

Bu kanunlar, tesvip olan mevzuatlar, yönetmenlikler ve diğeri yasal mevzuatlar gibi, ülkenin icra kuvvetleri yanı devlet başkanı, bakanlar kurulu veya bakanlar tarafından çıkartılan ve yasanın uygulamasında belirlemiş teknikler ve prosedürleri ibraz eden mevzuattır. Bu kanunların Hükümleri Anayasa ve Kanunlara aykırı olması durumunda geçirliğı yoktur.

3.1.4. Uluslararası Sözleşmeler

Afganistanın yeni anayasasının diğer eski anayasalardan üstünlüğünden biri uluslararası sözleşmeleri kabul etmesi ve farklı uluslararası örgütlerin anlaşmalı olarak afganistanda faaliyet göstermeleridir. Afganistan anayasasının mukaddimesinde “Birleşmiş Milletler Örgütü’nün şartlarını riayet ederek ve İnsan Hakları ifadelerine saygı duyarak” ile başlaması açıkça belirtmektedir.

90. maddede, Parlamentonun uluslararası antlaşmaları ve uluslararası sözleşmeleri onaylama ve tasdik etme veya Afganistan'ın bunlara katılımını feshetme görevinden bahsedilmiştir. "Uluslararası antlaşmaların ve uluslararası sözleşmelerin onaylanması ya da Afganistan'ın buna katılımının sona ermesi" ifadesi bu maddenin beşinci fıkrasında geçmektedir. Bu maddedeki ifade Afganistan'da antlaşma ve sözleşmeleri onaylama yetkisinin Millet Meclisi (parlamento) ile ilgili olduğunu göstermektedir. 7. maddede Birleşmiş Milletler Menşuruna, Birleşmiş Milletlerin taraf olduğu Uluslararası Sözleşmeler ile İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sine uyulduğunu belirtilir. Bu maddenin hükümlerinden açıkça anlaşıldığı üzere, Afganistan'ın bağlı olduğu uluslararası antlaşmalar ve sözleşmeler ve bunlara ilhak edilmiş olanlar normal kanunları aşmakta ve anayasanın kurallarına eşit olarak yasama, yürütme ve yargının buna uyması gerektiği söz konusu olmaktadır.

Yargıtay'ın yetki ve görevleri hakkında Afganistan Anayasası'nın 121. maddesinde şöyle denilmektedir: “Yasaların, yasama kanunlarının uluslararası antlaşmalar ve uluslararası sözleşmelerin anayasaya uygunluğunun incelenmesi ve hükümetin veya mahkemelerin isteğine göre ve kanun hükümlerine uygun olarak yorumlanması Yargıtay'ın yetkisindedir.” Afganistan Anayasası'nın 121. maddesine göre Afganistan Yüksek Mahkemesi, uluslararası antlaşmaların ve uluslararası sözleşmelerin Anayasaya uygunluğunu denetleme ve yorumlanmasını inceleme yetkisine sahiptir. Yargıtay bunu, uluslararası antlaşmaları parlamentoya onaya göndermeden önce ve sonrasında yapabilir. Ancak Yargıtay'ın, bunu yaparken Afganistan anayasasının 3. maddesinde tekit edildiği üzere Anayasa ve İslamî değerlere uygunluğuna dikkat etmesi gerekir. Bir antlaşmanın onaylanması Millet Meclisi tarafından yapılırken, sadece açıklanması onaydan önce veya sonra yapılabilir. Afganistan Anayasası göz önünde bulundurulduğunda, İslami değerleri dikkate almak

suretiyle, antlaşmaları onaylama yetkisi yasama organı veya Millet Meclisi'nin yetkisindedir.

3.2. İnsan Hak ve Özgürlüklerine Yönelik Ulusal Destek

Afganistan Anayasası'nın ikinci bölümünde vatandaşlar için temel hak ve özgürlüklerin bir listesi yer almaktadır. Bu listede belirtilen haklara her Afganistan vatandaşı sahiptir ve hiç kimsenin bu hakları gasp ve ihlal etme hakkı bulunmamaktadır. Anayasada belirtilen hakları destekleme ve korumak amacıyla hükümetin yapısı içerisinde bir takım kurumlar oluşturulmuş ve farklı roller oynamaktadır.

3.2.1. Cumhurbaşkanlığın Rolü

Afganistan Anayasasınının 61. maddesine göre cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçilmekte ve devletin başı olarak görülmektedir. Yine bu maddeye göre cumhurbaşkanı yapmış olduğu faaliyetlerden ve düzenlemelerden halka karşı sorumlu olduğunu belirtmektedir.

Cumhurbaşkanı yemin töreninde, göreve başlamadan “ Allah'a ^(cc) sığınarak yemin ederim ki, kutsal İslam dinini itaat eder ve onu takviye ederim. Afganistan Anayasasını ve diğer yasaları riayet eder ve uygulanmasını denetlerim ...” (Afganistan Anayasası, 2004. 63. Madde). İfadeleriyle göreve başlamaktadır. Bu Yemin töreni sözleri anayasada belirtilmiş olup her cumhurbaşkanı söylemek zorunluğu vardır. Böylece cumhurbaşkanının gerçek görev ve yükümlülükleri, temel insan haklarını ve özgürlüklerini desteklemek, tanıtmak ve soruşturmasıdır.

Doğrudan halk tarafından seçilin cumhurbaşkanı, ulusal hâkimiyetin sembolü olarak halkın tüm hak ve özgürlüklerini korumalıdır. John Locke'un dediğine göre, “*kanun devletin elindeki emanetidir*”. İnsanların hak ve özgürlüklerini koruma altına alarak bu hakların güvenliği başta cumhurbaşkanı olmak üzere devlet tarafından sağlanmaktadır (Elyası, 2015: 358).

Cumhurbaşkanının temel sorumluluğu, tüm hak ve özgürlükleri korumak, gözlemlemek, tanıtmak ve gerçekleştirmektir. Afganistan İslam Cumhuriyeti'nde medeni, siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, dini inançlar ve ihtiyaçlar, insan değerleri

gibi tüm hakların korunması cumhurbaşkanının sorumluluğundadır. Eğer cumhurbaşkanı, görev sırasında bunları yerine getirmezse, özel bir mahkeme tarafından yargılanmaktadır (Elyası, 2015: 358).

Anayasasının 159. Maddesine dayanarak bakanlar ve diğer kurumları denetlemek için Anayasa'nın Uygulanmasının Denetlenmesi İçin Bağımsız Komisyon Yasası olarak faaliyet gösteren, Türkiye'de Anayasa mahkemesi karşılığı kurum bulunmaktadır. Bu kurum, Cumhurbaşkanı, yargı, yasaman, yürütme ve anlaşmaya göre Afganistan'da bulunan uluslararası kurumları denetleme hakkına sahiptir (<http://icoic.gov.af>).

Cumhurbaşkanlığına herkesin kanun çerçevesinde aday olabilmesi, halk gibi seçme hakkına sahip olması suç işlediğinde özel bir mahkeme da olsa cezalandırması gibi hususlar cumhurbaşkanlığın insan haklarına karşın saygı duymasını ve önem vermesini göstermektedir. Özet olarak Cumhurbaşkanı gözetme, bilgi edinme, teftiş, takip etme, kontrol ve diğer gerekli yollardan kamu hukukunu inceleyip ve kanun tarafından verilen yeterliliklerle bu hukuku korumak için çalışmaktadır.

3.2.2. Milli Şura

Milli Şura insan haklarının korunmasında yönelik 5 önemli görev ve yetkisi bulunmaktadır. Bunlar;

- Temsilcilerin seçimlerde aday olabilmesi için insanlığa karşı suç işlememiş olmasıdır.
- Parlamentonun içindeki görevleri ilkelerinde, sivil toplum ve insan haklarıyla ilgili konulara daimi komisyonlara ayrılmıştır ki bu Parlamentonun bir nevi savunması sayılır ve insan haklarına özel bir önem verdiğini gösterir.
- Parlamento, toplam meclis üyelerinin üçte biri tarafından insanlığa veya ulusal ihanete karşı suç işleyen cumhurbaşkanı aleyhine suçlama talep edildiğinde ve parlamento üyelerinin üçte ikisi tarafından onaylanırsa, Loya Cirge düzenleme yetkisine sahiptir ve Loya Cirge, suçlamayı soruşturmak üzere özel mahkemeyi belirleyecek.
- Milletvekillerinin görevleri kanun oluşturmaktır, halkın ve ülkenin üst düzey maslahatlarında kanunları onaylama, değiştirme veya kaldırma konusunda göz önünde

bulundurmalı, mali gösterimi ve icra yetkisini dikkate almasıdır. Bakanlara güvenoyu, bakanlara sorular, bakanların görevden alınması veya hatta güvensizlik oyu gibi siyasi gözetim ve uluslararası Antlaşmaların onaylanmasına veya reddedilmesine ilişkin belgelerin gözetimi, halkın hak ve özgürlüklerine öncelik ve önem veren görevler arasındadır.

- Milletvekilleri görevlerini yerine getirirken milletin haklarını korumaya ve insanlara hizmet vermeye kararlı olduklarına ve her durumda halkın oylarını ve maslahatlarını sağlamayı göz önünde bulundurmayı görevlerinin Başlangıcında yemin ederler. Bu yemin milletvekillerine sorumluluklar yükler, her temsilci tüm halktan sorumludur ve tüm iç ve dış işler hakkında yorum yapma hakkına sahiptir. Bu nedenle, bütün sorumluluk ve görevlerinde, milletvekilleri halkın kendisi gibi görünmekte ve halkın menfaatlerini, maslahatlarını, haklarını ve özgürlüklerini görevlerinin her boyutunda dikkate almaktadırlar (Elyası, 2015: 359-360).

Parlamentonun hükümet yetkililerini görevden alma, bütçe denetimi, kanun uygulanması denetimi, şikâyet komisyonlarının oluşumu, özel soruşturma ve inceleme komisyonlarının oluşumu gibi görevlerinin hepsi parlamentonun yürütme üzerindeki gözetim ve denetimini göstermektedir (Elyası, 2015:363).

3.2.3. Kadın İşleri Bakanlığı

Afganistan'daki kadınlar; aile ortamı, sosyal ortam ve iş ortamına kadar hemen her alanda farklı şiddet olaylarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Afganistan'da yıllık olarak binlerce kadın ve kıza yönelik şiddet vakası rapor edilmektedir. Kadına yönelik şiddetin hemen hemen her alanda olması şiddet oranlarının resmi makamlara yansıyan oranlardan daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Bu nedenle kadına yönelik şiddetin önlenmesi için gerekli önlemler alınarak işe yarar sistemlerle desteklenmesi gerekmektedir (Kadın İşleri Bakanlığı, 2017: 10).

2017 yılında, Afganistan'da 234 cinayet dosyası Bağımsız İnsan Hakları komisyonu tarafından belgelenmiştir. Kurum tarafından belgelenen 234 cinayet vakasının 41'i kuzey ve kuzeydoğuda, 96'sı güney ve güneybatıda, 49'u batı bölgesinde, 36'sı doğuda ve 12'si merkez bölgesinde gerçekleşmiştir. Afganistan

bağımsız insan hakları komisyonu araştırmaları, Afganistan çapında toplam kadın cinayeti davası faillerinin çoğunun kaçtığı ve faillerin birkaçının tutuklandığını ve sanıkların savcılık soruşturması ardından mahkemeye gönderildiğini göstermektedir. Bu cinayet vakalarının batı bölgesinde % 48'i, kuzey bölgesinde % 37,50'si, güney bölgesinde% 19,8'i, doğuda% 15'i ve merkezdeki vakaların % 80'i mahkemelik olmuştur (Sultani, 2017: 10 -11).

Kadına yönelik şiddete karşı mücadelenin ve kadınların adalete erişiminin kilit kurumu olan Kadın İşleri Bakanlığı, diğer kurumlarla işbirliği içinde, kadına yönelik şiddeti önleme ulusal stratejisini uygulamaya koymuştur. Kadına Yönelik Şiddetin Önlenme Ulusal Stratejisi fıkhi ve yasal standartlara uygun olarak hazırlanmıştır. Bu strateji, özgürlük hakkı, eşitlik, eğitim, iş, sağlık, siyasi haklar ve diğer haklar gibi kadınlara temel hakları tanıyan anayasa ışığında, Afganistan kadınları için ulusal iş programına uygun ve Afganistan Hükümeti'nin imzaladığı kadına karşı şiddet ve ayrımcılığı yasaklayan uluslararası sözleşmelere esasen hazırlanmıştır.

Kadınlara yönelik şiddet, Afgan toplumundaki kadınların büyük çoğunluğunun karşı karşıya kaldığı uzun süreli ve ölümcül sonuçları olan büyük bir sosyal sorun olarak tanımlanmaktadır. Sadece kadınlar değil aynı zamanda ailelerin çocukları, yeni nesil ve tüm toplum bu sorunla yüz yüzedir. Kadınlara ve kızlara yönelik şiddet, aileleri barıştan mahrum etmiş ve toplumun hemen hemen yarısını gelişmesine katkı sağlamaktan uzaklaştırmıştır. Kadına yönelik şiddetin önlenmesi gelişmenin en önemli parçasıdır. Kadınlar, erkekler, dini liderler, toplumun çeşitli alanlardaki liderleri, ulusal ve yerel yönetim, öğretmenler, sivil toplum kuruluşları, medya, işletmeler ve üniversiteler kadına yönelik şiddeti kabul etme kültürünün değiştirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Değişim mümkündür ve kişisel ve profesyonel bir sorumluluk gerektirir. Şiddet önlendiğinde büyük bir başarı sağlanır, şiddet içermeyen bir ortamdaki aile ve toplulukta meydana gelen bağların faydaların kamuya açıklamak ve tanıtmak gerekmektedir.

3.2.4. Eğitim Bakanlığı

Eğitim ülkelerin büyümesi ve gelişmesi için şarttır, bireylerin eğitim düzeyi ile ekonomik gelişmeler arasında açık bir ilişki vardır. Gelişimin ilk aşamalarında eğitime

yatırım yapan ülkeler, sonraki aşamalarda büyük başarılar elde etmiştir. Afganistan'ın yeniden yapılanma sürecinde maharetli insan kaynağına acil ihtiyacı vardır. Bu nedenle, Afganistan'ın eğitim sistemine yatırım yapmaktan başka çıkar yolu yoktur (Milli Eğitim Bakanlığı, 2010: 6. Madde).

Anayasadaki tüm bu temel hak ve hürriyetlerden biri de eğitim hakkıdır. Afganistan'ın bakanlık sistemi çerçevesinde eğitim için bir bakanlık bulunmaktadır. Bu bakanlık, vatandaşların okul dönemi eğitimi için her konudan sorumludur.

- Okul öncesi, orta(temel), lise, teknik-mesleki, sana ve iş eğitiminin ve resmi dini eğitiminin, öğretmen yetiştirme eğitiminin, okuryazarlık eğitiminin, hayati okuryazarlık eğitiminin ve uzaktan eğitiminin programlarını hazırlama,
- Toplumun ihtiyaçlarına göre okullar, medreseler, öğretmen eğitim kurumları, teknik, mesleki, sanat okulları kurmak ve okuryazarlık eğitim merkezleri ve yurtlar kurmak,
- Normal dışı yeteneklere sahip öğrenciler için ve özel ihtiyaçlı öğrenciler için özel devlet okulları kurulması ve donatılması,
- İç menşeli, karışık ve dış menşeli özel okullar için izin verilmesi ve faaliyetlerinin denetlenmesi,
- Müfredat ve ders araç-gereçlerinin temini,
- Kütüphanelerin, kültür ve bilgi teknolojisi merkezlerinin ve spor alanlarının kurulması ve eğitim kurumlarının ihtiyaçlarına göre spor malzemelerinin sağlanması,
- Bu Kanunda öngörülen dönemlerin mezunlarına mezuniyet belgesi verilmesi (Afganistan eğitim kanunu, 7. Madde).

Eğitim Bakanlığı, Afganistan'daki tüm çocuklara ve yetişkinlere ihtiyaçlarına göre kaliteli eğitim vermeye kararlıdır. Bu nedenle devlet eğitim programları şeffaf ve hesap verebilir bir finansal ve idari sistemle desteklenmeli, denetleme ve değerlendirme sistemleri her düzeyde güçlendirilmeli ve halk, sivil toplum ve özel sektör ile sağlam bağlar kurulmalıdır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2011: 31) Bu kapsamda;

- Evrensel, dengeli ve adil bir eğitim sistemi geliştirilmesi yolu ile Afganistan İslam Cumhuriyeti vatandaşlarına eşit eğitim hakkı sağlanması. (Afganistan İslam Cumhuriyeti Eğitim Kanununu 2. ve 1. Madde)
- İkinci maddenin ikinci fıkrası, eğitimsizliği ortadan kaldırmak ve okur-yazar olmayan çocuk ve yetişkinler için acil eğitim olanağı sağlamakla ilgilidir (Afganistan İslam Cumhuriyeti Eğitim Kanununu 2. madde).

Afganistan'da, tüm vatandaşlar için eğitim hakkı eşittir ve farklı gruplarda olan herkes için eğitim olanağı sağlanmıştır. Örneğin, farklı yaş kategorilerine bakarsak, okul eğitimi alamayanlar için eğitimlerini 12. sınıfa kadar tamamlamak için özel okuryazarlık okulları vardır. “Afganistan İslam Cumhuriyeti vatandaşları, hiçbir ayırım gözetmeksizin eşit eğitim hakkına sahiptir” (Afganistan İslam Cumhuriyeti Eğitim Kanununu 3. Madde).

3.2.5. Adalet Bakanlığı

Bir devlet kurumu olarak Adalet Bakanlığı, adli ve hukuki konularda ülkenin tüm vatandaşlarına yasal ve eşit hizmetler sağlama görevlerinden sorumludur. Bu amaçla, “kanun ve adalet” stratejisi, "adalet sistemini güçlendirme, yasal ve kaliteli adli hizmetleri sağlama" stratejisi başlığı altında, altı küçük hedef şeklinde hazırlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için, etkili ve etkin programlar tasarlanıp uygulamak suretiyle insanların daha iyileşmiş bir adalet sistemine erişimi, hükümete karşı güvenlerinin ve adalet bakanlığının hukuki hizmetleri ile ilgili memnuniyetlerinin artması sağlanacak, neticede halk ile devlet arasındaki ilişki sağlamlaşacaktır (Adliye bakanlığı, 1392: 4).

Günümüzde, Adalet Bakanlığı'nın Adli Yardım Departmanı, savunma vekâletine rehberlik eden tek devlet kurumudur. Adli Yardım Departmanı sayı olarak az bir kesimi temsil etmekte olsa da, kaynak yetersizliğinden dolayı davalarını artırma gücüne sahip değildir. Bu bölüm, 2007 yılında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin 111 fermanı uyarınca, Yüksek Mahkeme'den Adalet Bakanlığına devredilmiştir. Adalet Bakanlığının en büyük başkanlıklarından olan Cezaevleri Genel Müdürlüğü, bu bakanlığın on biriminden biridir. Bu birim, 2003 yılında İçişleri Bakanlığı'ndan

Adalet Bakanlığına devredildi, Adalet Bakanlığının diğer müdürlüklerden ayrı bir yapıya sahiptir (Jensen, 2009: 63).

Afganistan halkına adli ve hukuki konularda kaliteli hizmetlerin tarh, müsvedde hazırlama, yasama belgelerinin araştırılması, işlem sürecinin takibi, basım ve neşir yollarıyla verilmesi; devlete ait menkul ve gayrimenkul malların savunulması, zanlı ve itham altındaki kişilere ücretsiz hukuki yardım sağlanması, hukuki ihtilafların erken bir aşamada çözüme kavuşturulması (mahkemelere müracaatta bulunmadan önce), kamuya ücretsiz olarak hukuki danışmanlık verilmesi, topluluklar ve siyasi partilerin kayıt altına alınması, onların performanslarının izlenmesi, koruma altındaki çocukların rehabilitasyonuna dair yeniliklerin getirilmesi, insan hakları yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde devlet dairelerinin denetlenmesi ve uluslararası insan hakları sözleşmelerin uygulanmasının izlenmesi konusunda devlet daireleriyle işbirliğinin yapılması ve hukuki belgelerin tercümesinin gerçekleştirilmesi.

Adalet Bakanlığı, hukuk, devlet İşleri, adli yardım, çocuk rehabilitasyonu merkezi, siyasi partileri ve sivil toplum kuruluşlarını inceleme ve kayıt daireleri başkanlığı vasıtası ile ve bu idarelerin faaliyetlerini merkez ve illere geliştirerek yaymak suretiyle tüm vatandaşlara hukuki hizmet sunmaktadır. Hukuki konularda kamu farkındalığını arttırmak için, "Ulusal Hukuki Farkındalık Stratejisi" hazırlanmıştır ve Adalet Bakanlığı bunu tam anlamıyla uygulamayı planlamaktadır. Avukat hakkı, şüphelilerin ve sanıkların temel haklarından ve adil yargılanma kriterlerinden biridir. Adalet Bakanlığı ücretsiz hukuki yardım hizmetleri sağlamak için daha iyi bir sistem belirlemeyi ve ülke genelinde, özellikle ilçelerde hukuki yardım hizmetleri sağlamak ve genişletmek için "Ücretsiz Hukuki Kolaylık Yardımı" planını kullanmayı amaçlamaktadır (Adalet Bakanlığı, kanun ve adalet, 2014, 2015-2019: 12).

3.2.6. Yükseköğretim Bakanlığı

Yükseköğretim Bakanlığının, Afganistan vatandaşlarına ilişkin görev ve sorumlulukları genel olarak sivil eğitim kanununun dördüncü maddesinde detaylı olarak açıklanmaktadır:

Dördüncü madde: Yükseköğretim Bakanlığı'nın ilgili idarelerin işbirliğiyle aşağıdaki faaliyetleri yürütmesi gerekmektedir:

- Yükseköğretim kurumu, Mevzuat hükümlerine uygun olarak yerli ve yabancı, gerçek ve tüzel kişilere özel yükseköğretim kurumları açma izni vermek.
- Yasaların hükmüne uygun olarak ülkenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için, devletin ve özel yükseköğretim kurumlarına niceliksel, niteliksel ve bilimsel gelişmeler ortamını sağlamak.
- Ülkenin yükseköğretim sistemine dair uygun politika ve strateji oluşturmak,
- Yüksek Öğretim Kurumu'nun ilmi ve akademik faaliyetlerine zemine oluşturmak, beşeri ve arazi şartlarına ilişkin veri ve rakamlar sağlamak için diğer devlet idareleriyle özel kurumların işbirliğini teşvik etmek.
- Mevzuat hazırlamak ve bunların uygulanmasını izlemek,
- Yabancı yükseköğretim kurumlarıyla irtibat sağlamak; geliştirme ve güçlendirme yönündeki ilişkileri sağlamak.
- Ulusal ve uluslararası kuruluşların maddi ve manevi işbirliğini celp etmek,
- Belirlenen kriterlere uygun olan yükseköğretim kurumlarının akademik, mali ve idari özerkliğini desteklemek (Kânûn-i Tahsîlât-i Mülkî-yi Afganistan, 2005: 4. Madde).

Anlaşıldığı üzere bu yasada, yükseköğretim Bakanlığı'nın eğitim standartları ve kurumları oluşturma, sürdürme ve destekleme zorunluluğu vardır. Anayasada belirtilen hususlardan biri de, vatandaşların temel hakları olarak yükseköğretimden yararlanmaktır. Buna göre, Yükseköğretim Bakanlığının, Afganistan vatandaşlarına kaynak ve imkânlar sunarak eğitim için gerekli olanağı hazırlaması gerekmektedir. Bununla birlikte, Afganistan'daki üniversitelerde, anayasada belirtilen malzemelerin sınırlı olduğu ve bazen belirli materyallerin öğrenciler tarafından satın alındığı görülmektedir. Bunların hepsinin yanı sıra, öğrencinin bilimsel araştırmalarına ve başarısına da fazla bir önem verildiği ve dikkat edildiği söylenemez.

3.2. İnsan Hak ve Özgürlüklerine Yönelik Uluslararası Destek

İnsanlık tarihi, savaş ve kargaşalar tarihidir. İnsan, yaşamını sürekli savaş kargaşası içerisinde, dert ve sıkıntılarla geçmesini istememesine rağmen, savaş bazen kaçınılmaz oluyor. İnsanın barış içerisinde yaşamak arzusu, bir temenni olarak onun ruhunda barış ve sükûnete erişme çabasına dönüşüyor. Şayet, savaş neden meydana geliyor? Sorusuna hiç kimsenin cevabı olmasa gerek! Ancak şunu demek mümkün: Milletler ve kavimlerin birbirleriyle rasyonel düzeyde olmayan ilişkilerinin, insanlar ve ülkeler arası savaşların ortaya çıkması ve devam etmesinin sebebidir.

Yirminci yüzyılda, o da insanın bir neslinin yaşamı boyunca, iki büyük savaş vuku bulmuştur ki çağdaş insanlık tarihi bunları birinci ve ikinci dünya savaşı olarak adlandırır. Bu iki savaş neticesinde milyonlarca insan ölmüş, birçok ülke isteyerek veya istemeden bu savaşa müdahil olmuştur. Bu yüzden, bu savaşların zararlı ve telafisi mümkün olmayan sonuçlarından ötürü, insanlar Birleşmiş Milletler teşkilatını kurma kararını almaya mecbur kalmışlardır. Bu vesileyle uluslararası bir kuruluş Birleşmiş Milletler adıyla tesis edilmiştir. Birleşmiş Milletler, beyannamesini şu tasdimle ortaya koydu:

Birleşmiş Milletler halkları olarak biz, bir insan ömrü müddetinde iki defa yaşanmış olan ve insanları açıklanması mümkün olmayan musibetlere duçar eden savaşın felaketinden gelecek nesilleri muhafaza etmek için, temel insan haklarına, kişilerin onur ve haysiyetine, kadın ve erkek haklarının eşitliğine inandığımızı bildirerek korumaya karar verdik. Aynı şekilde büyük küçük gözetmeksizin bütün insanlara uygun şartları sağlayarak adaleti korumayı, gereken Antlaşmalar ve diğer uluslar arası hukuk kaynaklarını temin etmeyi, sosyal hayat ve yaşam şartlarının daha fazla özgürlüğüne katkıda bulunmayı, bu hedeflere ulaşılması hususunda müsamaha ve hoşgörü göstermeyi, hep beraber iyi bir komşuluk ruhuna sahip olarak barış içinde yaşamayı vs. taahhüt ediyoruz.

Birleşmiş Milletlerin bu yöntemi uygulamasının amacı, uluslararası ilişkileri hızlandırıp rasyonelleştirerek sürekli meydana gelen savaşların önünü almak, devletler ve milletler arasında insanların temel haklarını daha iyi koruyabilmektir. Bundan

dolayı mutlakçı güçleri kınamış ve insan iradesinin iktidarı temin etme ve devlet oluşturma hususunda gerekli görmüştür.

Birleşmiş Milletler kuruluşundan bu yana insanların yaşam koşullarına uygun olarak, onların siyasi ve hukuki hayatını etkileyen tüzükler ve beyanlar sunmuştur. Aynı zamanda bunlar, devletlerin adli sistemlerinde önemli siyasi, sosyal ve kültürel belgeler olarak kabul edilirler.

Birleşmiş Milletlerin bu beyannamelerinden biri de, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'dir ki bugün adalet, özgürlük ve temel insan hakları alanında, devletlerin adli-hukuki sistemlerinde genel bir rehber olarak kabul edilmektedir. Afganistan devleti de, bu deklarasyonu kabul ederek uygulanması hususunda ülke anayasasında tekitte bulunmuştur. Afganistan anayasası, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin kabul edilen beyanları dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Afganistan devleti, Birleşmiş Milletler üyesi olup Birleşmiş Milletler Deklarasyonları ve belgelerinin çoğunu kabul etmektedir. Bu nedenle, adaletin uluslararası standartlara uygun olarak uygulanabilmesi için, adli ve hukuki makamlar, sivil toplum kuruluşları ve Afganistan hükümet kurumlarının, özellikle adli-hukuki ve yargı dairelerinin bu beyannamelerden haberdar olmaları gerekmektedir. Ayrıca bu beyannameler, bütün Afganistan vatandaşlarının erişimine sunularak onların kendi temel haklarından haberdar olmaları sağlanmalıdır. Zira vatandaşların bu konuda bilgi sahibi olmaları, yargı kurumlarınca adaletin iyi bir şekilde uygulanabilmesine kolaylık sağlayacaktır.

SONUÇ

Bu çalışmanın amacı Afganistan'ın anayasal gelişmelerini ve bu gelişmelerin önemli bir unsuru olan temel hak ve hürriyetleri incelemektir. Bunun için öncelikle Afganistan tarihinin siyasi ve hukuki olarak nasıl şekillendiği öncelikle incelenmiş ve Afganistan'ın anayasa tarihi ortaya konulmuştur. Afganistan'ın tarihi tüm yönleriyle karışıklıklarla doludur. Hem dini hem siyasi hem de hukuki bir karmaşa olan Afganistan'ın anayasal gelişmeleri de dönem dönem yönetimlerin etkisi ile farklı biçimde şekillenmiştir.

Bahsettiğimiz karmaşa ortamında Afganistan'ın bir anayasaya sahip olma çabası ise hep devam etmiştir. Birçok anayasa yapılan ülkede son olarak 2004 anayasası yapılmıştır. Bu anayasa temel olarak evrensel hukuk ilkelerini esas almıştır. Farklı olarak islam hukukunun etkisi de büyüktür.

2004 yılında yapılan anayasada temel hak ve hürriyetler anayasanın ikinci bölümünde düzenlenmiştir. Bu haklar arasında İnsan hakları, ifade özgürlüğü, siyasi faaliyet hakkı, seçme ve seçilme hakları gibi modern değerler de yer almaktadır. Bu haklar anayasada güvence altına alınmasına rağmen bazı hakların yeterince yerine getirilmediği gözlemlenmektedir.

Evrensel hukuk ilkeleri çerçevesinde oluşturulmaya çalışılan temel hak ve hürriyetler çalışmamızın ikinci bölümünde tek tek ele alınmış ve incelenmiştir. Bu düzenlemelerin yapılmış olması görünüşte demokratik bir devlet olma yolunda öok önemli bir adımdır. Ancak uygulamanın başarılı olduğu söylenemez. Bazı haklar korunuyor olsa da anayasada düzenlenen temel hak ve hürriyetlerin tam olarak korunduğu söylenemez.

Tezimizin son bölümünde ise Afganistan ulusal hukukunda insan haklarını koruma mekanizmalarının neler olduğu ve bu mekanizmaların nasıl işlediği anlatılmıştır. Anayasal hakları takip eden İnsan Hakları Bağımsız Komisyonu bulunmaktadır. Bunun dışında Afganistan hem ulusal düzenlemeler ile hem de uluslararası anlaşmalar ile temel hak ve hürriyetlerin korunmasını taahhüt etmiştir. Ayrıca yasama, yürütme ve yargı örgütlerinin de bu hakları koruması gerektiği anayasal olarak ortaya konulmuştur.

Ancak genel manada Afganistan hukuki yapısını değerlendirirsek başarılı işlediğini söylemek zordur. Yerel güçler ile devlet arasındaki güç savaşları hukukun uygulanmasını güçleştirmektedir. Bunun dışında Afganistan'ın yabancı devletler tarafından da etki altında olduğu, doğrudan ve dolaylı olarak müdahale ettikleri unutulmamalıdır.

Bütün bunlar ele alındığında Afganistan'ın demokratik bir hukuk devleti olma yolunda attığı adımlar olmasına rağmen temel hak ve hürriyetlerin korunmasında ciddi eksikleri olduğunu tespit etmek gerekecektir. Temelde hukuk bilinci ve insan hakları eğitimi verilmeden ve kargaşa ortamı bitirilmeden Afganistanın istenen yapıya ulaşması mümkün görünmemektedir.

EK**Afganistan Anayasası****(İkinci Bölüm)****Vatandaşların Temel Hak ve Görevleri****حقوق اساسي و وجایب اتباع**

ماده بیست و دوم:

هر نوع تبعیض و امتیاز بین اتباع افغانستان ممنوع است.

اتباع افغانستان اعم از زن و مرد در برابر قانون دارای حقوق و وجایب مساوی می باشند.

Madde 22:

Afganistan vatandaşları arasında her türlü ayrımcılık ve ayırım yapılması yasaktır.

Afganistan vatandaşları, ister kadın ister erkek, yasa önünde eşit hak ve görevlere sahiptir.

ماده بیست و سوم:

زندگی موهبت الهی و حق طبیعی انسان است. هیچ شخص بدون مجوز قانونی از این حق محروم نمی گردد.

Madde 23:

Yaşam, Allah'ın armağanı ve insanın doğal hakkıdır. Hiç kimse yasal izin olmadan bu haktan mahrum edilemez.

ماده بیست و چهارم:

آزادی حق طبیعی انسان است. این حق جز آزادی دیگران و مصالح عامه که توسط قانون تنظیم می گردد، حدودی ندارد.

آزادی و کرامت انسان از تعرض مصون است.

دولت به احترام و حمایت آزادی و کرامت انسان مکلف می باشد.

Madde 24:

Özgürlük insanın doğal hakkıdır. Bu hakkın, başkalarının özgürlüğü dışında ve kanunla düzenlenen kamu yararı dışında bir sınırı yoktur. Özgürlük ve insanlık onuru dokunulmazdır. Devlet, insan özgürlüğü ve onuruna saygı duymak ve korumakla yükümlüdür.

ماده بیست و پنجم:

برائت ذمه حالت اصلي است.

متهم تا وقتي که به حکم قطعي محکمه با صلاحیت محکوم عليه قرار نگیرد، بي گناه شناخته مي شود.

Madde 25:

Masumiyet asli bir durumdur. Sanık, yetkili bir mahkeme emriyle suçlu olduğu kanıtlanıncaya kadar masum sayılır.

ماده بیست و ششم:

جرم یک عمل شخصي است.

تعقيب، گرفتاري يا توقيف متهم و تطبيق جزا بر او به شخص ديگري سرايت نمي کند.

Madde 26:

Suç Kişisel bir eylemdir. Sanığın yargılanması, tutuklanması veya gözaltına alınması cezanın uygulanması kişiyedir, başka bir kişiye yayılmaz.

ماده بیست و هفتم:

هیچ عملي جرم شمرده نمي شود مگر به حکم قانوني که قبل از ارتکاب آن نافذ گردیده باشد.

هیچ شخص را نمي توان تعقيب، گرفتار و يا توقيف نمود مگر بر طبق احکام قانون.

هیچ شخص را نمی توان مجازات نمود مگر به حکم محکمه با صلاحیت و مطابق به احکام قانونی که قبل از ارتکاب فعل مورد اتهام نافذ گردیده باشد.

Madde 27:

Öncesinden Kanun hükmüyle belirtilmedikçe, hiçbir eylem suç olarak kabul edilmez. Yasaların öngördüğü durumlar dışında hiç kimse takip edilemez, tutuklanamaz veya gözaltına alınamaz. Suç teşkil eden bir eylem yürürlükteki yasaya uygun olarak, kesin ve yetkili bir yargı organı haricinde hiç kimse tarafından cezalandırılmaz.

ماده بیست و هشتم:

هیچ یک از اتباع افغانستان به علت اتهام به جرم، به دولت خارجی سپرده نمی شود مگر بر اساس معامله بالمثل و پیمان های بین الدول که افغانستان به آن پیوسته باشد.

هیچ افغان به سلب تابعیت و یا تبعید در داخل یا خارج افغانستان محکوم نمی شود.

Madde 28:

Afganistan'ın katıldığı benzer bir anlaşma ve hükümetler arası anlaşmaların haricinde, hiçbir Afganistan vatandaşı suçlama suçuyla dış devlete devredilemez. Hiçbir Afgan, Afganistan'ın içinde veya dışında vatandaşlıktan alınma veya sürgün etme cezasına çarptırılmaz.

ماده بیست و نهم:

تعذیب انسان ممنوع است.

هیچ شخص نمی تواند حتی به مقصد کشف حقایق از شخص دیگر، اگرچه تحت تعقیب، گرفتاری یا توقیف و یا محکوم به جزا باشد، به تعذیب او اقدام کند یا امر بدهد.

تعیین جزایی که مخالف کرامت انسانی باشد، ممنوع است.

Madde 29:

İnsanlara zulmetmek yasaktır. Soruşturma, tutuklama, gözaltı alınma veya cezalandırılmak üzere mahkûm edilmiş bir kimseden gerçeği keşfetmek için bile olsa hiç kimse başkasını işkence yapmaz veya emir veremez. İnsanlık onuruna aykırı bir ceza vermek yasaktır.

ماده سي ام:

اظهار، اقرار و شهادتي که از متهم يا شخص ديگري به وسيله اکراه به دست آورده شود، اعتبار ندارد.
اقرار به جرم عبارت است از اعتراف متهم با رضایت کامل و در حالت صحت عقل، در حضور محکمه با صلاحیت.

Madde 30:

Davalı veya başka bir kişi tarafından isteksizce elde edilen ifade, itiraf ve tanıklık geçerli değildir. Suçluluk itirafı, yetkili bir mahkemenin huzurunda tam akıl sağlığı ve doğru şekilde sanığın itirafıdır.

ماده سي و یکم:

هر شخص مي تواند براي دفع اتهام به مجرد گرفتاري و يا براي اثبات حق خود، وکیل مدافع تعیین کند.
متهم حق دارد به مجرد گرفتاري، از اتهام منسوب اطلاع یابد و در داخل میعادتي که قانون تعیین می کند در محکمه حاضر گردد.

دولت در قضایای جنایی برای متهم بی بضاعت وکیل مدافع تعیین می نماید.

محرمیت مکالمات، مراسلات و مخابرات بین متهم و وکیل آن، از هر نوع تعرض مصون می باشد.

وظایف و صلاحیت های وکلای مدافع توسط قانون تنظیم می گردد.

Madde 31:

Herkes suçlamaları engellemek veya haklarını kanıtlamak için bir avukat atayabilir.

Davalı tutuklandığı anda ücretten haberdar olma ve yasadaki öngörülen sınırlar dâhilinde bir mahkeme önünde görünme hakkına sahiptir.

Cinayet davalarında devlet, maddi durumu iyi olmayan sanık için bir savunma avukatı atar. Davalı ile avukatı arasındaki görüşmelerin, yazışmaların, iletişim ve iletişimin gizliliği her türlü ihlale karşı korunacaktır. Savunma avukatlarının görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

ماده سي و دوم:

مديون بودن شخص موجب سلب يا محدود شدن آزادي وي نمي شود.

طرز و وسايل تحصيل دين توسط قانون تنظيم ميگردد.

Madde 32:

Borç, bireyin özgürlüğünü kısıtlamaz veya mahrum etmez. Borç kurtarma yöntemi ve araçları yasa ile düzenlenir.

ماده سي و سوم:

اتباع افغانستان حق انتخاب کردن و انتخاب شدن را دارا مي باشند.

شرایط و طرز استفاده از این حق توسط قانون تنظيم ميگردد.

Madde 33:

Afganistan halkı seçme ve seçilme hakkına sahiptir, şart ve kullanım şartı Afganistan anayasası tarafında düzenlemektedir.

ماده سي و چهارم:

آزادي بيان از تعرض مصون است.

هر افغان حق دارد فکر خود را به وسيله گفتار، نوشته، تصوير و يا وسايل ديگر، با رعايت احكام مندرج اين قانون اساسي اظهار نمايد.

هر افغان حق دارد مطابق به احكام قانون، به طبع و نشر مطالب، بدون ارائه قبلي آن به مقامات دولتي، بپردازد.

احكام مربوط به مطابع، راديو و تلويزيون، نشر مطبوعات و ساير وسايل ارتباط جمعي توسط قانون تنظيم ميگردد.

Madde 34:

İfade özgürlüğü dokunulmazdır. Her Afgan, görüşünü bu Anayasanın hükümlerine uygun olarak konuşma, yazı, resim veya başka yollarla ifade etme hakkına sahiptir.

Her Afgan, kamu görevlilerine önceden bildirimde bulunmaksızın, yasa hükümlerine

uygun olarak materyal yayınlama ve dağıtma hakkına sahiptir. İçerik, radyo ve televizyon, basın ve diğer kitle iletişim araçlarını düzenleyen yasalar yasalara tabidir.

ماده سي و پنجم:

اتباع افغانستان حق دارند به منظور تامین مقاصد مادي و یا معنوي، مطابق به احکام قانون، جمعيتها تاسیس نمایند.

اتباع افغانستان حق دارند، مطابق به احکام قانون، احزاب سياسي تشکیل دهند، مشروط بر اینکه:

- مرامنامه و اساسنامه حزب، مناقض احکام دین مقدس اسلام و نصوص و ارزشهای مندرج این قانون اساسی نباشد؛
- تشکیلات و منابع مالی حزب علنی باشد؛
- اهداف و تشکیلات نظامی و شبه نظامی نداشته باشد؛
- وابسته به حزب سياسي و یا دیگر منابع خارجی نباشد؛

تاسیس و فعالیت حزب بر مبنای قومیت، سمت، زبان و مذهب فقهی جواز ندارد.

جمعیت و حزبی که مطابق به احکام قانون تشکیل می شود، بدون موجبات قانونی و حکم محکمه با صلاحیت منحل نمی شود.

Madde 35:

Maddi ve manevi hedeflere ulaşmak için, Afganistan vatandaşları, kanunun hükümlerine uygun olarak dernekler kurma hakkına sahip olacaktır.

Afganistan vatandaşları, aşağıdaki şartlar altında, kanun hükümlerine uygun olarak siyasi partiler kurma hakkına sahiptir:

- Esas Sözleşme ve Parti Tüzüğü, İslam'ın kutsal dininin hükümlerine ve bu Anayasa'da yer alan metin ve değerlere aykırı olmama;
- Partinin teşkilatı ve mali kaynakları açık olmalı;
- Askeri veya paramiliter amaç ve yapılaraya sahip olmamalı;
- Siyasi partiye veya diğer dış kaynaklara bağlı olmamak;

Parti'nin etnik köken, bölge, dil ve din mezhepçiliğine dayanarak kurulmasına ve işletilmesine izin verilmez.

Kanun hükümlerine göre oluşturulmuş bir parti veya dernek, yasal sebepler ve yetkili mahkeme emri olmadan çözülmez.

ماده سي و ششم:

اتباع افغانستان حق دارند براي تأمين مقاصد جايز و صلح آميز، بدون حمل سلاح، طبق قانون اجتماع و تظاهرات نمايند.

Madde 36:

Afganistan vatandaşları, meşru haklarının sağlanması için yasalara uygun olarak barışçıl ve silah taşımadan toplanma ve gösteri yapma hakkına sahiptir.

ماده سي و هفتم:

آزادي و محرميت مراسلات و مخابرات اشخاص چه به صورت مکتوب باشد و چه به وسيله تيلفون، تلگراف و وسايل ديگر، از تعرض مصون است.

دولت حق تفتيش مراسلات و مخابرات اشخاص را ندارد، مگر مطابق به احکام قانون.

Madde 37:

Bireylerin mektuplaşma, telefon, telgraf ve benzeri iletişim içeriklerine erişim yasaktır iletişiminin özgürlüğü ve gizliliği korunacaktır.

Hükümetin, yasalara uygun olmadıkça, bireylerin yazışmaları ve iletişimini denetleme hakkı yoktur.

ماده سي و هشتم:

مسکن شخص از تعرض مصون است. هیچ شخص، به شمول دولت، نمی تواند بدون اجازه ساکن یا قرار محکمه با صلاحیت و به غیر از حالات و طرزي که در قانون تصریح شده است، به مسکن شخص داخل شود یا آن را تفتيش نماید.

در مورد جرم مشهود، مامور مسئول می تواند بدون اجازه قبلي محکمه، به مسکن شخص داخل شود یا آن را تفتيش کند. مامور مذکور مکلف است بعد از داخل شدن یا اجرای تفتيش، در خلال مدتي که قانون تعیین می کند قرار محکمه را حاصل نماید.

Madde 38:

Bir insanın evi dokunulmazdır. Devlet de dâhil olmak üzere hiçbir kimse, bir kimsenin konutuna ev sahibinin izni olmadan veya yetkili mahkeme kararı olmadan ve yasada belirtilen usul ve tarz dışında giremez veya arayamaz. Belirgin bir suç unsuru olması durumunda, mahkemenin ön izni olmadan sorumlu görevli bir kişinin mülküne

girebilir veya arama bilecektir. Bu görevlinin, eve girdikten veya bir denetleme yaptıktan sonra, yasa ile belirlenen süre içinde bir mahkeme emri çıkarması gerekiyor.

ماده سي ونهم:

هر افغان حق دارد به هر نقطه کشور سفر نماید و مسکن اختیار کند، مگر در مناطقی که قانون ممنوع قرار داده است.

هر افغان حق دارد مطابق به احکام قانون به خارج افغانستان سفر نماید و به آن عودت کند.

دولت از حقوق اتباع افغانستان در خارج از کشور حمایت می نماید.

Madde 39:

Her Afgan, yasaların yasakladığı yerler dışında, ülke içinde her yere seyahat etme ve ev sahibi olma hakkına sahiptir. Her Afgan'ın yasalara uygun olarak yurtdışına seyahat etme ve Afganistan'a dönme hakkı vardır. Devlet, Afganistan'ın yurtdışındaki vatandaş haklarını destekliyor.

ماده چهل:

ملکیت از تعرض مصون است.

هیچ شخص از کسب ملکیت و تصرف در آن منع نمی شود، مگر در حدود احکام قانون.

ملکیت هیچ شخص، بدون حکم قانون و فیصله محکمه با صلاحیت مصادره نمی شود.

استملاک ملکیت شخص، تنها به مقصد تأمین منافع عامه، در بدل تعویض قبلی و عادلانه، به موجب قانون مجاز می باشد.

تفتیش و اعلان دارایی شخص، تنها به حکم قانون صورت می گیرد.

Madde 40:

Mülkiyet, ihlallere karşı güvenlidir. Yasa hükümleri ile sınırlanmadıkça veya yasaklanmadıkça, herkes mülk edinebilir ve mülk sahibi olabilir. Yasanın emri ve yetkili mahkemenin kararı olmadan kimsenin mallarına el konulmaz. Özel mülk

edinilmesine yasal olarak yalnızca kamu yararı uğruna ve önceden ve adil tazminat karşılığında izin verilir.

Bir kişinin mal varlığının denetimi ve beyanı sadece yasa hükmüyle yapılır.

ماده چهل و یکم:

اشخاص خارجي در افغانستان حق ملکیت اموال عقاري را ندارند.

اجاره عقار به منظور سرمایه گذاری، مطابق به احکام قانون مجاز می باشد. فروش عقار به نمایندگی های سیاسی دول خارجی و به مؤسسات بین المللی که افغانستان عضو آن باشد، مطابق به احکام قانون، مجاز می باشد.

Madde 41:

Yabancı şahısların Afganistan'da taşınmaz mal sahibi olma hakları yoktur. Kanun uyarınca yatırım amaçlı gayrimenkul kiralanmasına izin verilmektedir. Afganistan'ın üyesi olduğu uluslararası kuruluşların yanı sıra yabancı ülkelerin diplomatik misyonlarına malların satışına kanun hükümlerine göre izin verilecek.

ماده چهل و دوم:

هر افغان مکلف است مطابق به احکام قانون به دولت مالیه و محصول تأدیه کند.

هیچ نوع مالیه و محصول، بدون حکم قانون، وضع نمی شود.

اندازه مالیه و محصول و طرز تأدیه آن، با رعایت عدالت اجتماعی، توسط قانون تعیین میگردد.

این حکم در مورد اشخاص و مؤسسات خارجی نیز تطبیق میشود.

هر نوع مالیه، محصول و عواید تأدیه شده، به حساب واحد دولتی تحویل داده می شود.

Madde 42:

Her Afgan, yasa hükümlerine göre devlete vergi ve harç ödeyecektir.

Kanuna uygun olmadan hiçbir vergi veya harç alınmaz.

Verginin oranları ve ürünün ödeme şekli, sosyal adalete uygun olarak kanunla belirlenir. Aynı hüküm yabancı bireyler ve kurumlar için de geçerlidir. Ödenen vergi, devlet Hesaplarına yatırılır.

ماده چهل وسوم:

تعلیم حق تمام اتباع افغانستان است که تا درجه لیسانس در مؤسسات تعلیمی دولتی به صورت رایگان از طرف دولت تأمین می گردد.

دولت مکلف است به منظور تعمیم متوازن معارف در تمام افغانستان، تأمین تعلیمات متوسطه اجباری، پروگرام مؤثر طرح و تطبیق نماید و زمینه تدریس زبان های مادری را در مناطقی که به آنها تکلم می کنند فراهم کند.

Madde 43:

Eğitim tüm Afganistan vatandaşlarının hakkıdır. Lisans derecesine kadar devlet eğitim kurumlarında ücretsiz olarak sağlanır. Hükümet, Afganistan'ın tüm bölgelerinde dengeli eğitimi genelleştirmek, zorunlu orta öğretim sağlamak ve konuşulduğu alanlarda anadilleri eğitim vermek amacıyla etkili programlar tasarlamak ve uygulamakla yükümlüdür.

ماده چهل و چهارم:

دولت مکلف است به منظور ایجاد توازن و انکشاف تعلیم برای زنان، بهبود تعلیم کوچیان و امحای بی سوادی در کشور، پروگرامهای مؤثر طرح و تطبیق نماید.

Madde 44:

Devlet, kadınlar için dengeli bir eğitim oluşturmak ve teşvik etmek, göçebelerin eğitimini iyileştirmek ve ülkedeki eğitimsizlik durumunu ortadan kaldırmak için etkili programlar tasarlayıp ve uygulamakla hükümlüdür.

ماده چهل و پنجم:

دولت نصاب واحد تعليمي را، بر مبناي احكام دين مقدس اسلام و فرهنگ ملي و مطابق با اصول علمي، طرح و تطبيق مي كند و نصاب مضامين ديني مكاتب را، بر مبناي مذاهب اسلامي موجود در افغانستان، تدوين مي نمايد.

Madde 45:

Devlet, İslam'ın dininin ilkelerine, ulusal kültürün yanı sıra akademik ilkelere dayanan birleşik bir eğitim müfredatı hazırlayacak ve uygulayacak ve Afganistan'daki mevcut İslam mezhepleri temelinde okullar için müfredat dersleri geliştirecektir.

ماده چهل و ششم:

تأسیس و اداره مؤسسات تعلیمات عالی، عمومی و اختصاصی وظیفه دولت است.

اتباع افغانستان مي توانند به اجازه دولت به تأسيس مؤسسات تعلیمات عالی، عمومی، اختصاصی و سواد آموزي اقدام نمایند.

دولت مي تواند تأسيس مؤسسات تعلیمات عالی، عمومی و اختصاصی را به اشخاص خارجي نیز مطابق به احكام قانون اجازه دهد.

شرایط شمول در مؤسسات تعلیمات عالی دولتي و سایر امور مربوط به آن، توسط قانون تنظیم میگردد.

Madde 46:

Yükseköğretim, kamu ve özel eğitim kurumları kurmak ve işletmek hükümetin sorumluluğundadır. Afganistan vatandaşları, devlet izniyle yükseköğretim, halk eğitimi, özel eğitim ve okuryazarlık kurumları kurabilir Devlet ayrıca yabancılara da yasa hükümlerine uygun olarak kamu ve özel eğitim kurumları kurmasına izin verebilir. Devletin yükseköğretim kurumlarına ve diğer ilgili konulara kabul şartları kanunla düzenlenir.

ماده چهل و هفتم:

دولت براي پیشرفت علم، فرهنگ، ادب و هنر پروگرامهاي مؤثر طرح مي نمايد.

دولت حقوق مؤلف، مخترع و کاشف را تضمین می نماید و تحقیقات علمی را در تمام عرصه ها تشویق و حمایت می کند و استفاده مؤثر از نتایج آن را، مطابق به احكام قانون، تعمیم می بخشد.

Madde 47:

Devlet, bilgi, kültür, edebiyat ve sanatın teşviki için etkili programlar tasarlar. Devlet, yazarların, mucitlerin ve kâşiflerin telif haklarını garanti altına alacak ve tüm alanlardaki bilimsel araştırmaları teşvik edecek ve koruyacak, sonuçlarını yasaların hükümlerine uygun olarak etkin kullanım için yayınlamalıdır.

ماده چهل و هشتم:

کار حق هر افغان است.

تعیین ساعات کار، رخصتی با مزد، حقوق کار و کارگر و سایر امور مربوط به آن توسط قانون تنظیم می‌گردد.

انتخاب شغل و حرفه، در حدود احکام قانون، آزاد می‌باشد.

Madde 48:

İş, her Afgan'ın hakkıdır. Çalışma saatleri, ücretli tatiller, iş ve işçi hakları ile ilgili konular kanunla düzenlenir. Mesleğin ve zanaatın seçimi yasaların sınırları dâhilinde serbesttir.

ماده چهل و نهم:

تحمیل کار اجباری ممنوع است.

سهم‌گیری فعال در حالت جنگ، آفات و سایر حالاتی که حیات و آسایش عامه را تهدید کند، از وجایب ملی هر افغان می‌باشد.

تحمیل کار بر اطفال جواز ندارد.

Madde 49:

Zorla çalıştırma yasaktır. Savaş, felaket ve halkın yaşamını ve rahatlığını tehdit eden diğer durumlarda aktif katılım, her Afgan'ın ulusal görevidir. Çocuklar zorla çalıştırılmaz.

ماده پنجاهم:

دولت مکلف است به منظور ایجاد اداره سالم و تحقق اصلاحات در سیستم اداری کشور تدابیر لازم اتخاذ نماید.

اداره اجراءات خود را با بیطرفی کامل و مطابق به احکام قانون عملی می سازد.

اتباع افغانستان حق دسترسی به اطلاعات از ادارات دولتی را در حدود احکام قانون دارا می باشند. این حق جز صدمه به حقوق دیگران و امنیت عامه حدودی ندارد.

اتباع افغانستان بر اساس اهلیت و بدون هیچگونه تبعیض و به موجب احکام قانون به خدمت دولت پذیرفته می شوند.

Madde 50:

Devlet, sağlam bir idare kurmak ve ülkenin idari sistemini yeniden düzenlemek için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür. İdare, görevlerini eksiksiz bir tarafsızlıkla ve yasaların hükümlerine uygun olarak yerine getirir. Afganistan vatandaşları, kanun hükümleri uyarınca devlet birimlerindeki bilgilere erişme hakkına sahip olacaklardır. Bu hakkın, kamu güvenliğinin yanı sıra başkalarının haklarına zarar vermediği sürece hiçbir sınırlaması yoktur. Afganistan vatandaşları, kanun hükümlerine göre, ayrımcılık yapılmaksızın, kabiliyet temelinde devlet tarafından istihdam edilir.

ماده پنجاه و یکم:

هر شخص که از اداره بدون موجب متضرر شود مستحق جبران خساره می باشد و می تواند برای حصول آن در محکمه دعوا اقامه کند.

به استثنای حالاتیکه در قانون تصریح گردیده است، دولت نمی تواند بدون حکم محکمه باصلاحیت به تحصیل حقوق خود اقدام کند.

Madde 51:

İdare tarafından sebepsiz yere zarar gören herkes tazminat alma hakkına sahiptir ve mahkemeye tazminat için dava açabilir. Kanunda belirtilen durumlar dışında devlet, yetkili mahkeme emri olmadan, haklarını talep edemez.

ماده پنجاه و دوم:

دولت وسایل وقایه و علاج امراض و تسهیلات صحي رایگان را برای همه اتباع مطابق به احکام قانون تامین مینماید.

دولت تأسیس و توسعه خدمات طبي و مراکز صحي خصوصي را مطابق به احکام قانون تشویق و حمایت مي کند.

دولت به منظور تقویت تربیت بدني سالم و انکشاف ورزشهاي ملي و محلي تدابیر لازم اتخاذ مي نماید.

Madde 52:

Devlet, yasalara uygun olarak tüm vatandaşlara ücretsiz acil tıbbi malzeme ve tesisler sunmakla görevlidir. Devlet, özel sağlık hizmetlerinin ve sağlık merkezlerinin kurulmasını ve geliştirilmesini kanun hükümlerine göre destek ve teşvik etmektedir. Devlet, sağlıklı beden eğitimi ve ulusal ve yerel sporların gelişimini teşvik etmek için gerekli önlemleri alır.

ماده پنجاه و سوم:

دولت به منظور تنظیم خدمات طبي و مساعدت مالي برای بازماندگان شهدأ و مفقودين و برای باز تواني معلولين و معيوبين و سهم گيري فعال آنان در جامعه، مطابق به احکام قانون، تدابیر لازم اتخاذ مي نماید.

دولت حقوق متقاعدین را تضمین نموده، برای کهن سالان، زنان بی سرپرست، معیوبین و معلولین و ایتم بی بضاعت مطابق به احکام قانون کمک لازم به عمل مي آورد.

Madde 53:

Devlet, şehit ve kayıp kişilerin ailesine sağlık hizmetlerini yanı sıra maddi yardımda bulunmakla, engellilerin topluma aktif katılımlarının yasa hükümlerine uygun olarak yeniden entegrasyonu için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür. Devlet, emeklilerin haklarını güvence altına alacak ve yaşlılara, engelli ve özürli kadınların yanı sıra yoksul yetimlere de yasaların hükümlerine uygun olarak gerekli yardımı yapar.

ماده پنجاه و چهارم

خانواده رکن اساسي جامعه را تشکیل مي دهد و مورد حمایت دولت قرار دارد.

دولت به منظور تأمین سلامت جسمی و روحی خانواده، بالاخص طفل و مادر، تربیت اطفال و برای از بین بردن رسوم مغایر با احکام دین مقدس اسلام تدابیر لازم اتخاذ می کند.

Madde 54:

Aile toplumun temel bir dayanağıdır ve devlet tarafından desteklenir.

Hükümet, ailenin fiziksel ve ruhsal iyiliğini, özellikle çocuklar ve anneleri, çocukların yetişmesini ve İslam'ın Kutsal öğretilerine aykırı geleneklerin ortadan kaldırılmasını sağlamak için önlemler alır.

ماده پنجاه و پنجم:

دفاع از وطن وجیبه تمام اتباع افغانستان است.

شرایط اجرای دوره مکلفیت عسکری توسط قانون تنظیم میگردد.

Madde 55:

Vatan savunması tüm Afganların görevidir. Askerlik görev süresinin uygulanmasına ilişkin şartlar kanunla düzenlenir.

ماده پنجاه و ششم:

پیروی از احکام قانون اساسی، اطاعت از قوانین و رعایت نظم و امن عامه وجیبه تمام مردم افغانستان است.

بی خبری از احکام قانون عذر دانسته نمی شود.

Madde 56:

Anayasaya ve kanunlara uymak, kamu düzeni ve güvenliği gözetmek Afganistan halkının bütününün görevidir. Kanun hükümlerini bilmemek bahane sayılmaz.

ماده پنجاه و هفتم

دولت حقوق و آزادی های اتباع خارجی را در افغانستان، طبق قانون تضمین می کند. این اشخاص در حدود قواعد حقوق بین المللی به رعایت قوانین دولت افغانستان مکلف می باشند.

Madde 57:

Devlet, Afganistan'daki yabancı uyruklu kişilerin hak ve özgürlüklerini yasalara uygun olarak garanti eder. Bu insanlar, Afganistan devleti kanunlarına uluslararası hukuk hükümleri sınırları dâhilinde uymakla yükümlüdür.

ماده پنجاه و هشتم:

دولت به منظور نظارت بر رعایت حقوق بشر در افغانستان و بهبود و حمایت از آن، کمیسیون مستقل حقوق بشر افغانستان را تاسیس می نماید.

هر شخص می تواند در صورت نقض حقوق بشري خود، به این کمیسیون شکایت نماید.

کمیسیون می تواند موارد نقض حقوق بشري افراد را به مراجع قانوني راجع سازد و در دفاع از حقوق آنها مساعدت نماید.

تشکیل و طرز فعالیت این کمیسیون توسط قانون تنظیم میگردد.

Madde 58:

Devlet, Afganistan'daki insan haklarını denetlemek ve geliştirmek için Afganistan'daki Bağımsız İnsan Hakları Komisyonunu kurar. İnsan hakları ihlalleri durumunda herkes Komisyon'a şikâyette bulunabilir. Komisyon, insan hakları ihlallerini yasal makamlara yönlendirebilir ve haklarının korunmasına yardımcı olabilir. Bu komisyonun oluşumu ve işleyişi kanunla düzenlenir.

ماده پنجاه و نهم:

هیچ شخص نمی تواند با سوء استفاده از حقوق و آزادیهای مندرج این قانون اساسی، بر ضد استقلال، تمامیت ارضی، حاکمیت و وحدت ملی عمل کند.

Madde 58:

Hiç kimse bu Anayasa'da belirtilen hak ve özgürlükleri suiistimal ederek bağımsızlık, toprak bütünlüğü, egemenlik ve ulusal birliğe karşı hareket edemez.

KAYNAKLAR

- ABDULLAH**, Nizameddin, (2005), *Yasa Türleri ve Afganistan Hukuk Sisteminde Yasama*, Sayıt Yayınevi, Kabil.
- AHMADI**, Nasir Ahmad, (2017) “Afganistan’da Kadınlara Yönelik Şiddet Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme, **Yüksek Lisans**, Eskişehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Eskişehir.2017.
- AKBAŞ**, İsmail, (2008). (Afgan Kralı Emanullah Hanın Türkiye gezisi), **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, 2010, VII.
- AZİZİ**, A. (1997). *Afganistan 1987 Yılı Anayasası’nda Demokrasi Niteliğinin Yansıtması*, Kabil, Ekadomi Ulum Yayınları.
- BATOOR**, Qari Feriaghun; "Afganistan’da Cumhuriyetin kuruluşu", **Yüksek Lisans Tezi**, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ana Bilim Dalı, Konya, 2016.
- BEŞARET** ve Sadık, (2018), *Vatandaşların Adalete, Erişim Durumu İnsan Hakları, Afganistan İnsan Hakları Bağımsız Komisyonu*.
- BİNGÖL**, Oktay (2012) " Afganistan'da Devlet İnşası sürecinde Savaş ağları ile işbirliği", Yüksel Lisan Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı, Ankara.
- BÜYÜKBAŞ**, Murat (2006) "Amerika Birleşik Devletleri’nin Afganistan'a Müdahalesi ve Afganistan'da Oluşturulan yeni yönetim yapısı", **Yüksek Lisans Tezi**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim dalı, ISPARTA.
- CANWEST**, Mandana, **AFSHAR**, Rasekh (2007) Max Planck enstitüsü Afgan Temel Hukuku İlkeleri Cilt II.
- DANISH**, Server, (2014); "Çegünegi Saht Kanun Asası Afganistan Der Sal 1382" 2004 Afganistan Anayasasının Hazırlanması.
- DANIŞ**, Server (2010), *Afganistan Anayasası*, Kabil: İbni Sina Yüksek Öğretim Yayınları Enstitüsü.
- EMİRİ, J.** (2009). *Afganistan'da Demokrasi için Kötü Sonuç*, Kabil, Seeidi Yayınları.
- FERHENG**, M. M. S. (2002). *Son Beş Yüzyılda Afganistan*, Cilt 1, Kabil, Daruhşes Yayınları.
- GUBAR**, Mir Gulam Muhammed, (2012); “**Afganistan Der Mesir-i Tarih**”, Tarihsel süreçte Afganistan, 6. Baskı, Muhsin, Yayınları Kabil.

- HACIYARALI**, Farhad,(2011) “Afganistan’ın Etnik yapısı ve kimlik sorunu”, **Yüksek Lisans tezi**, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası ilişkiler Anabilim dali, Atalya.
- HORASANI**, Abdül Hey (1985); **Rusha Der Pence-yi Haşm-i Tekaveran-i Şemşir-Bekef-i Afgan**, Kalem yayınevi, Tahran.
- HÜSEYİN** (2002) İslam'da Sosyal ve Siyasi Haklar, Eğitim Dairesi Yayınları.
- HÜSEYİN**, Ferzane por ve Peymane zengene, (2012), Kanun ha-yi Tesmim geri der kanun esasi-i Cedid Afganistan, Afganistan’ın yeni anayasasında karar alma merkezleri; İşbirliği temelinde gücün nasıl uygulanacağıının değerlendirilmesi;
- İLYASI**, Muhammed Kasım;(2015) Hukuk-i Beşer ve Azadiyhayî Esasi, yayın Danişgah-i Hatemünnebiyin, Kabil.
- İSHAKZADE**, Muhammed ve **Haris**, Gazal (2013) Afganistan Temel Haklar İlkeleri, Stanford Üniversitesi.
- İSMAIL POR**, Hamid ve **ŞERİAT BAKİRİ**, Muhammad Javad (2014) Adalet Dergisi.
- JENSEN**, Eric (2009); Afganistan Anayasası'nın tanıtımı, Stanford Üniversitesi.
- KAFADAR**, Muhammet Fatih, “Hukuk, Sivil Toplum ve Demokrasi: ‘İnsan Onuru’”, Umut Vakfı Araştırma Merkezi, 3. Hukukun Gençleri Sempozyumu, 11-12 Ekim 2013, Antalya.
- KEMALI**, Muhammed Haşim (2014) Afgan Anayasasının kabulünden on yıl sonra: Asıl meseleler nelerdir? Afganistan Araştırma ve Değerlendirme Birimi.
- KHAJAMIR**, Mehterkhan,(2015) "Afganistan'da İslam Ceza Hukukunun Kanunlaştırması", **Doktora Tezi**, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimler Anabilim dalı, Konya.
- KHALİLY**, Mohammad Atef, (2017) "Afganistan'da Kamu Yönetimi", **Yüksek Lisans Tezi**, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim dalı, Niğde.
- KUHİSTANİ**, Muhammed Cafer (2015); **Hukuki Esasi-i Umumi**, Mustakbel, Yayın Evleri, 2. Baskı, Kabil.
- MAİLİ**, William(1998) “Taliban Hakkında Açıklama”, "**Afganistan, Taliban ve Küresel Siyaset**," Afganistan Taliban ve siyaset hay-i Cihani", Baskı: 77, TARANE YAYINLARI, Meşhet- İran.
- MESUDI**, Numan, (2015); Uluslararası belgeler ışığında Afganistan anayasasında bireylerin temel hak ve özgürlükleri, Said yayınları.

- MİSBAHZADE**, Seyit Muhammed Bakır, (2008). “**Tarih-i Siyasi-yi Muhtasari-i Afganistan**, “Afganistan’ın Siyasi Kısa Tarihi.
- MUŞTAKİ**, Ramin, (2009). Afganistan Temel Kanunu için Max Planck Enstitüsü kılavuzu, Kamu Hukuku ve Uluslararası Hukuk Karşılaştırmalı Enstitüsü, Max Planck.
- MÜCTEHİTZADE**, Piroz (2010). Coğrafi Politikaların Siyasi Coğrafyası, Tahran: Seyed Yayın.
- NEZİR**, Dad Muhammed (2009) Hukuk Bilimleri İlkeleri, Kabil: Hamid Risalet Yayınları.
- NİHAT**, Bulut, (2008) “Eski Yunan’dan Aydınlanma Çağı’na İnsan Onuru Kavramının Gelişimine Bir Bakış” Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XII.
- OSMAN**, Muhammed Ekrem, (2003), Sosyoloji Ekseninde Anayasa ve Yasa Sorunlarının İncelenmesi, Kanun Yayınları, Kabil.
- OZTURK**, Sabahaddin; “11 Eylül saldırıları ve Afganistan müdahalesi”, **Yüksel Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü Uluslararası ilişkiler ana Bilim Dalı, Ankara, 2015.
- PAŞAİ**, R. (2009). *Afganistan Dışişleri Bakanlığı Yayınları Stratejik Araştırmaları*, Kabil, 1 Baskı.
- PİRZADEH GAZNAVİ**, Abuzer, (2010). Çağdaş Siyasi Tarih, Tahran: Ehsan Yayınları.
- SAFİ**, Ahmed Şah, 2018, Anayasa’nın Tanımı Özellikle Afganistan Anayasasının Tanımı, Hamid Resalet Yayınları, Kabil.
- SERAMAD**, Muhammed Hüseyin, Pejman, Asadullah (2016) İnsan Hakları Eğitimi: Afganistan İnsan Hakları Bağımsız Komisyonu yayını.
- SERVERİ**, Abdul Qadir (2002) İnsan Hakları Tarihi.
- SULTANI**, Latife (2017), 2017'de Afganistan'da Kadına Yönelik Şiddetin Etkileri, Gerekeşi ve Sebepleri, İnsan Hakları, Cilt. 11.
- TAMEKİ**, Muhammed ve ALİ, Mouhammed (2011) Hukuk idari Afganistan, tahrان, irfan yayın evi.
- TENVİR**, Muhammed Halim, (1999). Afganistan Gazetecilik Tarihi, Sabur Yayınları, Pişaver.
- YEGİN**, Abdullah, (2005). **Afganistan Siyasetini anlama kılavuzu**, SETA yayınları.

Yasal Düzenlemeler ve Kanunlar

Afganistan Anayasası, 1923.

Afganistan Anayasası, 1931.

Afganistan Anayasası, 1964.

Afganistan Anayasası, 1977.

Afganistan Anayasası, 1980.

Afganistan Anayasası, 1987.

Afganistan Anayasası, 1990.

Afganistan Anayasası, 2004.

Afganistan Ceza Kanunu.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi.

İnsan Hakları İslam Bildirgesi.

İslam İnsan Hakları Bildirgesi Kahire Bildirgesi.

Kânûn-i Tahsîlât-i Mülkî-yi Afganistan.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi 1966.

Siyasi ve Medeni Haklar Uluslararası Sözleşmesi.

Topluluklar, Grev ve Gösteriler Yasası: 2002.

Uluslararası konvansiyonu medeni ve siyasi hukuku.

Uluslararası konvansiyonu, siyasi ve medeni hukuku.

Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar.

Internet Kaynakları

(<http://elections.pajhwok.com>, 07.02.18)

(<http://www.afghanland.com/history/habibullah.html>, 01.25.2018)

(<http://www.afghan-web.com/bios/yest/amanullah.html>, 09.10.2018)

(<http://www.bbc.com/persian/afghanistan-47692739> , 06.04.2019)

(<http://www.hsimsek.com/haberindevami2.asp?id=%20115>, 09.09.2018)

(<Http://www.Supremecourt.Gov.Af>, 07.07.2017)

(<https://8am.af/x8am/1396/10/03/the-torture-prohibition-act-was-approved>,
09.11.2018)

(<https://www.academia.edu> , 10.10.2017).

(<https://www.sayahonline.com> , 08.02.18)

(<http://www.bbc.com>, 19.07.2019).

(<http://aljazeera.com.tr/dosya/talibanin-ortaya-cikisi-ve-gelisimi>, 01.09.2018).

Öz Geçmiş

Afganistan uyruklu olan Bashir Ahmad BASHIR, Afganistan'ın Cüzcan İline Bağlı, Kuştepe elçinin cerkuduk köyünde, 21.04.1990 tarihinde Dünya'ya Geldi. İlkokul, Ortaokul ve Liseyi İbn-i Yamin Lisesinde tamamladıktan sonra 2008 yılında Balkh Üniversitesinde Farsça Dili ve Edebiyat bölümüne başladı. Üniversiteyi tamamladıktan sonra Kabil, Afganistan Başkentinde Ariana Televizyonunda bilgi işlemlerinde çalıştı ve aynı zamanda Afganistan Milli Şurasında çalıştı. 2014 yılının sonunda Türkiye'ye öğrenim amaçlı geldi ve 2019 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesinde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde Yüksek lisansı tamamlamıştır.